

Γεώργιος Π. Νάκος*

**ΤΟ ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΜΕΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΖΥΓΟ**

Διάγραμμα**: (1) Εθνική Επέτειος η Παλιγγενεσία των Νέων Χωρών. (2) Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, αφετηρία ουσιαστικής διοργανώσεως της «διοικήσεως» στη Μακεδονία. (3) Ειδική αναφορά διαδόχου Κωνσταντίνου προς Βενιζέλο, 26-10-1912, για διοργάνωση Πολιτικού Γραφείου στο Γενικό Στρατηγείο Θεσσαλίας, με στόχο την ταυτόχρονη άσκηση της πολιτικής και στρατιωτικής διοικήσεως των καταλαμβανόμενων νέων επαρχιών. (4) Μη αποδοχή της προτάσεως Κωνσταντίνου από τον Βενιζέλο, με πρόκριση της πολιτικής διοικήσεως της Μακεδονίας υπό τον Κ. Δ. Ρακτιβάν, υπουργό της Δικαιοσύνης, ως αντιπρόσωπο της ελληνικής κυβερνήσεως. (5) Άφιξη Ρακτιβάν 30-10-1912 στη Θεσσαλονίκη. (6) Έκφραση του κυβερνητικού «κοινωνικού» προσώπου με τη μέριμνά του κυρίως για τις μουσουλμανι-

---

* Ο Γεώργιος Π. Νάκος είναι Ομότιμος καθηγητής της Νομικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Αντιπρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.

** *Επισημαίνεται ότι η παρούσα μελέτη στοχεύει στην κριτική και αξιολογική αποτύπωση του βασικού δικαιοτικού πλαισίου που εισήχθη στη Μακεδονία αμέσως μετά και κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913, τονίζοντας τα βασικά δικαιοκά συμπεράσματα που κατέληξε η έρευνα του γράφοντος, τόσο από την ενασχόλησή του με την ειδική αυτή θεματική, όσο και από παλαιότερα συμπεράσματά του σε αντίστοιχες ή συναφείς μελέτες του, τα οποία επαναξιολογήθηκαν για να εμφανιστούν με νεότερη ακριβέστερη θεώρησή τους, προκειμένου να συμπληρώσουν την ουσιαστική τεκμηρίωση της μελέτης αυτής, για την οποία χρησιμοποιήθηκαν, περαιτέρω, αποκλειστικά και μόνο οι απολύτως απαραίτητες παραπομπές στις πηγές, άμεσες διαγνωστικές και έμμεσες, βασικές βιβλιογραφικές, σχετιζόμενες απόλυτα με το θέμα, κι αυτό για την αποφυγή της εν πολλοίς άσκοπης, για τη δεδομένη χρησιμότητα της παρούσας μελέτης, αξιολογικής αντιμετώπισεως των αναφερόμενων πολυποικίλων προβλημάτων, που θα προσέθεταν υπέρμετρη έκταση στην ειδική αυτή ανάπτυξη, χωρίς την αναμενόμενη ανταπόκριση, αφού δεν ήταν αυτός ο κυρίαρχος στόχος της μελέτης μας.*

κές και εβραϊκές κοινότητες. (7) Τήρηση της υπάρχουσας πραγματικής καταστάσεως, ως βασικής δικαιοκλής αρχής. (8) Διαμόρφωση του προϋφιστάμενου διοικητικού προσδιορισμού της Μακεδονίας σε νομούς και υποδιοικήσεις. (9) Έκδοση εγκυκλίου 1246/22-1-1913, για τη δικαιοδοσία και την αποκέντρωση υπηρεσιών. (10) Αξιολόγηση των ειδικών στοιχείων του εθνικού πλούτου της Μακεδονίας. (11) Μελέτη των προβλημάτων της κτηνοτροφίας. (12) Αναγκαία μέτρα για την οικονομική τόνωση του αγροτικού τομέα. (13) Δραστική ενίσχυση των ουσιαστικών μέτρων για τα δάση. (14) Διερεύνηση των περαιτέρω ενεργειών για την τόνωση των οικονομικών σε σχέση με τις διατάξεις για την είσπραξη των δημόσιων εσόδων. (15) Ειδικές παρεμβάσεις για τη νομισματική κυκλοφορία. (16) Βασικές ρυθμίσεις για τους τελωνειακούς δασμούς. (17) Διαρρύθμιση των σχετικών υγειονομικών τελών. (18) Μέριμνα για την ανάπτυξη της βιομηχανίας στη Μακεδονία. (19) Οικονομική φροντίδα για τις αλλοδαπές εταιρίες διαχείρισεως των εσόδων του οθωμανικού δημοσίου (Δημοσίου οθωμανικού χρέους και Οθωμανικού μονοπωλίου καπνού), με εγρήγορση των δικαιωμάτων της ελληνικής Διοικήσεως Μακεδονίας. (20) Ιδιαίτερη προσωπική και διοικητική μέριμνα για τις αρχαιότητες της Μακεδονίας. (21) Απόδοση καίριας σημασίας στο θέμα της υγείας, με την οργάνωση στη Θεσσαλονίκη ενός πυρήνα πλήρους υγειονομικής υπηρεσίας. (22) Η ενίσχυση της τεχνικής εκπαίδευσεως βασικός εκπαιδευτικός στόχος του Ρακτιβάν, ιδιαίτερα με την προσπάθειά του περιελεύσεως στο ελληνικό κράτος της οθωμανικής πολυτεχνικής σχολής του Μιδάτ πασά, που δεν ευδοκίμησε, λόγω του χαρακτηρισμού της ως ιδιωτικής μουσουλμανικής σχολής. (23) Υπόμνηση της δικαιοδοτικής αναφοράς στα συμβολαιογραφικά καθήκοντα του Εθνικού Μικτού Συμβουλίου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. (24) Λειτουργικά προβλήματα από το καθεστώς των προϋφιστάμενων διομολογήσεων. (25) Έμφαση στην ειδική δικαιοδοσία της στρατιωτικής αρχής ως εκφραστικό στοιχείο της εθνικής κυριαρχίας. (26) Αξιολόγηση στο ίδιο πλαίσιο της ιδιόρρυθμης παρεμβολής του Γερμανού προξένου Θεσσαλονίκης. (27) Η μέριμνα για τη Δικαιοσύνη ουσιαστικό πιστεύω του Ρακτιβάν, εκφραζόμενη με τη βασική εγκύκλιό του 300/14-11-1912 για τη δικαστική οργάνωση των καταληφθεισών χωρών, με πρώτη μνεία των Κανονισμών της Χάγης. (28) Η αναφορά στον ελληνικό δικαστικό οργανισμό ως ουσιαστική συνάρτηση της ελληνικής κυριαρ-

χίας. (29) Δυσχερής εφαρμογή των οθωμανικών περί δικαστικών τελών διατάξεων και αντικαταστάσεως της εισπράξεώς τους από αντίστοιχα ελληνικά νομοθετήματα. (30) Πλήρης αιτιολόγηση της εντάξεως των διατάξεων ποινικού δικαίου στην ελληνική δικαιοταξία. (31) Η μετά την κατάληψη της Μακεδονίας δημιουργία εξειδικευμένης ερμηνείας κατά την εκδίκαση των εκκρεμών δικών του προηγούμενου οθωμανικού καθεστώτος. (32) Δικονομική διαμόρφωση της κρίσεως για την αρμοδιότητα των ελληνικών δικαστηρίων. (33) Η υπαγωγή των κακουργημάτων, εξαιτίας της καταστάσεως πολιορκίας της χώρας, ανήκει στα στρατιωτικά δικαστήρια, σε σχέση με τη μεταγενέστερη ερμηνευτική τους θεώρηση. (34) Ερμηνευτική διαστολή της υπαγωγής στα τακτικά ελληνικά δικαστήρια κατά διαδοχή των οθωμανικών δικαστηρίων, σε σχέση με τα μουσουλμανικά εκκλησιαστικά δικαστήρια. (35) Επανασύσταση του θεσμού των Ερμηνέων της οθωμανικής γλώσσας. (36) Η νομιμοποίηση των εκδοθεισών εγκυκλίων Διαταγών του Ρακτιβάν οδήγησε στην ένταξή τους από τον ίδιο στον νόμο ΔΡΛΔ'/28-2-1913, αναδρομικά από 6-10-1912. (37) Επίτευξη της εφαρμογής της δικαστηριακής αρωγής με τη σταδιακή ίδρυση δικαστηριακών οργάνων, με βάση τις εγκύκλιες 300/14-11-1912, 1709/28-1-1913, 293/11-12-1912. (38) Οριοθέτηση της κατανομής της πολιτικής και της ποινικής δικαιοσύνης με το Β.Δ. 7-4-1914. (39) Εισαγωγή και στη Μακεδονία των ειδικών διατάξεων για το δικαιοστάσιο με βάση τον νόμο ΔΕΗ'(4068)/6-10-1912, αναστολής παραγραφών, κ.ά. (40) Καθιέρωση στις έδρες των Ειρηνοδικείων Μακεδονίας συμβολαιογραφείων, με τις εγκύκλιες 427/19-11-1912, 293/11-12-1912, 1709/28-1-1913. (41) Η άμεση συνάρτηση της απαγορεύσεως μεταβιβαστικών πράξεων οδήγησε στη διάσωση των αρχείων του οθωμανικού κτηματολογίου Θεσσαλονίκης. (42) Ουσιαστική η τήρηση των διατάξεων της Χάγης του 1907, για την εφαρμογή της νομοθεσίας της προγενέστερης κυριαρχίας, με την πρωθύστερη εφαρμογή της στις ελληνικές Οδηγίες της 29-10-1912. (43) Αξιολόγηση της νομοθετικής εντάξεως των διάφορων εγκυκλίων του Ρακτιβάν στον νόμο ΔΡΛΔ'/1913. (44) Η εξειδίκευση των νομοθετικών ρυθμίσεων του νόμου ΔΡΛΔ' στην άσκηση της πολιτικής διοικήσεως των κατεχόμενων χωρών. (45) Η οργάνωση της διοικητικής υπαλληλικής υπηρεσίας αποκλειστική αρμοδιότητα του Διοικητή. (46) Ο σαφής αξιολογικός προσδιορισμός του νομοθετικού πλαισίου αναγνωρίσεως της προη-

γούμενης οθωμανικής νομοθεσίας, οδηγεί στο συμπέρασμα της δημιουργίας μιας ερμηνευτικής ανασχέσεως στην ακώλυτη ισχύ του οθωμανικού δικαίου. (47) Ουσιαστική διατήρηση των ελληνικών ποινικών και αστυνομικών νόμων. (48) Προσδιορισμός των ειδικότερων ρυθμίσεων των σχετιζομένων με το εύρος των αρμοδιοτήτων του Διοικητή. (49) Οι αρμοδιότητες αυτές διατηρούνται και κατά τη συγκρότηση των Δικαστηρίων, προσδιοριζόμενης της δωσιδικίας τους, καθώς και το εφαρμοστέο δίκαιο για τη συνέχιση των εκκρεμών δικών. (50) Υπαγωγή της εκδικάσεως των κακουργημάτων, λόγω μη υπάρχοντος του ορκωτικού συστήματος, στη δικαιοδοσία του εφετείου. (51) Εξειδίκευση της διευρύνσεως της δωσιδικίας του Εφετείου Θεσσαλονίκης και ουσιαστική η επέκταση του νόμου ΔΞΗ' στις στρατιωτικώς κατεχόμενες χώρες. (52) Διατήρηση της ειδικής δικαιοδοσίας των υφιστάμενων ιερών μουσουλμανικών δικαστηρίων, καθώς και των αρμοδιοτήτων του Μικτού Συμβουλίου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. (53) Διευκρινίσεις για τα όρια ασκήσεως αρμοδιοτήτων των δικηγόρων και των συμβολαιογράφων και των προϋποθέσεων διορισμού των Ερμηνέων στα Πρωτοδικεία. (54) Η ειδική προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων οδήγησε στη θέσπιση ρυθμίσεων όχι μόνο απαγορεύσεως μεταβιβαστικών πράξεων, αλλά και κάθε μορφής μισθώσεων μεταλλείων, λατομείων, κ.λπ. (55) Αποτελέσματα της αναδρομικής ισχύος 6-10-1912 του νόμου ΔΡΛΔ'/28-2-1913. (56) Ο νόμος 80/16-11-1913, τροποποιητικός νόμου ΔΡΛΔ', εντάσσει ρητά στο ανυπέρβλητο κώλυμα ισχύος οθωμανικής διατάξεως τους φορολογικούς νόμους, σηματοδοτώντας παράλληλα την ουσιαστική έναρξη ενοποιήσεως της διοικητικής νομοθεσίας της παλαιάς Ελλάδας με τις Νέες Χώρες. (57) Απόδειξη της ουσιαστικής συνέπειας τηρήσεως των αρχών της Συμβάσεως της Χάγης. (58) Ειδικότερες παρεμβάσεις Ρακτιβάν. (59) Βασική η συμβολή του στην κατάρτιση του νόμου 147/5-1/1-2/1914 για την εφαρμοστέα νομοθεσία στις προσαρτώμενες χώρες. (60) Ανάλυση άρθρ. 5 και 6 Συμβάσεως των Αθηνών για τα ιδιοκτησιακά θέματα. (61) Βασικό ερμηνευτικό συμπέρασμα των προηγούμενων ρυθμίσεων για την προστασία όλων των υπό το οθωμανικό καθεστώς κεκτημένων ιδιωτικών (άλλως ιδιοκτησιακών) δικαιωμάτων. (62) Συναφής πηγή αναλύσεως του νομικού προβληματισμού για τη Σύμβαση των Αθηνών αποτελεί η ερμηνευτική Εγκύκλιος της 20ής-12-1913 του ελληνικού υπουργείου των Εξωτερικών (υπουργίας Δημ. Πανά). (63)

Νομοθετική εισαγωγή της μετατροπής της βάσεως των δικαιωμάτων αυτών, με αναφορά στις περί γαιών οθωμανικές διατάξεις, που οδήγησαν στην αναγνώριση της αυτοδίκαιης μετατροπής της ιδιοκτησιακής βάσεως των γαιών αυτών σε δικαιώματα πλήρους ιδιοκτησίας. (64) Η εφαρμογή των νομοθετημάτων του προϋφιστάμενου οθωμανικού καθεστώτος εμπίπτει στις ρυθμίσεις της Συμβάσεως της Χάγης, αλλά εξαιτίας της παρεμβολής του αναπόφευκτου κωλύματος κατά την εφαρμογή τους, διαφοροποιείται το λειτουργικό τους περιεχόμενο. (65) Εισαγωγή του ερμηνευτικού πλαισίου για την οριοθέτηση των κεκτημένων ιδιωτικών δικαιωμάτων με την ουσιαστική νομιμοποίησή τους. (66) Η έκδοση των απαραίτητων διαχρονικού δικαίου ρυθμίσεων θεωρήθηκε απολύτως απαραίτητη, γιατί εξαιτίας της ακούσιας παραλείψεώς τους κατά το 1881 αφέθηκε η εναρμόνισή τους στην ελληνική Δικαιοσύνη! (67) Τα διδάγματα αυτά οδήγησαν σε νομοθετικές ρυθμίσεις με το ίδιο πολιτικά δικαϊκό αποτέλεσμα, η επίλυση των οποίων εναποτέθηκε στη νομοθετική μηχανή με τα επακόλουθα δυσμενέστατα νομοθετικά αποτελέσματα! (68) Οριστική η ρητή αναγνώριση του οθωμανικού γαιοκτητικού συστήματος με τον νόμο 147/1914. (69) Η ουσιαστική εμπέδωση της αναγνωρίσεως των περί γαιών οθωμανικών διατάξεων σε ολόκληρο το κράτος βασίζεται στον νόμο 1072/1917. (70) Η ισχύς του νόμου 147, μολοντί καταργήθηκε τυπικά με τον ΕισΝΑΚ, αναγωγικά συνεχίζει τη λειτουργία του με το άρθρ. 51 ΕισΝΑΚ. (71) Έκθεση των αρνητικών συμπερασμάτων από τις ρυθμίσεις του νόμου 147. (72) Τελικό συμπέρασμα αποτέλεσε το κέρδος από την αρκετά μεγάλη εδαφική επέκταση της ελληνικής επικράτειας.

(1) Οι εθνικές επέτειοι δεν αποτελούν απλώς επετείους Μνήμης δηλαδή Αναμνήσεως, αλλά, κυρίως, σπουδής για τις πράξεις που αποτέλεσαν ορόσημα της εθνικής μας ιστορίας. Ταυτόχρονα, όμως, είναι επέτειοι της οφειλόμενης Τιμής σε εκείνους, τους γνωστούς ή άγνωστους συντελεστές των μερικότερων πράξεων που συνθέτουν τα Γεγονότα, χωρίς τα οποία δεν θα είχαν συντελεστεί τα επιδιωκόμενα από Εκείνους αποτελέσματα, για τα οποία εμείς, οι νεότεροι απόγονοί τους, σήμερα σεμνυνόμαστε.

Ο πανηγυρισμός των εθνικών επετείων δεν πρέπει να περιορίζεται απλώς στις εξάρσεις των μεγάλων μορφών των Αγώνων, που έ-

τσι κι αλλιώς μεγάλες ήταν, αλλά να εξειδικεύεται ιδιαίτερα στη σπουδή των ειδικότερων γεγονότων των αναφερόμενων στη χρονική περίοδο της εορταζόμενης επετείου.

Με τον τρόπο αυτό ο πανηγυρισμός της κάθε φορά θα οριοθετεί την αναβάπτισή μας στο πραγματικό ένδοξο παρελθόν, το οποίο μάς επιτρέπει σήμερα τη λειτουργία του εθνικού παρόντος, αλλά ταυτόχρονα θα μάς επιβάλλει τον αναλογισμό του παρελθόντος για τον απαραίτητο φρονηματισμό μας και τον ορθότερο προγραμματισμό του μέλλοντος.

Η επέτειος την οποία γιορτάσαμε αυτές τις ημέρες αναφέρεται στην *Παλιγγενεσία των Νέων Χωρών*, άμεσα συναρτημένη με την απελευθέρωσή τους από τον Οθωμανικό Ζυγό, έκφανση της οποίας αποτέλεσε το «νέο» σύστημα Δικαίου στη Μακεδονία, το οποίο συνδεδεμένο με τη διατοπική του διάρθρωση συσχετιζόταν με το προϋφιστάμενο Δίκαιο των περιοχών που απελευθερώθηκαν με τους Βαλκανικούς Πολέμους, εξού και οι περιπτώσεις των προβλημάτων διαχρονικού δικαίου, που αναγκαστικά εμφανίστηκαν εξαιτίας της αλλαγής δικαιοταξίας ή ορθότερα της μεταβάσεως της χώρας από το ένα νομικό καθεστώς σε ένα άλλο, το οποίο, ειδικά στην περίπτωση μας, ήταν τελείως διαφορετικής φύσεως, δομής και κοσμοθεωρίας.

(2) Χαρακτηριστικό στοιχείο, που είναι εμφανές στις διάφορες *γεωγραφικές επεκτάσεις* της ελληνικής επικράτειας από το 1821 μέχρι το 1912, είναι ότι οι περισσότερες των ελληνικών επαρχιών, που αποτέλεσαν τμήματα του ανασυστημένου ελληνικού κράτους, υπάγονταν προηγουμένως υπό την οθωμανική κυριαρχία, γεγονός που συντέλεσε στη δημιουργία πολυποίκιλων νομικών προβλημάτων, ορισμένα των οποίων συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Οι ελληνικές στρατιωτικές νίκες του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης στις 26 Οκτωβρίου 1912¹, καθώς και άλλων μακεδονικών πόλεων, αποτέλε-

---

1. Αντί άλλων βλ. Κ. Δ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα και Σημειώσεις εκ της πρώτης ελληνικής διοικήσεως της Μακεδονίας (1912-1913)*, επιμ. Ι. Θ. Δημαρά (με ενταγμένο ως συνημμένο Ι. Θ. Δημαρά, Παράρτημα [εγγράφων]), Ε.Μ.Σ. Θεσσαλονίκη 1951 (περαιτέρω: Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, Ρακτιβάν, *Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά*), Ρακτιβάν, *Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά*, σ. 82 κ.ε.

σαν το βασικό και απολύτως ουσιαστικό στοιχείο εντάξεως των καταληφθέντων εδαφών *manu militari* στη φυσική κυριαρχία επ' αυτών, η οποία έπρεπε να συμπληρωθεί απαραίτητα με τη διπλωματική κατοχύρωσή τους, που θα οδηγούσε στην οριστική επιδίκασή τους στον κορμό της Μητέρας Ελλάδας.

Για την επίτευξη της μόνιμης κατακυρώσεως της Θεσσαλονίκης και των άλλων καταληφθεισών μακεδονικών πόλεων στην Ελλάδα έπρεπε να διοργανωθεί η εν γένει «διοίκηση» στη Μακεδονία, το έργο της οποίας διαγραφόταν ουσιαστικά τιτάνιο, υπό τις φοβερές και συνεχιζόμενες πολεμικές συγκρούσεις, που συνοδεύονταν από τις πλέον αντίξοες αλλά ιδιαίτερα αλληλοσυγκρουόμενες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες², οι οποίες έπρεπε να τιθασευθούν εύστοχα, διπλωματικά και σταθερά, με στόχο την εμπέδωση αφενός της τάξεως και αφετέρου της πραγματικής οργανώσεως της κοινωνικής ζωής³.

Κι αυτό γιατί όπως διαγράφεται με ιδιαίτερη σαφήνεια στο Πρωτόκολλο Παραδόσεως της Θεσσαλονίκης της 26ης Οκτωβρίου 1912, που υπογράφηκε από τον Οθωμανό αρχιστράτηγο Χασάν Ταχζίν πασά και τους πληρεξούσιους του αντιστράτηγου του στρατού Θεσσαλίας (και μετά Θεσσαλίας - Μακεδονίας) διαδόχου Κωνσταντίνου, Βίκτωρα Δούσμανη και Ιωάννη Π. Μεταξά, περιοριζόταν ρητά η χρονική διάρκεια της όλης παραδόσεως, καθώς και η όλη του ρύθμιση, «μέχρι της συνάψεως της ειρήνης», εννοώντας προφανώς μέχρι της συνάψεως της σχετικής συνθήκης «περί ειρήνης»⁴. Η τε-

---

2. Αντί άλλων βλ. Κ. Δ. Πολυχρονιάδου, *Μελέτη περί της διοικήσεως των ανακτηθεισών χωρών της Μακεδονίας*, εν Αθήναις 1913, σ. 85 κ.ε. (περαιτέρω: Πολυχρονιάδου)· Κ. Κεραμέα, *Η Απελευθέρωση της Μακεδονίας και ο Κωνσταντίνος Ρακτιβάν*, Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ. 1978, αναδημ. Αρμ. 32/1978, σ. 1 κ.ε., όπου και οι παραπομπές, αυτόθι, σ. 3, σημ. 28, 29, 32-34 (περαιτέρω: Κεραμέα)· Αναστ. Ι. Τάχου, *Η συμβολή της ελληνικής Διοικήσεως στην Παλιγγενεσία των Νέων Χωρών*, Θεσσαλονίκη, ΕΜΣ 1979, σ. 21 κ.ε. (περαιτέρω: Τάχου)· Χαρ. Κ. Παπαστάθη, *Θεσσαλονίκη*, Α.Π.Θ. 1996, ανατπ. στου ίδιου, *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά Ανάλεκτα*, στη σειρά «Ιστορία και Πολιτισμός», 10, Διεύθυνση Π. Πετρίδης - Γ. Αναστασιάδης, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 289 κ.ε. (περαιτέρω: Παπαστάθη, ενώ οι παραπομπές αναφέρονται στο ανατυπωμένο κείμενο του σ.), αυτόθι, σ. 296 κ.ε.

3. Βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 18 κ.ε., 26 κ.ε., 31 κ.ε.

4. Ρύθμιση που διαλαμβάνεται στα άρθρ. 3 και 9 του Πρωτοκόλλου Παραδόσεως της Θεσσαλονίκης, το κείμενο του οποίου βλ. στη γαλλική στου Ρακτιβάν, *Έγ-*

λευταία αυτή ρύθμιση δημιουργούσε μια τεταμένη πολιτική ανασφάλεια στη διοίκηση της πόλεως, εξαιτίας της μη οριστικής τακτοποίησης της απαραίτητης διπλωματικής «επιδικάσεως» της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα, ως συνέχεια της *manu militaris* επ' αυτής κυριαρχίας, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η πλήρης «ασφάλεια» στις ρυθμίσεις των πολυποίκιλων προβλημάτων, μείζονα και ελάσσονα⁵.

(3) Η *στρατιωτική κατάληψη* της Θεσσαλονίκης δημιούργησε, ενδεχομένως, όχι βέβαια «νόμω» αδίκως, στον αντιστράτηγο διάδοχο Κωνσταντίνο την «πεποίθηση» επεκτάσεως, πέραν των στρατιωτικών *ex lege* αρμοδιοτήτων του, και «πασών» των «πολιτικών» δικαιοδοσιών του, εξαιτίας των κυριαρχικών αρμοδιοτήτων του νόμου ΔΞΘ' (4069) της 6ης Οκτωβρίου 1912 «περί καταστάσεως πολιορκίας»⁶ που προέβλεπε την αναστολή με εκδιδόμενο Β. Διάταγμα της ισχύος, ολικώς ή μερικώς, ορισμένων ρητά προσδιορισμένων άρθρων του Συντάγματος, στην περίπτωση εμπόλεμης καταστάσεως ή γενικής, εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων, επιστρατεύσεως, με συνέπεια [να] δύναται να κηρυχθεί σε κατάσταση πολιορκίας όλη η Επικράτεια ή μέρος της (άρθρ. 1) και την περιέλευση όλων των εξουσιών των πολιτικών αρχών, των αναγόμενων στην τήρηση της «δημόσιας τάξεως» και την αστυνομία, στις στρατιωτικές αρχές (άρθρ. 4), αποτελώντας, έτσι, η τελευταία αυτή διατύπωση, το κυρίαρχο

γραφα Παράρτημα Δημαρά, σ. 80 κ.ε., και στην ελληνική στα «Απομνημονεύματα [του Ταχσίν πασά] του Τούρκου Αρχιστρατήγου Χασάν Ταξίν Πασά, μεταφρασμένα εκ της τουρκικής από τον γιο και υπασπιστή του Κενάν [Ταχσίν] Μεσσαρέ», αναμνηστική έκδοση, Γ' Σώμα Στρατού, δακτυλόγραφο αντίγραφο, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 58 κ.ε. Παράλληλα για την επίλυση της αναφυσίας διαφοράς, αναφορικά με την ερμηνεία ορισμένων όρων του πιο πάνω Πρωτοκόλλου σχετικά με τα όπλα των Οθωμανών στρατιωτών της φρουράς της πόλεως της Θεσσαλονίκης, την απόδοση των οποίων αξιούσε η οθωμανική Κυβέρνηση, αποφασίστηκε σε εκτέλεση του άρθρ. 10 της Συμβάσεως μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας περί ειρήνης της 1ης/14ης Νοεμβρίου 1913, νόμος ΔΣΙΓ' (υπ' αριθ. 4213), ΕτΚ, Α', φ. 229/14-11-1913, σσ. 809-810 κ.ε., οι δύο Κυβερνήσεις να αποταθούν στο Διαιτητικό Δικαστήριο της Χάγης για την επίλυση της εν λόγω διαφοράς.

5. Ενδεικτικά για τις βλέψεις των Βουλγάρων, την πολιτική των προξένων των Μ. Δυνάμεων, κ.ά., βλ. Ρακτιβάν, Έγγραφα, σ. 24 κ.ε., 31 κ.ε., αυτόθι, Παράρτημα Δημαρά, σ. 82 κ.ε., 90-92 κ.ε., 94 κ.ε.

6. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 317/6ης Οκτωβρίου 1912, σ. 1725 κ.ε.

ερμηνευτικό στοιχείο της μεταβάσεως των εξουσιών στις στρατιωτικές αρχές, στοιχείο το οποίο με περισσότερη σαφήνεια διατυπώνεται στη συνέχεια (άρθρ. 5), αναφορικά με τις αρμοδιότητες των στρατιωτικών δικαστηρίων, τα οποία «επιλαμβάνονται της καταδίωξης πάντων των κατά της ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος και της δημοσίας τάξεως και ειρήνης αδικημάτων, οιαδήποτε και αν ή [είναι] η ιδιότης των αυτουργών ή συνεργών», με δυνατότητα επεκτάσεως, υπό ορισμένες προϋποθέσεις (άρθρ. 5 εδ. 3), και των απευθυνόμενων κατά προσώπων ή περιουσιών κοινών αδικημάτων, πάντα κατά την κρίση της στρατιωτικής δικαστικής αρχής, τα ειδικότερα δικαιώματα της οποίας προσδιορίζονται ακολούθως (άρθρ. 9)⁷.

Υλοποιώντας, έτσι, το Γενικό Στρατηγείο Θεσσαλίας την πιο πάνω «πεποίθηση», την οποία υπέλαβε ότι περιλαμβάνόταν ιδιαίτερα στο «πνεύμα» του νόμου ΔΞΘ', διετύπωσε με ειδική αναφορά του διαδόχου Κωνσταντίνου, της 28ης (ορθή η 26η) Οκτωβρίου 1912 προς τον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως [Ελευθέριο Βενιζέλο] και Υπουργό των Στρατιωτικών, με το ανάλογο «ανακτορικό» ύφος που δεν επιδεχόταν αντίρρηση, την ειδική αντίληψή του ότι επιβαλλόταν, κατά το προηγούμενο των Σέρβων και των Βουλγάρων, η κατ' επέκταση εφαρμογή της «ημετέρας» [ελληνικής] νομοθεσίας και εις τα καταληφθέντα ή καταλαμβανόμενα εδάφη και η σύμφωνη με «ευρεία ερμηνεία» του νόμου ΔΞΘ'/1912⁸ διοργάνωση «Πολιτικού Γραφείου» αποτελούμενο από ανώτερους υπαλλήλους στο Γενικό Στρατηγείο Θεσσαλίας, το οποίο «θα ασκή κατ' επέκτασιν και υπό τας αμέσους διαταγάς Μου [του Κωνσταντίνου] των εξουσιών αίτινες κατά νόμον είναι ανατεθειμέναι εις τα οικεία πολιτικά υπουργεία και θα διαβιβάζη προς τας πολιτικές αρχάς τας διαταγάς Μου»⁹.

7. Αξιολογική τεκμηρίωση βλ. στου Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 63 κ.ε., αυτόθι, Παράρτημα Δημαρά, σ. 98 κ.ε., 100 κ.ε. Γ. Δ. Δημακόπουλου, *Η διοικητική οργάνωση των καταληφθέντων εδαφών (1912-1914). Γενική επισκόπησης*, ανάτ. από έκδ. Ε.Λ.Ι.Α., *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων, 1910-1914*, Αθήνα 1993, σσ. 206-207 (περαιτέρω: Δημακόπουλου).

8. Όπως αξιολογήθηκε ήδη στου Δημακόπουλου, σ. 211, ο οποίος στη συνέχεια, σ. 223, θεωρούσε ότι η πρόταση του Γενικού Στρατηγείου του Κωνσταντίνου ήταν «συνεπής μερικώς προς το περιεχόμενον του νόμου ΔΞΘ'/1912».

9. Βλ. σχετικά Δημακόπουλου, σ. 211, 224.

Η πρακτική υλοποίηση του προτεινόμενου, εμμέσως, «ανακτορικού» τρόπου ασκήσεως της ανώτατης αυτής πολιτικής διοικήσεως από τον Κωνσταντίνο, στα καταληφθέντα ή καταλαμβανόμενα εδάφη, συνάγεται αβίαστα από το όλο κείμενο της πιο πάνω αναφοράς¹⁰, όπου περιλαμβάνονταν τα εξής χαρακτηριστικά στοιχεία των αντίστοιχων άρθρων: (α) Η εγκατάσταση Πολιτικού Γραφείου, που προαναφέρθηκε, (β) η διαίρεση των καταληφθεισών χωρών να γίνει στη βάση των νομών, τους οποίους ρητά προσδιόριζε [ο Κωνσταντίνος] σε τέσσερις: Κοζάνης, Θεσσαλονίκης, Καστοριάς και Πρεβέζης, που αντιστοιχούσαν στην προηγούμενη οθωμανική διαίρεση: περίπου με τα σαντζάκια Σερβίων, Θεσσαλονίκης, Κορυτσάς και Πρέβεζας-Γουμενίτσας, (γ) η αναφορά των «υποδεικνυόμενων» ονομαστικά να «διοριστούν» ως νομάρχες, επικεφαλής των νομών, για τον νομό Καστοριάς τον τέως πρόξενο Μοναστηρίου [Νικ.] Μαυρουδή, για τον νομό Πρέβεζας τον τέως πρόξενο Ιωαννίνων [Αγγ.] Φορέστη, για τον νομό Κοζάνης τον τέως γενικό πρόξενο Αδριανουπόλεως [Κ. Ι.] Δημαρά, και για τον νομό Θεσσαλονίκης τον [Περ.] Αργυρόπουλο, προς τον οποίο ήδη κοινοποιήθηκε «υπογεγραμμένη η διαταγή Μου» [του Κωνσταντίνου], [γα']- η ρητή αναφορά των καθηκόντων των νομαρχών «διατηρουμένου του στρατιωτικού νόμου», [γβ']- η διατακτική υπενθύμιση ότι οι νομάρχες θα αναφέρονται κατευθείαν προς το Πολιτικόν Γραφείο του Κωνσταντίνου για κάθε υπόθεση, (δ) η σύσταση στον κάθε νομό μιας αστυνομικής διευθύνσεως, (ε) η αναφορά στη λειτουργία του δικαιοστασίου που είχε επιβληθεί στις επαρχίες του κράτους λόγω του πολέμου, εξαιτίας του οποίου η πολιτική δικαιοσύνη «θα αργούσε» και στις Νέες Χώρες, ενώ η ποινική δικαιοσύνη θα ασκούνταν από τα στρατοδικεία, (στ) η σύσταση για τον διορισμό των ανάλογων οικονομικών, ταχυδρομικών και τηλεγραφικών υπαλλήλων, ως και επιθεωρητών της εκπαιδεύσεως, (ζ) η σύσταση για το διορισμό υπαλλήλων της διερμηνευτικής υπηρεσίας, κ.ά. γνωστικά αντικείμενα τα οποία, ως ουσιαστικές πολιτικές δικαιοδοσίες, κάλυπταν ένα ευρύτατο πλαίσιο της διοικήσεως των εδαφών αυτών, μολοντί οι αναφερόμενες «ανακτορικές» εκφράσεις: «προς τούτο φρονώ», «να εγκατασταθή παρ' Εμοί», «υπό τας αμέ-

---

10. Η οποία περιλαμβάνεται στου Περ. Αλ. Αργυρόπουλου, *Απομνημονεύματα*, εν Αθήναις 1970, σσ. 128-130, και αναδημοσιεύεται στου Δημακόπουλου, σ. 224.

σους διαταγάς Μου», «διαβιβάζει προς τα πολιτικές αρχάς τας διαταγάς Μου», «του ιδρυθησομένου Γραφείου Μου ζητώ να αποσταλή ο... », «ως τοιούτους [νομάρχες] υποδεικνύω», «και διά τον Νομόν Θεσσαλονίκης τον... εις τον οποίον εκοινοποίησα υπογεγραμμένην την διαταγήν Μου [προφανώς του διορισμού του]», «οι νομάρχαι θα αναφέρονται κατ' ευθείαν προς το Πολιτικόν Μου Γραφείον περί πάσης υποθέσεως», δεν πρέπει να ήταν αυτές που ενόχλησαν, ιδιαιτέρως, την Κυβέρνηση, παρά μόνο η καταληκτική φράση, σύμφωνα με την οποία ο Κωνσταντίνος διετύπωνε ότι: «Τελευταίον, παρακαλώ την Κυβέρνησιν, αποδεχομένην τας άνω προτάσεις¹¹ επισπεύση την αποστολήν οικείων υπαλλήλων».

(4) Η ενλόγω αναφορά του διαδόχου Κωνσταντίνου δεν έγινε αποδεκτή από την Κυβέρνηση, γιατί δεν εντασσόταν στις προθέσεις της ο «τρόπος» αυτός διακυβερνήσεως της Μακεδονίας, ο οποίος ειδικότερα έκλινε προς τη μορφή «πολιτικής» διοικήσεως με ευθύνη της επίσημης εκλεγμένης Κυβερνήσεως.

Η ταχύτατη όμως εξέλιξη των πολεμικών γεγονότων του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου οδήγησε στην άμεση υλοποίηση της «πολιτικής» αυτής μορφής διακυβερνήσεως της Μακεδονίας, για τη μετάβαση στη Θεσσαλονίκη «ως αντιπροσώπου της κυβερνήσεως του υπουργού της δικαιοσύνης», αφού προηγουμένως είχε ζητηθεί από την Κυβέρνηση με πρωινή τηλεγραφική αναφορά του Βενιζέλου της 27ης Οκτωβρίου 1912 η έγκριση του Βασιλέα για την «ανάθεση της [σχετικής] εντολής», την οποία αιτιολογούσε με την κεντρική σκέψη ότι «Αναγκαίον αποβαίνει όπως η διοικητική οργάνωσις της καταλαμβανομένης χώρας λάβη κανονικωτέραν τινά μορφήν, ήδη μάλιστα ότε επίκειται η κατάληψις της Θεσσαλονίκης»¹².

Το επείγον της εσπευσμένης αυτής προτάσεως για την έγκριση από τον Βασιλέα της «προσωρινής διοικήσεως των καταληφθεισών χωρών» ήταν εμφανές, αφού μόλις δόθηκε η έγκριση Ρακτιβάν επιβιβάστηκε αυθημερόν (27η Οκτωβρίου 1912) στις 6 το απόγευμα στο εξοπλισμένο ατμόπλοιο «Αρκαδία» που απέπλευσε από τον Πειραιά για τη Θεσσαλονίκη, στην οποία μετά από συνθήκες ιδιαίτερα

11. Προφανώς με την έννοια της «προσχωρήσεως».

12. Βλ. Ρακτιβάν, Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά, σ. 85.

επικίνδυνες, λόγω του αποκλεισμού του λιμένα της Θεσσαλονίκης από τοποθετημένες τορπίλες με συνέπεια η οθωμανική πλοηγική υπηρεσία των ρυμουλκών να αρνείται να οδηγήσει τα ελληνικά πλοία, εισέπλευσε στον λιμένα Θεσσαλονίκης στις 30 Οκτωβρίου 1912¹³.

Παράλληλα οι πιο πάνω ενέργειες διατυπώθηκαν με ταυτόχρονο –με το αίτημα προς τον Βασιλέα εγκρίσεως του Ρακτιβάν– ημερολογιακά σήμα της Κυβερνήσεως υπογραφόμενο από τον ίδιο τον Βενιζέλο προς τον Κωνσταντίνο, ως «Αρχηγό Στρατού», της 27ης Οκτωβρίου 1912, τον οποίο ενημέρωνε ότι «Η Κυβέρνησις κρίνει ότι πολιτικάί ανάγκαι επιβάλλουσιν όπως η διοικητική διοργάνωσις της καταληφθείσης χώρας λάβη κανονικωτέραν τινά μορφήν», γιαυτό απεφάσισε την ανάθεση στον εκ Βεροίας καταγόμενο υπουργό της Δικαιοσύνης Κωνσταντίνο Δ. Ρακτιβάν της «εντολής να κανονίση τα της προσωρινής διοικήσεως των καταληφθεισών χωρών», έτσι ώστε «και η Υμετέρα Βασ. Υψηλότης θ' απαλλαχθή περισπασμών, μη συνδεομένων αναγκαίως προς το στρατιωτικόν αυτής έργον.

Έτσι και τυπικά με βάση την *πολιτική βούληση* της Κυβερνήσεως, για την οποία ερμηνευτικά μάλλον κρίθηκε ως σκόπιμη, εξαιτίας της απευθείας ασκήσεως απ' αυτήν της «πολιτικής» εξουσίας, που αποτελούσε ως συμπερασματική παρατήρηση, και, ίσως, μια μορφή «περιορισμού των εκ του νόμου αρμοδιοτήτων» του Κωνσταντίνου¹⁴, για τις οποίες ουσιαστική ερμηνεία δίδεται από τη θέση που διετύπωσε με άψογη υπηρεσιακή γραφή ο τότε Νομάρχης Θεσσαλονίκης Περικλής Αργυρόπουλος, ότι το εν λόγω τηλεγράφημα του Κωνσταντίνου ήταν χρήσιμο από την πλευρά της διοικητικής διαρθρώσεως των νέων εδαφών, αλλά δεν ήταν επαρκές, γιατί «δεν επρόκειτο περί οργανώσεως μιας προσωρινής κατοχής, την οποία θα ηδύνατο η στρατιωτική αρχή μόνη της να αναλάβη, αλλά περί δια-

13. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σσ. 12-15 κ.ε., αυτόθι, Παράρτημα Δημαρά, σ. 84 κ.ε., 86, ενώ στη σχετική αναφορά του Βενιζέλου προς τον Βασιλέα επισημαίνεται ότι εσπευσμένα «αναχωρεί λίαν πρωί», αυτόθι, σ. 85. Γενικότερα βλ. Κεραμέα, σ. 1 σημ. 1.

14. Βλ. σχετικά Δημακόπουλου, σ. 212, 223, ενώ τα αναφερόμενα πιο πάνω σχετικά τηλεγραφήματα προς τον Βασιλέα Γεώργιο και τον διάδοχο Κωνσταντίνο ως αρχηγό του Στρατού παρατίθενται στον Ρακτιβάν, *Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά*, σσ. 85-86. Πρβλ. πιο πάνω σημ. 8.

κυβερνήσεως χώρας θεωρούμενης ήδη ως προσαρτημένης εις το Ελληνικό Κράτος»¹⁵.

(5) Η υλοποίηση της «πολιτικής» βουλήσεως της Κυβερνήσεως επιτεύχθηκε με την έκδοση του Β. διατάγματος της 31ης Οκτωβρίου 1912 με το οποίο ανατέθηκαν «εις τον Ημέτερον επί της Δικαιοσύνης Υπουργόν Κύριον Κ. Ρακτιβάν, όπως, ως αντιπρόσωπος της Ελληνικής Κυβερνήσεως, κανονίση τα της προσωρινής διοικήσεως των καταληφθεισών χωρών»¹⁶. Με γνώμονα, έτσι, την απόλυτη ανάγκη διοικητικής ευδοκιμήσεως, διακήρυξε ο Ρακτιβάν «Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Α΄» με την επίσημη ιδιότητά του, την οποία έκτοτε χρησιμοποιούσε στη Μακεδονία, ως «ο επί της Δικαιοσύνης Υπουργός, ως Αντιπρόσωπος της Ελληνικής Κυβερνήσεως», την επομένη της αποβιβάσεώς του στη Θεσσαλονίκη της 31ης Οκτωβρίου 1912, στη συνταγμένη ήδη από την Αθήνα «Προκήρυξίν» του «προς τους Πληθυσμούς των υπό του Ελληνικού Στρατού καταληφθεισών Επαρχιών», ότι «το έργον, ούτινος τόσον ευκλεώς κατήρξατο ο στρατός, πρόκειται να επιστεγασθή διά παγιώσεως διοικήσεως αξίας πεπολιτισμένου κράτους, ισχυράς άμα και ισονό-

---

15. Βλ. Αργυρόπουλου, σ. 130 κ.ε. Βλ. επίσης τις θέσεις Παπαστάθη, σ. 294 κ.ε., ο οποίος θεωρεί ότι «τα [πολιτικά αυτά] μέτρα δεν ήταν λυσιτελή για την θεραπεία των αναγκών», κι αυτό γιατί «η ανάληψη της πολιτικής διοικήσεως από τους στρατιωτικούς θα οδηγούσε σε αδιέξοδο, ενώ παράλληλα θα παρακώλυε την αποστολή τους, που ήταν η διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων», που ουσιαστικά απέδιδαν το πνεύμα του τηλεγραφήματος του Βενιζέλου προς τον διάδοχο Κωνσταντίνο, ενημερωτικού της αναθέσεως της «πολιτικής διοικήσεως» της Μακεδονίας στον Ρακτιβάν, έτσι ώστε «και η Υμετέρα Βασ. Υψηλότης θ' απαλλαχθή περισπασμών, μη συνδεομένων αναγκαίως προς το στρατιωτικόν αυτής έργον», ενώ παράλληλα «αναγνωρίζονταν!» ορισμένες από τις πιο πάνω αναφερόμενες προτάσεις του Κωνσταντίνου, σχετικά με τη διαίρεση της «καταληφθείσης χώρας» κατά νομούς και τον διορισμό σ' αυτούς των υποδεικνυόμενων προσώπων, στου Ρακτιβάν, Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά, σ. 85 κ.ε.

16. Που υπεγράφη στη Θεσσαλονίκη από τον Βασιλέα Γεώργιο Α΄, «επί παρουσία» του Ρακτιβάν, «ίσως ουχί άνευ δυσφορίας τινός, διότι μοί ετόνισε ότι με θεωρεί ως ερχόμενον να βοηθήσω τον Διάδοχον [Κωνσταντίνον], εις όν τρόπον τινα ανήκεν η όλη εξουσία επί της κατακτηθείσης χώρας»!, βλ. Ρακτιβάν, Έγγραφα, σ. 16., πρβλ. αυτόθι, Παράρτημα Δημαρά, σσ. 87-88, όπου και η αναφορά στο διοριστήριο Β.Δ. που δημοσιεύθηκε αυθημερόν στην ΕτΚ, Α΄, αριθ. φ. 337/31-10-1912, σ. 1793.

μου»¹⁷.

Το έργο πάντως του Ρακτιβάν ενείχε τόσες, και όχι μόνο, εγγενείς δυσχέρειες που είχαν δημιουργηθεί εξαιτίας της μακρόχρονης οθωμανικής κυριαρχίας, αλλά και άλλες, πολλές και ποικίλης «μορφής» «αρνήσεις», προερχόμενες από έλλειψη «δυνατότητας», ίσως και «βουλήσεως», άμεσης προσαρμογής από τα στοιχεία που συνέθεταν την τότε «εσωτερική» κοινωνική πραγματικότητα, χωρίς να μπορεί να παροραθεί ο «εξωτερικός» παράγοντας, τον οποίο συνέθεταν οι Μεγάλες Δυνάμεις και ιδιαίτερα οι Πρόξενοι τους στη Θεσσαλονίκη¹⁸.

(6) Παρόλα αυτά η όλη *εργώδης προσπάθεια* του Ρακτιβάν πέτυχε το «ακατόρθωτο», να επιτευχθεί δηλαδή μια, κατά το δυνατό ανεκτή, έστω και στα βασικά της στοιχεία, ουσιαστική οργάνωση των καταληφθέντων νέων εδαφών μέχρι την οριστική ένταξή τους στη Μητέρα Πατρίδα.

Στην προσπάθειά του υλοποίησε ενός πλαισίου «κοινωνικού» *προσώπου*», μια πρώτη πτυχή του αποτέλεσε η ουσιαστική μέριμνα που επέδειξε για τις τοπικές αρχές τόσο των μουσουλμανικών, κυρίως, όσο και των εβραϊκών κοινοτήτων¹⁹.

Βασική συνδρομή για τις *μουσουλμανικές κοινότητες* αποτέλεσε το θέμα του διορισμού προσωρινών *μουφτηδων*²⁰, το οποίο ως ειδικότερο πρόβλημα ανεφάνη με την ευκαιρία υποβληθέντος γραπτού αιτήματος²¹ αντικαταστάσεως του υφιστάμενου μουφτή, ο οριστι-

17. Το πλήρες κείμενο της Προκηρύξεως με τους εκτιθέμενους στόχους και τις γενικές γραμμές του προγράμματός του, βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 17, όπου οι πρώτες αυτές στοιχειώδεις ενέργειες για τους σκοπούς αυτούς αναλύονται και αξιολογούνται στη συνέντευξη που παραχώρησε στην εκδιδόμενη στη Θεσσαλονίκη, στη γαλλική, εβραϊκή εφημερίδα «L'Independent», φ. της 13ης/26ης Νοεμβρίου 1912, σ. 39 κ.ε. Πρβλ. Κεραμέα, σ. 4 σημ. 36.

18. Με την ουσιαστική, άμεση ή έμμεση, συμμετοχή των «εγχώριων» στοιχείων των διάφορων «εθνικών» κοινοτήτων, των Βαλκάνιων Συμμάχων και μετέπειτα εχθρών, κ.ά., για τα οποία βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σσ. 24-26 κ.ε., 31 κ.ε. Πολυχρονιάδου, σ. 85 κ.ε. Τάχου, σ. 29.

19. Βλ. ιδιαιτέρως, Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 40, 48 κ.ε., 66' Κεραμέα, σ. 4 κ.ε.

20. Βλ. Κεραμέα, σσ. 4-5 σημ. 46.

21. Από το Διοικητικό Επίτροπο Σερβίων, της 23-1-1913, στου Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 104.

κός διορισμός του οποίου, μολονότι προτεινόταν από την τοπική μουσουλμανική κοινότητα, θεωρήθηκε από τον Ρακτιβάν ως προτιμητέα η λύση του προσωρινού διορισμού του, «ως οιονεί τοποτηρητού μέχρι νομοθετικής ρυθμίσεως του αντικειμένου τούτου», καθότι «υπό τας παρούσας συνθήκας δεν ενδείκνυται να προβώμεν εις οριστικόν διορισμόν του προτεινόμενου υπό της μουσουλμανικής κοινότητος υποψηφίου»²².

Στη συνέχεια παραθέτονται ορισμένες «τεχνικές» διευκρινίσεις με ουσιαστικό όμως περιεχόμενο, σχετικά με την τήρηση («περιβολή») και από τον υποψήφιο προσωρινό μουφτή «όλων των τύπων, των δυναμένων να συμβιβασθώσι προς τας γενικάς διατάξεις των ημετέρων νόμων περί διορισμού και ευθύνης των δημοσίων υπαλλήλων και προς την τηρούμενην αρχήν της ακεραίας κατά το ενόν διατηρήσεως των θρησκευτικής φύσεως δικαιωμάτων και τοπικών εθίμων των μωαμεθανικών κοινοτήτων», καλούμενου «να δώση ενώπιον υμών [του περιφερειακού Διοικητικού Επιτρόπου της περιοχής] τον ιδιαίτερον όρκον της υπηρεσίας, όστις έχει καθιερωθή διά πάντας τους προσωρινούς διορισμούς των μη Ελλήνων πολιτών εις δημοσίας υπηρεσίας εν ταις υπό την κατοχήν ημών χώραις», ο οποίος είχε ως εξής: «Ορκίζομαι να εκπληρώσω τιμίως και ευσυνειδήτως την ανατεθείσαν μοι παρά της Ελληνικής κυβερνήσεως δημοσίαν υπηρεσίαν»²³, επιτρέποντάς του, ωσαύτως και «επί του παρόντος σιωπηρώς», την ενάσκηση ως «εξαιρετική διαδικασία» των ιεροδικαστικών του καθηκόντων, «μόνον [για] όσα ανάγονται εις τον οικογενειακόν αποκλειστικώς βίον των μουσουλμάνων, ως δύνασθε ν' ανέχησθε την εξώδικον ενέργειαν αυτού ως διαιτητού και συμβιβαστού επί πασών των ενώπιον αυτού υποβαλλομένων οικειοθελώς εκ μέρους των κοινώς αστικώς διενέξεών των», με την έννοια της κεκτημένης από παλιά αρμοδιότητας εκδόσεως διαιτητικών αποφά-

---

22. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 45, όπου διαγιγνώσκεται η αιτία της επιβαλλόμενης μέριμνας για τις μουσουλμανικές αυτές κοινότητες, με την προκρινόμενη από τον ίδιο λύση του προσωρινού διορισμού μουφτή, χαρακτηριζόμενου ως «αναπληρωτού μουφτή», στις περιπτώσεις «εκεί, ένθα οι τοιούτοι έφυγον ή άλλως πως έλειπον, υποδεικνυόμενων δι' εκλογής κατά τινα τρόπον υποδεικνυόμενον υπό των μωαμεθανών κατοίκων», του ίδιου, Παράρτημα Δημαρά, σ. 104.

23. Που εντάχθηκε στη συνέχεια στις ειδικές ρυθμίσεις του άρθρ. 3 του νόμου ΔΡΛΔ'/1913.

σεων σε κοινές υποθέσεις ιδιωτικού δικαίου που υπέβαλλαν προς επίλυση οι ενδιαφερόμενοι²⁴.

Η τελευταία αυτή ενάσκηση δικαστικής αρμοδιότητας αξιολογείται δικονομικά από τον Ρακτιβάν στην ειδική ερμηνευτική του οργανική Εγκύκλιο υπ' αριθ. 2291/ 18ης Φεβρουαρίου 1913, με το χαρακτηριστικό τίτλο «Προς διάκρισιν και κρείττονα ρύθμισιν ζητημάτων τινών αναφερομένων εις την λειτουργίαν της δικαιοσύνης»²⁵, για να τονιστεί, κυρίως, η εκ των πραγμάτων υφιστάμενη διαστολή της «εξαιρετικής» αυτής ιεροδικαστικής διαδικασίας από την αρμοδιότητα των συσταθέντων στις καταληφθείσες χώρες της Μακεδονίας τακτικών ελληνικών δικαστηρίων, που ενώ λειτουργούσαν σύμφωνα με τις διατάξεις του ελληνικού δικαστικού οργανισμού εφάρμοζαν στις πολιτικές υποθέσεις τις διατάξεις των οθωμανικών νόμων²⁶, το νομικό πλαίσιο των οποίων, σημειώνεται ιδιαίτερα στην Εγκύκλιο ότι, δεν περιλαμβάνει και τα «εξαιρετικήν δικαιοδοσίαν ασκούντα», σύμφωνα με το υφιστάμενο στο οθωμανικό κράτος πολιτειακό σύστημα, εκκλησιαστικά ή θρησκευτικά δικαστήρια, που λειτουργούν για ορισμένες, οικογενειακής ιδιαίτερα φύσεως, διαφορές μεταξύ μελών της ίδιας θρησκευτικής κοινότητας²⁷.

---

24. Ενώ με το άρθρ. 11 του νόμου ΔΡΛΔ'/1913 το θέμα των μουφτήδων ρυθμίστηκε με ειδικότερες και ουσιαστικότερες ρυθμίσεις. Πρβλ. Κεραμέα, σ. 4-5 σημ. 46.

25. Περαιτέρω αναφερόμενη περιληπτικά αλλαχού ως Εγκύκλιος «περί διακρίσεων κρείττων ρυθμίσεων», την οποία βλ. στο [Κ. Δ. Ρακτιβάν], *Οργανικαί Διατάξεις, Εγκύκλιοι και Οδηγία του επί της Δικαιοσύνης υπουργού ως Αντιπρόσωπος της Ελληνικής Κυβερνήσεως εν ταις υπό του ελληνικού στρατού καταληφθείσαις χώραις*, εν Θεσσαλονίκη 1913, σ. 84 (περαιτέρω: *Οργανικαί Δ.*)

26. Σύμφωνα με το βασικό πλαίσιο το προσδιοριζόμενο στην πολύ βασική υπ' αριθ. 300/14ης Νοεμβρίου 1912 οργανική Εγκύκλιο του Ρακτιβάν, η οποία, εφαρμόζοντας τη θεσπιζόμενη από τις διατάξεις της Συμβάσεως της Χάγης ρύθμιση, για τη διατήρηση των υφιστάμενων νόμων στις στρατιωτικώς κατεχόμενες χώρες, διέστειλε την εφαρμογή από τα Δικαστήρια του ελληνικού Δικαστικού Οργανισμού και της ελληνικής Πολιτικής και Ποινικής Δικονομίας από την εφαρμογή στις πολιτικές υποθέσεις των οθωμανικών νόμων και στις ποινικές τον ελληνικό Ποινικό Νόμο, βλ. *Οργανικαί Δ.*, σσ. 5-6 κ.ε., ρύθμιση που επαναλαμβάνεται και στην πιο πάνω υπ' αριθ. 2291/18-2-1913 ερμηνευτική οργανική Εγκύκλιο του ίδιου, αναφερόμενης στα ελληνικά «τακτικά δικαστήρια τα καθ' υποκατάστασιν ή διαδοχήν των Οθωμανικών [δικαστηρίων] συσταθέντα», αυτόθι, σσ. 83-84.

27. *Οργανικαί Δ.*, υπ' αριθ. 2291 Εγκύκλιο, σ. 84.

Έτσι, σύμφωνα και με την ευρισκόμενη στο στάδιο της στρατιωτικής κατοχής γενική αρχή της διατηρήσεως των προϋπαρχόντων νόμων²⁸, κατά το εφικτό, τα δικαστήρια αυτά πρέπει να θεωρηθούν ότι παραμένουν στο ειδικά διαγεγραμμένο γιαυτά «εξαιρετικό» κύκλο δικαιοδοσίας, «τούθ' όπερ δηλούται νυν ρητώς προς άρσιν πάσης αμφιβολίας»²⁹.

Αντίστοιχα, η *εβραϊκή κοινότητα* περιγράφεται από τον Ρακτιβάν ως αποτελούσα «εκ των αλλοφύλων στοιχείων [μεταξύ των οποίων] ισχυρότατον εν Θεσσαλονίκη είναι, ως γνωστόν, το ιουδαϊκόν, κατά τα αισθήματα μεν ουχί συμπαθώς τω όντι διατεθέν προς την νέαν των πραγμάτων κατάστασιν, διακρινόμενον όμως ως νομοταγές και εργατικόν και εκ των λόγων τούτων δυνάμενον να εμπνεύση εμπιστοσύνην εις [την] διοίκησιν, ασκούσαν την εαυτής επιβολήν», σύμφωνα με την εξειδικευμένη αλλά αρκούντως συμπερασματική παρατήρηση του Ρακτιβάν, ο οποίος θεωρούσε ότι το εν λόγω «ιουδαϊκόν» στοιχείο «μη έχοντες ίδιας εθνικής βλέψεις επί της απελευθερωθείσης ελληνικής γης, διετύπουν όμως ούτοι παντοίας αιτήσεις και ευχάς, αίτινες, εάν εισηκούοντο πάσαι, θα εξετρέποντο ασφαλώς εις δημιουργίαν προνομιακής τάξεως, μη στρατευομένης και διά πλειόνων ου μόνον θρησκευτικών, αλλά και πολιτικών, ίδια δε οικονομικών πλεονεκτημάτων προικιζομένης», με συνέπεια να καταλήγει, με πλήρη ρωμαϊκό ορθολογισμό, ότι «εκ του διακρινόντος την Ελλάδα πνεύματος ανεξιθρησκείας και χάριν προσοικειώσεως γενικώτερον των νέων ημών ξένων πληθυσμών, αλλά και από εσφαλμένης εν τη υπερβολή αυτής πολιτικής αντιλήψεως, αι τοιαύται ιδέαι παρά το δέον εθωπεύθησαν [κυρίως από τις ανώτατες ελ-

---

28. Προφανώς των οθωμανικών, που ρητά αιτιολογείται η εφαρμογή τους, βλ. προχείρως *Οργανικά Δ.*, τις υπ' αριθ. 300/14-11-1912 και 2291/18-2-1913 οργανικές του Εγκύκλιες, ενώ για το νομοθετικό και ερμηνευτικό πλαίσιο «εφαρμογής» ή μη των προϋφιστάμενων οθωμανικών διατάξεων βλ. περαιτέρω στο κείμενο της εργασίας μας && 9, 27-29, 34, 42, 46 και 56.

29. Νομιμοποιώντας, έτσι, με τη διατύπωση αυτή τη λειτουργική διατήρηση των μουσουλμανικών εκκλησιαστικών ή θρησκευτικών δικαστηρίων, η εκτέλεση, όμως, των αποφάσεών τους, που ενεργούνταν «διά των τακτικών [ελληνικών] δικαστικών αρχών κατά τας σχετικές του οθωμανικού Νόμου διατάξεις», υπέπιπτε στις κείμενες διατάξεις του υφιστάμενου τότε δικαιοστασίου, που απέκλειαν την αναγκαστική τους εκτέλεση, *Οργανικά Δ.*, σ. 84.

ληνικές πολιτικές Αρχές!] και αντικείμενον εκμεταλλεύσεως έτι γέγονοντο», σύμφωνα με τα παρατιθέμενα από τον Ρακτιβάν παραδείγματα υπερβολικής ευαισθησίας ή εξωπραγματικού φόβου, στα πλαίσια της θεωρητικής καταρτίσεως των «σχετικών σεναρίων πολέμου επί χάρτου», χωρίς γνώση των πραγματικών συνθηκών πολέμου, που οδηγούσαν σε καταστάσεις ανεκδιήγητες! οι οποίες «την σήμερον βεβαίως εμποιούσιν εντύπωσιν απλών ανεκδότων, τότε όμως εφέροντο μετ' αληθούς χροιάς σοβαρότητος [!]»³⁰.

(7) *Ελανόμενος* ωσαύτως ο Ρακτιβάν από τη βασική νομική του θέση της «από πραγματικής βάσεως περιφρουρήσεως των [ιδιοκτησιακών] δικαιωμάτων αυτών [«των διαφερομένων»], τη διατύπωνε περαιτέρω ως μια μορφή δικαϊκής αρχής που αναφερόταν στο «πρώτιστον καθήκον της ημετέρας νυν πολιτείας είναι να σεβασθώμεν τα υφιστάμενα [ιδιοκτησιακά] δικαιώματα και [να] διατηρήσωμεν κατ' αρχήν την υπάρχουσαν πραγματικήν κατάστασιν, επιφυλαττόμενοι να ρυθμίσωμεν τας σχέσεις ταύτας επί τα βελτίω διά της νομοθετικής οδού, ήτις μόνη είναι υποχρεωτική δι' αμφοτέρα τα μέρη και ουχί η αυθαίρετος βούλησις του ενός ή του ετέρου εξ αυ-

---

30. Βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 32, 40, 48 κ.ε., 49-50 (αναφορικά με τα περιστατικά), αυτόθι, Σημειώσεις, σ. 66, Παράρτημα Δημαρά, σ. 90. Σχετικά στοιχεία για το πρόβλημα της αντιμετώπισεως της απελευθερώσεως της Θεσσαλονίκης από τους κατοίκους της και της εν γένει ελληνικής κατακτήσεως της Μακεδονίας, καθώς και των συναφών θέσεων του εβραϊκού στοιχείου τον πρώτο καιρό της καταλήψεως της Θεσσαλονίκης και την παράλληλη κριτική αποτίμησή της, βλ. Αργυρόπουλου, σ. 107 κε. Ευάγγ. Α. Χεκίμογλου, «*Κοφινάς προς Διομήδη*», *Δοκίμια και τεκμήρια για την οικονομική ιστορία της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 33 κ.ε. (περαιτέρω: Χεκίμογλου, «Κοφινάς») και αντί άλλων στις Ρένας Μόλχο, «Η Εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης και η ένταξή της στο ελληνικό κράτος (1912-1919)», *Δήμιον Θεσσαλονίκης, Συμπόσιο «Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912» 1985* [ΚΙΘ, αρ. 2], Θεσσαλονίκη 1986, σ. 285 κ.ε., όπου διευκρινίζονται τα στοιχεία στα οποία εδράζονταν, τότε, οι φόβοι της Εβραϊκής κοινότητας, για τις πρακτικές επιπτώσεις που θα διαμορφώνονταν, στις εμπορικές κυρίως δραστηριότητές της, μετά την προσάρτηση της Θεσσαλονίκης σε ένα εθνικό κράτος, σ. 287 κ.ε., επίσης οι ουσιαστικές θέσεις της Κεντρικής Σιωνιστικής Οργανώσεως ενόψει της εντάξεως της πόλεως στον ελληνικό εθνικό κορμό, σ. 290, και ιδιαίτερα οι θετικές κρίσεις της τοπικής εβραϊκής κοινότητας για την πολιτική που υιοθέτησε το ελληνικό κράτος για τους Εβραίους αμέσως μετά την προσάρτηση της πόλεως της Θεσσαλονίκης, Μόλχο, σ. 285 κ.ε. Πρβλ. και Τάχου, σ. 14 κ.ε., 21.

τών»³¹.

Ομοίως την τήρηση της «υπάρχουσας πραγματικής καταστάσεως», ως βασικής δικαιοκής αρχής³², συμπύκνωνε παράλληλα, σε συνδυασμό με την περαιτέρω διερευνητική του τάση, κληρονομημένη σε μεγάλο βαθμό από τις καταβολές του στην εντύπωση των πηγών του Δικαίου, στην ανεύρεση της ουσίας της όλης «καταστάσεως», προκειμένου να διαμορφωθεί το «κατάλληλο» πλαίσιο, έτσι ώστε η συναγόμενη ή προτεινόμενη ή τεκμαιρόμενη ή, τέλος, ρυθμιζόμενη (δηλαδή επιβαλλόμενη) νομοθετικά λύση ή περιλαμβανόμενη σε σχετική δικαστική απόφαση, να έχει ουσιαστικά τη δυνατότητα ή ορθότερα τις προϋποθέσεις ομαλής εφαρμογής της.

Σχετικό παράδειγμα εμφανίζεται σε μία ενδεικτική Εγκύκλιό του της 6ης Ιουνίου 1913³³, απευθυνόμενη στους Εισαγγελείς Πρωτοδικών Θεσσαλονίκης, Κοζάνης, Δυτικής Μακεδονίας και Βέροιας, για την εξειδικευμένη [προστασία] της αγροτικής ιδιοκτησίας, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που αναφάνηκαν εξαιτίας του πολέμου «και των παρομαρτουσών αυτών περιστάσεων» και αποτέλεσαν τις αιτίες δημιουργίας ουσιαστικών ανωμαλιών, προερχόμενων, κυρίως, από την αιφνίδια απομάκρυνση και απουσία του κυρίου του κτήματος, όταν μάλιστα αυτός προερχόταν από τους «ηττημένους» του πολέμου, οπότε ήταν πολύ πιθανόν να είχε κινήσει η περίπτωση του την όρεξη για την καταπάτησή του από τρίτους, «είτε έξωθεν όλως επερχομένων είτε διατελούντων εν τω κτήματι υπό ωρισμένας νομίμους ή συμβατικές συνθήκας, ών επιδιώκεται η αθέτησις»³⁴, με συνέπεια η εκφρασμένη αρχή του Ρακτιβάν για διατήρηση της υφιστάμενης πραγματικής καταστάσεως να εφαρμόζεται και σε άλλους τομείς.

Πληθώρα στοιχείων παρατίθενται σε συνέντευξη του Ρακτιβάν που παραχώρησε στη γαλλική εφημερίδα «Liberté» της Θεσσαλονίκης, φ. της 17ης/30ης Ιανουαρίου 1913³⁵, στην οποία ιδιαίτερα τονι-

31. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, σσ. 102-103.

32. Κεραμέα, σ. 4 σημ. 37. Ενδεικτικά παραδείγματα βλ. στις παρατιθέμενες στις επόμενες σημ. 33 και 37 Εγκυκλίου.

33. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, σ. 102 κ.ε.

34. Βλ. Κεραμέα, σ. 5 σημ. 50. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, 6-6-1913, σσ. 102-103.

35. Η οποία αναδημοσιεύθηκε σε μετάφραση της εφημερίδας «Πατρίς», φ. της 19ης Ιανουαρίου 1913, Ρακτιβάν, Έγγραφο Σημειώσεις, σ. 65 κ.ε.

ζόταν, σε μια «εκ βαθέων» αναφορά του, όχι μόνο οι ειδικές δυσχέρειες από τις οποίες περιβάλλονταν η ελληνική Διοίκηση, ιδιαίτερα η πόλη της Θεσσαλονίκης, από τις πρώτες ημέρες της καταλήψεως, εξαίροντας τη λήψη κάθε δυνατού μέσου, κόπου και δαπάνης για να ανταπεξέλθει γενικότερα η Διοίκηση τελεσφόρως κατά των δυσχερειών αυτών, αλλά και μια μορφή ικανοποίησης της Διοικήσεως για την επίτευξη ικανοποιητικών αποτελεσμάτων υπό τις αντίξοες συνθήκες της εποχής εκείνης, μεταξύ των οποίων ιδιαίτερα αναφέρεται η εγκατάσταση σε όλες τις κατεχόμενες από τον ελληνικό στρατό Μακεδονικές χώρες άρτιου πολιτειακού μηχανισμού, που λειτουργούσε κάτω από ορισμένους κανόνες και σε όλους ανεξαιρέτως τους κλάδους της Διοικήσεως, βέβαια κατά σύστημα όχι τέλειο, αλλά με βάση τις υφιστάμενες περιστάσεις ως το πιο ενδεδειγμένο ως προσφορότερο και επί «του δικαίου του πολέμου» στηριζόμενο και ανταποκρινόμενο, όσο το επέτρεπαν «πλήρως» οι συνθήκες, «προς τους όρους πεπολιτισμένης διοικήσεως»³⁶, όπως οι πιο πάνω ενέργειες περαιτέρω αξιολογούνται.

(8) Ο ειδικότερος διοικητικός προσδιορισμός της κατακτηθείσας Μακεδονικής χώρας βασίστηκε στην απλή αλλά βασική σκέψη του Ρακτιβάν να μη διαταράξει την υφιστάμενη από Τουρκοκρατίας χωρική κατανομή της, την οποία αιτιολόγησε με την απaráμυλλη πυκνότητα του ύφους του, στο προοίμιο της υπ' αριθ. 587/26ης Νοεμβρίου 1912 Διαταγής του³⁷, όπου διέγραφε ότι «διατηρήσαντες κατά το εφικτόν την προϋπάρχουσαν διοικητικήν διαίρεσιν των καταληφθεισών χωρών, αλλά και λαβόντες υπ' όψιν τας λοιπάς συνθήκας υπ'άς διατελεί η καταληφθείσα έκτασις, ωρίσαμεν τας διοικητικάς περιφέρειας [της] Μακεδονίας», με τη βασική διαίρεση σε τρεις νομούς, Θεσσαλονίκης, Κοζάνης και Δυτικής Μακεδονίας με έδρα τη Φλώρινα, στους οποίους εντάχθηκαν οι πρώην οθωμανικοί καζάδες (υποδιοικήσεις), ως εξής: (α) στον νομό Θεσσαλονίκης υπάγονται οι πρώην «τουρκικοί»³⁸ [δηλαδή οι οθωμανικοί] καζάδες, Θεσσαλονί-

36. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 70.

37. *Οργανικά Δ.*, σ. 35.

38. Έτσι αναφέρονται στο κείμενο της διαταγής.

κης, Βέροιας, Γιαννιτσών, Έδεσσας, Καρατζόβας³⁹, Λαγκαδά, Κασσάνδρας, Αικατερίνης και Αγίου Όρους, (β) στον νομό Κοζάνης υπάγονται οι πρώην καζάδες Ελασσόνας, Σερβίων, Κοζάνης, Γρεβενών και Ανασελίτσης⁴⁰ και (γ) στον νομό Δυτικής Μακεδονίας με την υπαγωγή του υπολοίπου της καταλαμβανόμενης χώρας⁴¹, επικεφαλής των οποίων τοποθετήθηκαν Διοικητικοί Επίτροποι προερχόμενοι οι περισσότεροι από την ανώτερη υπαλληλία της διοικητικής, οικονομικής και προξενικής υπηρεσίας «του Ελληνικού βασιλείου» αλλά και από εντοπίους, σε αναλογία ένας διοικητικός επίτροπος, μετά του ανάλογου βοηθητικού προσωπικού, σε κάθε μια από τις επαρχίες αυτές⁴², ενώ για τις τοπικές αρχές θεωρήθηκε ορθότερο να παραμείνουν γενικά οι ίδιες, δηλαδή οι Οθωμανοί κατά το μεγαλύτερο μέρος δήμαρχοι, οι κοινοτικές αρχές όλων των θρησκευμάτων με τα σχολεία τους και τις εν γένει διοικήσεις τους και των καθιερωμένων πόρων⁴³.

(9) Η έκδοση της ιδιαίτερα βασικής οργανικής Εγκυκλίου Διαταγής «περί δικαιοδοσίας και αποκεντρώσεως υπηρεσιών» υπ' αριθ. 1246/22ας Ιανουαρίου 1913⁴⁴, υπογραφόμενη από το ίδιο τον Ρα-

39. Παλαιότερη ονομασία της επαρχίας Αλμωπίας, περιοχής Αριδαίας Πέλλης.

40. Παλαιότερη ονομασία της Νεαπόλεως Βοΐου Κοζάνης

41. *Οργανικαί Δ.*, σ. 35, όπου η σχετική υποδιαίρεση, χωρίς, όμως, εξειδικευμένη αναφορά στις περιλαμβανόμενες στον νομό αυτό επαρχίες, γιατί οι πολεμικές επιχειρήσεις συνεχίζονταν, βλ. ειδικότερα Πολυχρονιάδου, σ. 89 σημ. 1, ενώ για τη σχετική οθωμανική διοικητική υποδιαίρεση βλ. Πολυχρονιάδου, σ. 47, 63, με την ειδικότερη επισήμανση για το «μέλλον» της διοικητικής αυτής υποδιαίρεσεως, τη διατήρηση της οποίας θεωρούσε μη «λυσιτελή» για το χρονικό διάστημα μετά την ένταξη της Μακεδονίας στην ελληνική Επικράτεια, αυτόθι, σ. 89 και 124.

42. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 66' Πολυχρονιάδου, σ. 90 κ.ε.' Δημακόπουλου, σ. 213 σημ. 21' Κεραμέα, σ. 5 σημ. 51.

43. Πολυχρονιάδου, σ. 95, όπως στη Θεσσαλονίκη όπου ο Ρακτιβάν διατήρησε τον υφιστάμενο Δήμαρχο Οσμάν Σαΐτ μπέη, Αργυρόπουλου, σ. 141 κ.ε., ενώ στις 26-11-1912 καθορίστηκαν οι περιφέρειες των νομών και των υποδιοικήσεων [καζάδων], με την υπ' αριθ. 587/26ης Νοεμβρίου 1912 Διαταγή του Ρακτιβάν, *Οργανικαί Δ.*, σ. 35. Πρβλ. με την πιο πάνω σημ. 37' Αργυρόπουλου, σ. 131.

44. Βλ. *Οργανικαί Δ.*, όπου το κείμενο, σ. 90 κε.' Ρακτιβάν, *Έγγραφα Παράρτημα*, σσ. 107-108' αναλυτικά στου Πολυχρονιάδου, σ. 90 κ.ε. Βλ. επίσης πιο κάτω ανάπτυξη στο κείμενο της εργασίας μας & 44 σημ. 223. Παράλληλα ερευνητέο θέμα αποτελεί το θέμα της υποχρεωτικής δημοσιεύσεως ή μη των σχετικών πράξεων των

κτιβάν, αποτελεί τη βασική ρυθμιστική εντολή για την υλοποίηση της προσπάθειάς του εμπεδώσεως μιας ουσιαστικής *αποκεντρωτικής* πολιτικής στη Διοίκηση⁴⁵.

Η *αποκεντρωτική* αυτή πολιτική την οποία διεύρυνε ο επόμενος Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Στέφανος Νικ. Δραγούμης 18-6-1913⁴⁶, δεν τηρήθηκε, όμως, με την ίδια ακρίβεια από τους διαδόχους τους, Εμμανουήλ Ρέπουλη, 24-9-1913, (στη θέση του Στ. Δραγούμη που παραιτήθηκε) και Θεμιστοκλή Σοφούλη 8-4-1914, για να καταργηθεί από τον Γούναρη, *αποτελεί ζητούμενο* με ιδιαίτερη προβληματική, με την οποία δημιουργούνταν τα απαραίτητα εκείνα στοιχεία που υφίστανται και στόχευαν στην οργανική *διοικητική ενοποίηση* των Νέων Χωρών και της Παλαιάς Ελλάδος, με βάση την καταλληλότερη μορφή για την οργάνωση της διοικήσεως της «ανακτηθείσας χώρας της Μακεδονίας»⁴⁷.

Στην *προβληματική* αυτή καίρια συμβολή προσφέρει ιδιαίτερα η εξαιρετική ανάλυση και αξιολόγηση του Κ. Δ. Πολυχρονιάδου στη μελέτη του για την οργάνωση της διοικήσεως στη Μακεδονία, η οποία του είχε ανατεθεί από τον τότε υπουργό της Δικαιοσύνης Κ. Δ. Ρακτιβάν, στα πλαίσια των καθηκόντων που είχε αναλάβει το 1912 ως πρώτος Αντιπρόσωπος της ελληνικής Κυβερνήσεως στις καταλαμβανόμενες από τον ελληνικό στρατό μακεδονικές επαρχίες⁴⁸, όπου με διαυγή διορατικότητα και άψογη επιμέλεια, πρακτικής σκέψεως και θεωρητικής αναπτύξεως, ακολουθώντας τους «δισσούς λόγους» των σοφιστών⁴⁹, διετύπωνε απόψεις για το ίδιο θέμα αντί-

---

Αντιπροσώπων (: Γενικών Διοικητών μεταγενέστερα) της ελληνικής Κυβερνήσεως στη Θεσσαλονίκη, στην ΕτΚ, παράρτημα Μακεδονίας, με τη σημείωση Παπαστάθη, σ. 299 σημ. 25, ότι πλήρες σώμα δεν έχει διασωθεί σε καμία δημόσια βιβλιοθήκη, πλην μεμονωμένων φύλλων από το Αρχείο Φιλ. Δραγούμη αποκείμενων στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, και από προσωπική μου έρευνα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης.

45. Που εξαιρείται ως μέτρο και σχολιάζεται θετικά στου Αργυρόπουλου, σ. 131 κ.ε.

46. Βλ. Αργυρόπουλου, σ. 133 κ.ε. Παπαστάθη, σ. 309.

47. Ενώ η τελευταία διατύπωση είναι χαρακτηριστική του ακριβολόγου ύφους του Πολυχρονιάδου, σ. 100.

48. Η οποία δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο: *Μελέτη περί της διοικήσεως των ανακτηθεισών χωρών της Μακεδονίας*, εν Αθήναις 1913, σ. 100 κ.ε.

49. Βλ. αντί άλλων στου Ν. Ι. Πανταζόπουλου, *Ιστορική Εισαγωγή εις τας πη-*

θετες φιλοσοφικά αλλά και ουσιαστικά μεταξύ τους, μόνο και μόνο για τη συναγωγή «θέσεως» και «αντικρούσεως», από την οποία θα προέκυπτε η ενδεχομένως «ορθότερη» λύση.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, αρχικά: (α) τονιζόταν η υφιστάμενη διαφορά μεταξύ του ομοεθνούς στοιχείου της Μακεδονίας και του αντίστοιχου της λοιπής Ελλάδος, όταν εκείνο μόλις εξέρχεται από μεγάλης διάρκειας φθοροποιοί δουλεία, αυτό, όμως, ευτύχησε σχεδόν από αιώνα να απολαύσει τα αγαθά της ελευθερίας, και (β) αξιολογώντας ότι το μέγιστο συμφέρον για την ελληνική Πολιτεία είναι να επιτευχθεί το ταχύτερο δυνατό η ηθική «ισοπέδωση» όλων ανεξαρτήτως των πληθυσμών, που θα περιλαμβάνονταν στα νέα όρια της ελληνικής Πολιτείας, με τη λήψη των καταλληλότερων μέτρων για το σκοπό αυτό⁵⁰.

Παράλληλα, κρίνεται ασύμφορη η επέκταση της ευρισκόμενης σε ισχύ διοικητικής νομοθεσίας της παλαιάς Ελλάδας επί της «ανακτηθείσας Μακεδονικής χώρας»⁵¹, γιατί θεωρεί ότι η νομοθεσία κυρώνει τις προερχόμενες από τη συνείδηση των λαών πηγάζουσες πεποιθήσεις, με αποτέλεσμα κάθε νόμος που δεν πηγάζει από τη συνείδηση του λαού, για τον οποίο προνοεί, δεν μπορεί παρά να παραμείνει ουσιαστικά νεκρός, ή, μάλλον ακριβέστερα, να στρεβλωθεί στην εφαρμογή του⁵².

Ωσαύτως, προβαίνει σε μια χαρακτηριστική συμπερασματική θέση, με έμμεση αλλά σαφή πρόταση εφαρμογής μιας βαθμιαίας *αφομοιωτικής πολιτικής* στις κατακτηθείσες χώρες, με βάση συστήματα διοικήσεως διαφορετικά από τα ισχύοντα στις χώρες που τις κατέκτησαν, χωρίς επέκταση της νομοθεσίας τους, παρά μόνο μιας μεταβατικής νομοθεσίας⁵³, που θα ενίσχυε τη βαθμιαία αφομοίωση της νομοθεσίας ως επακόλουθο της αφομοιώσεως των πληθυσμών⁵⁴.

Τελικά, τη *διοίκηση* των ανακτηθεισών Μακεδονικών Χωρών τη *βάσιζε* στα όργανα κατ' εξοχήν της κεντρικής διοικήσεως, καταπο-

---

γας του *Ελληνικού Δικαίου*, Πανεπιστημιακά παραδόσεις, Θεσσαλονίκη - Αθήνα 1968, σ. 123 κ.ε., 128 κ.ε., 136 κ.ε., 140-142 κ.ε.

50. Βλ. Πολυχρονιάδου, σσ. 101 κ.ε.-103.

51. Πολυχρονιάδου, σ. 104.

52. Πολυχρονιάδου, σ. 105, 108.

53. Πολυχρονιάδου, σ. 107.

54. Πολυχρονιάδου, σσ. 108-109.

λεμώντας εκ προοιμίου την ανάμιξη στη διοίκηση οργάνων που θα εκπροσωπούσαν μελλοντικά αμέσως ή εμμέσως τις διάφορες εθνοτήτες της Μακεδονίας⁵⁵, προτείνοντας ως επικεφαλής ανώτατο διοικητικό λειτουργό με τον τίτλο του Γενικού Επιθεωρητή της διοικήσεως Μακεδονίας⁵⁶, ως προοπτικής καθιερώσεως της εσωτερικής διοικήσεως των επαρχιών των Νέων Χωρών, καθότι ρητά σημειώνεται ότι η από το κέντρο διεκπεραίωση όλων των διοικητικών υποθέσεων βαρύνει υπέρμετρα την κεντρική υπηρεσία, χωρίς να μπορεί να θεωρηθεί ασφαλώς ότι αποτελεί και την ευστοχότερη, εφόσον ενδέχεται το κέντρο να μην κατέχει όλες τις λεπτομέρειες, στερούμενο εν γένει της ειδικής για την υπόθεση αντιλήψεως, ενώ από την άλλη μεριά «η αναγνώρισις αυτενεργείας τινός εις τας κατά μέρος διοικητικάς αρχάς ενδεικνυται εξ αυτής της φύσεως των καθηκόντων αυτών και άγει προς την ταχυτέραν άμα λειτουργίαν της επαρχιακής διοικήσεως»⁵⁷.

Έτσι κρίνεται «προσήκον» να ρυθμιστούν τα δικαιώματα των τοπικών αρχών για την οργάνωση και τη διεύθυνση των πολιτικών υπηρεσιών της περιφέρειάς τους, υπό «τον ευνόητον περιορισμόν» της τηρήσεως των εκδιδόμενων διαταγών και οδηγιών του υπουργού Δικαιοσύνης ως Αντιπροσώπου της Κυβερνήσεως⁵⁸, όπου αναγράφονται ειδικότερα τα υφιστάμενα όρια των συγκεκριμένων κλάδων υπηρεσιών, αναφορικά με τον τρόπο διορισμού των πολιτικών υπαλλήλων, την εξουσία των Διοικητικών Επιτρόπων⁵⁹ επί όλων των πολιτικών και των αστυνομικών υπαλλήλων της περιφέρειάς τους, πλην των δικαστικών, την εξειδίκευση ότι η εσωτερική διοικη-

55. Πολυχρονιάδου, σ. 113 κ.ε.

56. Πολυχρονιάδου, σ. 117 κ.ε. Βλ. επίσης Παπαστάθη, σσ. 308-309, όπου ειδικότερη αξιολόγηση.

57. Βλ. επίσης, τελικά, τη νομοθετημένη έκφραση της πολιτικής που ακολούθηθηκε από το αθηναϊκό κέντρο, με την «ενιαιοποίηση» των υφιστάμενων νομοθετικών δεδομένων σε ολόκληρο το ελληνικό κράτος, από το παλαιό [κυρίαρχο] κράτος της Αθήνας στις υπό ένταξη Νέες Χώρες, για την οποία βλ. σχετικά βλ. πιο κάτω στο κείμενο της εργασίας μας & 56.

58. Βλ. την οργανική Εγκύκλιο Διαταγή 1246/22ας Ιανουαρίου 1913, *Οργανικά Δ.*, σ. 90 κ.ε., 91, με ειδικότερη ανάλυση στου Πολυχρονιάδου, σσ. 92-93 κ.ε. Πρβλ. επίσης πιο πάνω σημ. 44.

59. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 66, αυτόθι, Παράρτημα, σ. 107 κ.ε. Βλ. επίσης στου Πολυχρονιάδου, σ. 93

τική υπηρεσία διεξάγεται παρά των Διοικητικών «αμέσως» Επιτρόπων «επί τη βάσει του Οθωμανικού Δικαίου, διατηρουμένου κατά κανόνα εν ισχύ εν τω σταδίω της στρατιωτικής κατοχής»⁶⁰.

Παρομοίως, η συμμετοχή της διοικήσεως στην άσκηση της αστυνομικής εξουσίας ρυθμίζεται κατά τους ελληνικούς νόμους, τους καθορίζοντας τις σχέσεις της διοικητικής προς την αστυνομική αρχή⁶¹, κι αυτό γιατί οι νόμοι αυτοί, συναφείς με την ασφάλεια της χώρας, είναι δημόσιας τάξεως, κ.ά. μερικότερες διοικητικής φύσεως ρυθμίσεις⁶².

Εξίσου ιδιαίτερη φροντίδα επιδείχθηκε σχετικά με την οργάνωση των *οικονομικών υπηρεσιών* των καταληφθεισών επαρχιών, η οποία ανατέθηκε στον Γ. Ν. Κοφινά⁶³, ο οποίος υπό τις τότε «έκτακτες συνθήκες» προσπάθησε με έναν βασικό εξορθολογισμό των διαλυμένων οικονομικών των επαρχιών αυτών, να οδηγήσει τις οικονομικές υπηρεσίες έτσι ώστε αυτές να καταστούν επαρκείς για την εκτέλεση της αποστολής τους, ιδιαίτερα σε σχέση με την εξακρίβωση, προστασία και διαχείριση των δημόσιων κτήσεων και εφαρμογή των φορολογικών μέτρων, χωρίς να απεμπολείται όμως και η οικονομική και δημοσιονομική μελέτη και έρευνα της χώρας, που θα έτειναν στην εξεύρεση των μέτρων εκείνων των επιβαλλόμενων από τη νέα κατάσταση για την προστασία του εμπορίου και της βιομηχανίας, κ.λπ., τα οποία ως βασικά οικονομικά δεδομένα, τελικά, είχαν

---

60. Βλ. *Οργανικαί Δ.*, σ. 92, ενώ η ειδικότερη εφαρμογή της διατάξεως για την ισχύ του οθωμανικού δικαίου παρέμεινε προβληματική, όπως σημειώνεται ρητά ότι στην ουσία της παρέμεινε ανεφάρμοστη, με αναλυτική ανάπτυξη του Πολυχρονιάδου, σ. 97 κ.ε., αυτόθι για ορισμένες περιπτώσεις σ. 90, 93, 95-97 κ.ε., και την τεκμηριωμένη αναλυτική επισήμανση της αδυναμίας εφαρμογής της οθωμανικής νομοθεσίας, η οποία με βάση τις ειδικές συνθήκες που διατελούσε η καταληφθείσα χώρα αποβαίνει στην προκείμενη περίπτωση δυσχερέστατη, αυτόθι, σ. 82 κ.ε., 96 σημ. 1. Βλ. επίσης, για τον απαραίτητο συσχετισμό της «αδυναμίας» αυτής εφαρμογής του οθωμανικού δικαίου στο πιο κάτω κείμενο της εργασίας && 27-29, 34, 42, 46, 56.

61. *Οργανικαί Δ.*, σ. 92, με υφιστάμενες αντιφάσεις στις ειδικότερες αυτές ρυθμίσεις, τις οποίες βλ. στον Πολυχρονιάδου, σ. 93 κ.ε. σημ. 1.

62. Βλ. ιδιαίτερος πιο κάτω && 30, 46.

63. Ανάλυση που περιέχεται στο εξειδικευμένο έργο του Γ. Ν. Κοφινά, *Τα οικονομικά της Μακεδονίας*, ανατ. εκ του *Δελτίου του Υπουργείου των Οικονομικών*, εν Αθήναις 1914, σχετικά πρβλ. Παπαστάθη, σ. 302.

ικανοποιητικά αποτελέσματα, όπως αυτά διατυπώθηκαν αναλυτικά στη σχετική «Γενική Έκθεση περί του έργου της Διευθύνσεως των Οικονομικών της Μακεδονίας» την οποία απηύθυνε ο Κοφινάς προς τον Υπουργό επί των Οικονομικών Α. Ν. Διομήδη προς ενημέρωσή του⁶⁴.

Ομοίως, για την *ενότητα των διαδικασιών* διατάχθηκε η εφοριακή, η ταμιακή και η τελωνειακή υπηρεσία να ενεργούνται από τους *Οικονομικούς Επιτρόπους* αυτοτελώς⁶⁵ και υπό την εποπτεία τους στα πλαίσια του κύκλου της δικαιοδοσίας τους, οι οποίοι θα μετέχουν κατά το ταμιακό «μόνο μέρος», έχοντας την επιμέλεια των εισπράξεων των δασικών και των μεταλλευτικών φόρων⁶⁶, ενώ η υπηρεσία των δασών και μεταλλείων θα διενεργείται υπό την γενική εποπτεία των *Διοικητικών Επιτρόπων*⁶⁷ και ειδικότερα ως προς τα δάση από τους τοποθετηθόσμενους επόπτες δασών, καθώς και η ειδικότερη οργάνωση της ταχυδρομικής υπηρεσίας, η οποία ανατίθεται στους Διοικητικούς Επιτρόπους⁶⁸, αναφορικά με τη διαδικασία του καθορισμού του δικτύου των ταχυδρομικών γραμμών και τη σύσταση των απαιτούμενων ταχυδρομείων⁶⁹ και των τηλεφωνικών γραφείων στα προσδιοριζόμενα σχολεία υπό την ευθύνη των διευθυντών τους⁷⁰.

Έτσι, αφού συγκέντρωσε τα σχετικά με τα υφιστάμενα *μεταλλεία* στοιχεία, με βάση τα οποία επαναλήφθηκαν και εξακολούθησαν κανονικά οι εργασίες των μεταλλείων αυτών, που είχαν παραχωρη-

64. Σχετικά βλ. στον Κοφινά, σ. ε' κ.ε. Βλ. επίσης τις ειδικότερες πρώιμες εντολές του υπουργείου των Οικονομικών, της 29ης Οκτωβρίου 1912, για τη διαρρύθμιση όλων των αναφερόμενων διοικητικο-οικονομικών προβλημάτων στις «Πρόχειρες Οδηγίες» για τους Επιτρόπους της Κυβερνήσεως στις καταλαμβανόμενες χώρες, του Υπουργείου Οικονομικών, *Συλλογή νόμων, Β. Διαταγμάτων και Εγκυκλίων*, εν Αθήναις 1913, σ. 6 κ.ε.

65. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, σ. 108, αυτόθι, Έγγραφο Σημειώσεις, σ. 67. Πρβλ. Πολυχρονιάδου, σ. 94 κ.ε.

66. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, σ. 109.

67. Πρβλ. Πολυχρονιάδου, σ. 95.

68. Πολυχρονιάδου, σ. 95.

69. Σχετικά για τις ενέργειες διακινήσεως της αλληλογραφίας βλ. *Οργανικά Δ.*, σ. 79 κ.ε.

70. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, σ. 109' *Οργανικά Δ.*, σ. 90 κ.ε., 94, κ.ά.

θεί ή είχε χορηγηθεί σχετική άδεια ανορύξεως από την προηγούμενη οθωμανική κυριαρχία, μέχρι λήξεως, όμως, του αναφερόμενου στις άδειες αυτές ορισμένου χρόνου, κι αυτό ενόψει της νέας πολιτικής καταστάσεως και προς αποτροπή καταχρήσεων και ζημιών, οι οποίες δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την αναστολή των εκδιδόμενων αδειών, είτε αφορούσαν νέες άδειες ή άδειες παρατάσεως, μέχρις ότου η ελληνική κυβέρνηση να προέβαινε στη σύνταξη νέου κανονισμού των εν λόγω παραχωρήσεων⁷¹.

(10) Κατά παρόμοιο τρόπο ο Ρακτιβάν με προσήκουσα προσοχή αξιολογούσε τα υφιστάμενα ειδικά στοιχεία που θα μπορούσαν να περιληφθούν στο χαρακτηριζόμενο από τον ίδιο, και όχι αδίκως, ως «εθνικό πλούτο της Μακεδονίας», από τα οποία (κυρίως δάση, μεταλλεία, γεωργία – κτηνοτροφία)⁷² προσδοκούσε ιδιαιτέρως την περαιτέρω οικονομική τους δραστηριότητα, με στόχο την ανάπτυξή τους, πάντοτε με βάση τις υφιστάμενες τότε δυνατότητές τους⁷³.

(11) Η μελέτη των *προβλημάτων της γεωργίας και των ειδικότερων μέτρων για την προστασία της κτηνοτροφίας* συνεχίστηκε⁷⁴, μι-

71. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 47, αυτόθι, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 68.

72. Ενδεικτικά βλ. την υπ' αριθ. 882/10ης Δεκεμβρίου 1912 Παραγγελία του προϊσταμένου των οικονομικών υπηρεσιών Γ. Ν. Κοφινά, μετά από εντολή του Ρακτιβάν, για την άμεση *περισυλλογή* από τους οικείους Διοικητικούς και Οικονομικούς Επιτρόπους στοιχείων από τις περιφέρειές τους, «εντός μηνός από της λήψεως της παρούσης το βραδύτερον», αναφορικά με την παραγωγή της γεωργίας και βιομηχανίας, των καλλιεργούμενων εκτάσεων, του είδους και της ποιότητας των γεωργικών εν γένει προϊόντων, του αριθμού των προς καλλιέργεια χρησιμοποιούμενων ζώων, ατμοκίνητων αρότρων ή άλλων γεωργικών εργαλείων, του είδους της καλλιέργειας (μικρή ή μεγάλη, εντατική ή εκτατική), κ.ά. πληροφορίες για τη συναγωγή από τον Κοφινά της ειδικότερης καταστάσεως της αγροτικής παραγωγής, *Οργανικαί Δ.*, σ. 53 κ.ε. Κοφινά, σ. θ', ο οποίος περαιτέρω θα αξιολογούσε με ιδιαίτερη προσοχή τα χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία θα συντελούσαν στην ευδοκίμηση κάθε μορφής γεωργικής δραστηριότητας, στην οποία ιδιαίτερα προσιδιάζαν οι εκτάσεις του λεκανοπεδίου Θεσσαλονίκης, Κοφινά, σ. 109 κ.ε.

73. Βλ. ειδικότερα για τις απόψεις του Πολυχρονιάδου, σ. 121 κ.ε., ο οποίος τόνιζε την απόλυτη ανάγκη οικονομικής αναζωογονήσεως των πενόμενων «Μακεδονικών πληθυσμών» με την προαγωγή της γεωργίας, η οποία θα ήταν «όλως» ακατόρθωτη χωρίς καλή οργάνωση της αγροφυλακής.

74. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 68

κρά δείγματα της οποίας αποτέλεσαν οι σχετικές διαρρυθμίσεις των σχετικών φορολογικών υποχρεώσεων, τόσο για τη φορολογία των ζώων, βασιζόμενη σε προηγούμενο υφιστάμενο οθωμανικό νόμο⁷⁵, όσο και για τον μετά από σχετική μίσθωση βεβαιώσεως του «προσθέτου φόρου επί των σφαγίων» επιβαλλόμενου επί των σφαζόμενων ζώων⁷⁶.

(12) Ομοίως, ιδιαίτερη μέριμνα λήφθηκε για την *οικονομική τόνωση* του αγροτικού τομέα, με την επανίδρυση της οθωμανικής «Γεωργικής Τράπεζας» που ήταν σε λειτουργία από 1888, η οποία τέθηκε νομοθετικά σε καθεστώς εκκαθαρίσεώς της, ενώ, στη συνέχεια, με το νόμο 603/1913 ψηφίστηκε το καταστατικό της νέας «Γεωργικής Τραπεζής Μακεδονίας και Ηπείρου», η οποία είχε ως έδρα τη Θεσσαλονίκη, η οποία, τελικά, ενσωματώθηκε στην «Αγροτική Τράπεζα»⁷⁷.

(13) Γιαυτό στη βάση των απόψεών του ότι τα δάση αποτελούσαν σημαντικό πλούτο της Μακεδονίας, ο Ρακτιβάν έλαβε ουσιαστικά μέτρα, όπως σημειώνεται στην ενδεικτική υπ' αριθ. 715/3ης Δεκεμβρίου 1912 Εγκύκλιό του⁷⁸, για την άμεση φορολογία μόνο των ήδη έτοιμων δασικών προϊόντων των ιδιωτικών και των δημόσιων δασών της Μακεδονίας, ενώ παράλληλα απαγόρευσε κάθε υλοτομία μέχρι νεότερης διαταγής, επιτρέποντας μόνο τη μεταφορά των έτοιμων αυτών προϊόντων και αυτών μόνο στα χωρικά πλαίσια των από τον ημέτερο στρατό κατεχόμενων χωρών, και όχι στις παλαιές επαρχίες του ελληνικού Βασιλείου και το εξωτερικό.

Στη συνέχεια προσδιόρισε τις *κατηγορίες των δασών*, σύμφωνα με την οθωμανική νομοθεσία, διαστέλλοντάς τα στα δημόσια και τα ιδιωτικά (μεταξύ των οποίων ανήκουν και τα μοναστηριακά και τα βακούφια)⁷⁹, για τα οποία προσδιόρισε τη σχετική φορολογία, όπως

75. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, σ. 109 κ.ε., βλ. επίσης Κοφινά, σ. ιστ', 276 κ.ε. Πρβλ. Χεκίμογλου, «Κοφινάς», σ. 37 κ.ε.

76. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα, σ. 110 κ.ε. Βλ. επίσης Κοφινά, σ. γ', 279.

77. Ειδικότερα βλ. Χεκίμογλου, «Κοφινάς», σ. 51 κ.ε., 65 κ.ε.: Παπαστάθη, σ. 305.

78. Βλ. *Οργανικαί Δ.*, σ. 69 κ.ε.

79. *Οργανικαί Δ.*, σ. 69 κ.ε., ενώ ειδική ανάλυση για τη φορολογία των γαιών

τη διατήρηση για τα ιδιωτικά δάση με βάση την προσδιορισμένη από τον οθωμανικό νόμο φορολογία, ενώ για τα δημόσια δάση ο οθωμανικός νόμος καθιέρωνε τρεις κατηγορίες φορολογίας των δασικών προϊόντων, ανάλογα με την ποιότητα των δασών και των αποστάσεων σε σχέση με τα κέντρα της καταναλώσεως και της συγκοινωνίας, διατάξεις, όμως, οι οποίες δεν κατέστη δυνατό να εφαρμοστούν, γιατί λήφθηκε αναγκαστική απόφαση προσωρινού προσδιορισμού για τη Μακεδονία ενιαίας φορολογίας για όλα τα ήδη έτοιμα δασικά προϊόντα, ανεξάρτητα από την ποιότητα των δασών και των αποστάσεων, λαμβάνοντας ως μέτρο αυτής της φορολογίας κατά μονάδα τους μέσους περίπου όρους φόρων της τέως ισχύουσας οθωμανικής φορολογίας.

Επίσης, έλαβε σημαντική πρόνοια για τη διαφύλαξη τους πρωτίστως, με στόχο τη βαθμιαία μέριμνα συντάξεως του *κανονισμού υλοτομίας* τους, της μεταφοράς των δασικών προϊόντων και της περαιτέρω διαχειρίσεως και φορολογίας των έτοιμων δασικών προϊόντων «εν ταις νεωστί καταληφθείσαις επαρχίαις του Ελληνικού Βασιλείου» με ειδικά αναλυτικούς πίνακες (30-11-1912), τόσο για τα δημόσια δάση⁸⁰, όσο και για τα ιδιωτικά δάση⁸¹, ενώ η φύλαξη τους ανατέθηκε στη χωροφυλακή και σε ειδικό σώμα δασοφυλακής, συγκροτούμενο από επιτόπια στοιχεία⁸², το οποίο θεωρούνταν⁸³, από τη διάδοχη της οθωμανικής διοικήσεως ελληνική κυριαρχία, ως βασικό για τη φύλαξη των δασών ιδρυθησόμενο σώμα, που θα αναλάμβανε την εξασφάλιση της εγγείου ιδιοκτησίας και των δασών, τα οποία από την «Τουρκική αβελτηρία» είχαν υποστεί στην Μακεδονία ανυπολόγιστες καταστροφές.

Δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί υπερβολική η φροντίδα του Ρακτιβάν, ο οποίος με ειδική εντολή υπ' αριθ. 902/10ης Δεκεμβρίου 1912 «προς τους Ανωτέρους Διοικητικούς Επιτρόπους, Νομάρχας και Διοικητικούς Επιτρόπους»⁸⁴, που εξέπεμπε την ανθρώπινή του διάσταση ως πραγματικού «κυβερνήτη», ζητούσε να πληροφορηθεί προ-

---

αυτών, βλ. στου Κοφινά, σσ. 258-259 κ.ε.

80. *Οργανικά Δ.*, σ. 71 κ.ε.

81. *Οργανικά Δ.*, σ. 73 κ.ε.

82. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 47, αυτόθι, Σημειώσεις, σ. 68.

83. Πολυχρονιάδου, σ. 121 κ.ε.

84. *Οργανικά Δ.*, σ. 75.

σωπικά, το δυνατό ταχύτερα, την υπάρχουσα στις περιφέρειές τους παρακαταθήκης καυσόξυλων και ξυλανθράκων, τον υπολογισμό της χρονικής εξαρκέσεώς τους για τις ανάγκες των κατοίκων, την παρά την απαγόρευση της υλοτομίας αύξηση των τιμών των καυσοξύλων και των ξυλανθράκων, που παρατηρήθηκε τελευταία, οφειλόμενης σε καταφατική περίπτωση, ενδεχομένως, στην απαγόρευση της υλοτομίας ή στην έλλειψη μεταγωγικών μέσων ή σε άλλες αιτίες, καθώς και για την εξακρίβωση της πληροφορίας μεταφοράς από τις περιφέρειές τους ξυλανθράκων και καυσοξύλων «δί' αλλαχού και διά πού;».

(14) Ωσαύτως ρυθμίστηκαν τα οικονομικά και οι σχετικές με τα δημόσια έσοδα διατάξεις⁸⁵, τη διερεύνηση των οποίων για τις σχετικές ενέργειες που πραγματοποίησαν οι «διοικητικοί και οικονομικοί Επίτροποι των καταληφθεισών χωρών», αναφορικά με την *περισυλλογή* και συντήρηση της δημόσιας περιουσίας⁸⁶, υπήρχε η σχετική εγκύκλιος Διαταγή υπ' αριθ. 1111/15ης Δεκεμβρίου 1912 του Διευθυντή των Οικονομικών Υπηρεσιών Μακεδονίας Γ. Ν. Κοφινά, ύστερα από εντολή του υπουργού Κ. Δ. Ρακτιβάν, για την εξασφάλιση των δημόσιων κτήσεων στις περιφέρειες των διάφορων υποδιοικήσεων και εξακρίβωση των διάφορων οφειλετών προερχόμενων από κάθε αιτία⁸⁷, καθώς και για την περαιτέρω είσπραξη των φόρων, όπως αυτοί είχαν οριστεί από την προκάτοχο οθωμανική κυβέρνηση «και κατά το μέτρον του δυνατού»⁸⁸.

Για την υλοποίηση της ειδικότερης *περισυλλογής* των πιο πάνω στοιχείων ο Γ. Ν. Κοφινάς συνιστούσε (α) την κατάρτιση κτηματολογίου των δημόσιων κτημάτων, με αναφορά των πλήρων στοιχείων των σχετικών μισθώσεων (τα ονόματα των αναδόχων των μισθώσεων αυτών, τη διάρκεια τους, το ποσό του μισθώματος και τις οφειλόμενες ληξιπρόθεσμες και μελλοντικές δόσεις), καθώς και τη βεβαίωση και είσπραξη των απαιτητών ποσών, φροντίζοντας για την περαιτέρω εκμίσθωσή τους κάτω από πιο συμφέροντες όρους,

85. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 67.

86. Μέχρι τότε (μέσα Δεκεμβρίου 1912) ειδικοί οικονομικοί Επίτροποι είχαν εγκατασταθεί μόνο στη Θεσσαλονίκη, Ελασσόνα, Κοζάνη, Βέροια, Γενισιά, Σέρβια [Κοζάνης], βλ. Κοφινά, σ. η'.

87. *Οργανικά Δ.*, σ. 54 κ.ε.

88. Τις ειδικότερες λεπτομέρειες και παραπομπές βλ. στου Παπαστάθη, σ. 302 κ.ε.

εξασφαλίζοντας, παράλληλα, την κατοχή και κυριότητα του δημοσίου, (β) την ειδικότερη στόχευση στη συγκέντρωση και ταξινόμηση των σχετιζόμενων με τη βεβαίωση των άμεσων φόρων αναγόμενων στοιχείων, γνωρίζοντας πρωτίστως τα προσωπικά στοιχεία των αναδόχων του δικαιώματος μισθώσεως του φόρου της δεκάτης⁸⁹, αν όντως εξόφλησαν το μίσθωμά της, αλλιώς σε αντίθετη περίπτωση να μεριμνήσουν για την ταχεία είσπραξή της, καθώς και την επισημάνση των στοιχείων των οφειλετών από άλλους άμεσους φόρους, όπως φόρου επιτηδεύματος, κτηματικού, παιδείας και οδοποιίας, με τη σημείωση της αναμονής των περαιτέρω οδηγιών για την είσπραξη των καθυστερούμενων ποσών από τα έσοδα αυτά.

(15) Την ίδια χρονική περίοδο η *νομισματική κυκλοφορία* προκαλούσε ιδιαίτερα προβλήματα, κυρίως από την κυκλοφορία των ξένων νομισμάτων, τα οποία συνέχιζαν να διακινούνται, παράλληλα με τα οθωμανικά, τα οποία ως έναν βαθμό αποτελούσαν τη βασική νομισματική μονάδα με βάση την οποία διακινούνταν οι σχετικές καταβολές στις διάφορες συναλλαγές, προηγουμένως υπό την οθωμανική διοίκηση αλλά και στη συνέχεια υπό την ελληνική διοίκηση⁹⁰, με αποτέλεσμα η ελληνική διοίκηση της Μακεδονίας, με τις άμεσες ενέργειες του Ρακτιβάν, να λάβει όλες τις απαραίτητες ενέργειες στην ειδικότερη προσπάθειά της να αποφευχθούν οι τάσεις κερδοσκοπίας, οι οποίες εξαιτίας των αρχικών ειδικών συνθηκών ήταν «επί θύραις».

Έτσι, με καταπληκτική ταχύτητα κοινοποιήθηκε την 20ή Νοεμβρίου 1912 με διαταγή του υπουργού της Δικαιοσύνης ως Αντιπροσώπου της ελληνικής Κυβερνήσεως από το αρχηγείο της Δημόσιας Ασφαλείας Θεσσαλονίκης σχετικός «Πίναξ διατιμήσεως νομίσματος

---

89. Η οποία ως έννοια φόρου αναφερόταν στο δέκατο του συνόλου της ετήσιας παραγωγής ενός αγαθού (προϊόντος) συνήθως αγροτογεωργικού, η περαιτέρω είσπραξη του οποίου γινόταν με τη σύστημα της συνήθους κατά την οθωμανική περίοδο εκμισθώσεως του δικαιώματος εισπράξεως των φόρων, με προσδιοριζόμενο από την οθωμανική διοίκηση τίμημα, καταβλητέο από το μισθωτή της δεκάτης, την οποία αναλάμβανε ο ίδιος να εισπράξει περαιτέρω από την κατάσταση των υπόχρεων στον φόρο αυτό, για συγκεκριμένο χρόνο μέσα από τη διαδικασία της εκμισθώσεως.

90. Κοφινά, σ. 245 κ.ε.,

ελληνικού και τουρκικού» στη γενικότερη προσπάθεια να βρεθεί τρόπος εξισορροπήσεως που θα οδηγούσε στην πλέον ορθή οικονομικά «αντιστοιχία» των νομισμάτων αυτών.

Μετά την εγκατάσταση, όμως, στη Θεσσαλονίκη της Διευθύνσεως των Οικονομικών Υπηρεσιών Μακεδονίας⁹¹ καταργήθηκε η εν λόγω «Διατίμηση» από τον Αντιπρόσωπο της Κυβερνήσεως, με απόφασή του στις 20 Δεκεμβρίου 1912, η οποία στη συνέχεια τροποποιήθηκε με αρκετές «νομοθετικές» παρεμβάσεις, αναφορικά με τις θεσπιζόμενες «αντιστοιχίες» των νομισμάτων αυτών⁹², οι οποίες, όμως, δεν ακολουθούνταν πάντοτε στην αγορά της Θεσσαλονίκης και γενικότερα των κατεχόμενων μακεδονικών επαρχιών, σχετικά με την τρέχουσα τιμή του οθωμανικού νομίσματος⁹³, με αποτέλεσμα να αρχίσει να διαμορφώνεται ένα πιο αυστηρό σύστημα με τον προσδιορισμό ορισμένης σταθερής διατιμήσεως στην αντιστοιχίση των οθωμανικών νομισμάτων, με βάση την οποία θα γινόταν ο περαιτέρω αναλογισμός τους και η αποτίμησή τους στη συνέχεια σε δραχμές, που αναγνωριζόταν στα δημόσια ταμεία⁹⁴, η οποία πολύ γρήγορα οδήγησε στο κατάλληλο πραγματικό περιβάλλον⁹⁵ για την εισαγωγή στις μακεδονικές χώρες του ελληνικού νομισματικού συστήματος, σταδιακά, για να μην διαταραχθεί απότομα η ελεύθερη κυκλοφορία του οθωμανικού νομίσματος⁹⁶ για χάρη των εμπορικών συναλλαγών.

Παράλληλα, με τρεις συνεχόμενες Εγκυκλίους της 9ης Μαρτίου, 25ης Μαρτίου και 3ης Ιουνίου 1913 εξειδικεύθηκε αρχικά ο προσδι-

---

91. Με επικεφαλής τον Κοφινά, που εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη στις 28 Νοεμβρίου 1912, Κοφινά, σ. στ'.

92. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική πολιτική θέση αποτέλεσε η κυρίαρχη από 25ης Μαρτίου 1913 εγκύκλιος του Ρακτιβάν, που προσδιόριζε ότι στις εισπράξεις δημοσίων εισόδων η σχετική καταβολή θα γίνεται με ακέραια οθωμανικά νομίσματα, Κοφινά, σσ. 247-248 κ.ε.

93. Που δεν μπορούσε να δεσμευθεί από την πιο πάνω «Διατίμηση», ούτε ήταν δυνατό να δεσμευθεί, γιατί ακολουθούνταν ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησεως, Κοφινά, σ. 248,

94. Τα οποία δεν μπορούσαν να ακολουθούν τις διακυμάνσεις της αγοραίας τιμής των συσχετίσεων των νομισμάτων του οθωμανικού, έναντι του υφιστάμενου ήδη στην παλαιά Ελλάδα δραχμικού συστήματος, Κοφινά, σ. 248.

95. Κοφινά, σσ. 248-249 κ.ε.

96. Κοφινά, σ. 249 κ.ε.

ορισμός σε κάθε βεβαίωση του καθενός εσόδου σε οθωμανικά νομίσματα με ταυτόχρονη αναγωγή του σε δραχμές, η οποία στη συνέχεια διαφοροποιήθηκε με την υποχρεωτική καταβολή των εσόδων σε ακέραια οθωμανικά νομίσματα, αποκλειόμενων των μικρότερων υποδιαιρέσεων των οθωμανικών νομισμάτων⁹⁷, που οριστικοποιήθηκε με την αποδοχή των οικονομικών υποχρεώσεων προς τα δημόσια ταμεία μόνο νομισμάτων του ελληνικού κράτους ή αυτούσιων λιρών Τουρκίας, έτσι ώστε η σταθερή αυτή πολιτική τελικά οδήγησε στην πλήρη εφαρμογή μιας ουσιαστικής νομισματικής πολιτικής, με σκοπό να επέλθει η νομισματική αφομοίωση της χαρακτηριζόμενης από τον Κοφινά «Νέας Ελλάδος» με την «Πολιτεία»⁹⁸ με την εισαγωγή του ελληνικού νομισματικού συστήματος και τον οριστικό αποκλεισμό του οθωμανικού αργυρού και κερματικού νομίσματος⁹⁹

(16) Στο ίδιο χρονικό πλαίσιο ο Ρακτιβάν έλαβε ουσιαστικές αποφάσεις διαρρυθμίσεως των *τελωνειακών δασμών*, μεταξύ των οποίων ορισμένοι θεωρούνταν ιδιαίτερα βασικοί για την τόνωση του εμπορίου, η ουσιαστική λειτουργία του οποίου είχε υποστεί ελαφρά «υπολειτουργία», όχι μόνο εξαιτίας των πολεμικών ενεργειών αλλά και από τα ενυπάρχοντα προβλήματα λειτουργίας της υπηρεσίας του Τελωνείου Θεσσαλονίκης, το οποίο τις πρώτες ημέρες μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης ευρισκόταν σε κατάσταση ουσιαστικής «τυπικής» αλλά «αδρανούς» λειτουργίας, κι αυτό γιατί ενυπήρχε το μοναδικό λειτουργικό πρόβλημα που εξειδικεύεται στην αδυναμία ρυθμίσεως της εισπράξεως των τελωνειακών δικαιωμάτων, η υλοποίηση της οποίας θεωρούνταν «ως» σχεδόν αδύνατη, ελλείψει ικανού και έμπειρου προσωπικού, για τη θεραπεία του οποίου πραγματοποιήθηκε πρόσκληση υπαλληλικού προσωπικού από την αυτόνομη Κρητική Πολιτεία, που υλοποιήθηκε ταχύτατα¹⁰⁰, το οποίο αμέσως με την άφιξή τους ανέλαβε υπηρεσία ικανοποιώντας τις ει-

---

97. Κοφινά, σ. 249 κ.ε.

98. Κοφινά, σ. 253, εννοώντας προφανώς την παλαιά Ελλάδα του ελληνικού Βασιλείου. Ανάπτυξη της νομισματικής ενσωματώσεως των Νέων Χωρών εκτίθεται στου Ευάγγ. Α. Χεκίμογλου, *Τράπεζες και Θεσσαλονίκη*, 1900-1936, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 93 κ.ε.

99. Κοφινά, σσ. 241-252 κ.ε. Πρβλ. Παπαστάθη, σ. 304.

100. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 41.

δικότερες εμπορικές ανάγκες, με την άμεση και ουσιαστική πλέον επαναλειτουργία του τελωνείου¹⁰¹.

Οι ενισχυτικές της *τελωνειακής* αυτής δραστηριότητας αφορούσαν κυρίως την κατάργηση του τελωνειακού δασμού για τα προερχόμενα από την Ελλάδα εμπορεύματα, ο οποίος, ενώ αρχικά είχε ειδικότερα διατυπωθεί ότι μετά από συνεννόηση του Ρακτιβάν με την Κυβέρνηση, σε σχέση με το ύψος του, που είχε ορισθεί από το Υπουργείο των Οικονομικών στο 3% στη συνέχεια καταργήθηκε, έτσι ώστε εφεξής να είναι απαλλαγμένα από κάθε εισαγωγικό δασμό¹⁰², ο οποίος, ως πραγματική κατάσταση, φαίνεται ότι γενικεύθηκε, ιδιαίτερα μετά από έγγραφο του υπουργού Οικονομικών Αλ. Ν. Διομήδη προς τον Ρακτιβάν, στο οποίο¹⁰³ διατυπωνόταν¹⁰⁴ ότι «αποδεχόμεθα γνώμη ελευθέρας μεταφοράς εμπορευμάτων εις καταληφθέντα μέρη εξ άλλων λιμένων Βασιλείου άνευ καταβολής δασμού 3%»¹⁰⁵. Ενώ ειδικά για τη δυνατότητα ισχύος της *απαλλαγής* κάθε τελωνειακού δασμού των μεταφερόμενων προϊόντων από την Ελλάδα και για τα προϊόντα της Κρήτης και των άλλων μερών των κατεχόμενων από τον ελληνικό στρατό, οδήγησε στο θεωρητικά αυτονόητο γεγονός της εντάξεώς τους στην απαλλαγή τους από κάθε τελωνειακό δασμό, σύμφωνα με την άψογη γραφειοκρατικά ρυθμιστική εντολή του Ρακτιβάν¹⁰⁶, η οποία διατύπωσε ότι για τις κατεχόμενες από τον ελληνικό στρατό χώρες κανένα ζήτημα δεν μπορεί να γεννηθεί, γιατί τελούν κάτω από τις ίδιες ακριβώς συνθήκες ως τμήματα της ίδιας επικράτειας που κατακτήθηκε, κατά συνέπεια και για τα προϊόντα τα προερχόμενα από την Κρήτη «ορθόν άρα είνε» η απαλλαγή του τελωνειακού δασμού του 3%, που ειδικότερα είχε αναγνωρισθεί για

---

101. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 67· Κοφινά, σ. ια'κ.ε., 105 κ.ε. Επίσης πρβλ. Παπαστάθη, σ. 304.

102. Έγγραφο υπ' αριθ. 319/16ης Νοεμβρίου 1912 έγγραφο του Ρακτιβάν προς τον Τελώνη Θεσσαλονίκης, *Οργανικά Δ.*, σ. 61.

103. Τηλεγράφημα υπ' αριθ. 121899/11/30-11-1912, *Οργανικά Δ.*, σ. 62.

104. Ίσως ευκρινέστερα ή σαφέστερα.

105. Που κοινοποιήθηκε από τον Ρακτιβάν με το υπ' αριθ. 380/17-11-1912 έγγραφό του προς τις Τελωνειακές Αρχές και Οικονομικούς Επιτρόπους της Μακεδονίας, *Οργανικά Δ.*, σ. 62.

106. Υπ' αριθ. 944/11ης Δεκεμβρίου 1912, προς τον Τελώνη και Οικονομικούς Επιτρόπους των καταληφθεισών χωρών, *Οργανικά Δ.*, σ. 66.

τα προερχόμενα από την Ελλάδα προϊόντα, να επεκταθεί επίσης και στα προϊόντα της Κρήτης¹⁰⁷.

Παράλληλα, για την προστασία και την ενίσχυση της βιομηχανίας των στρατιωτικώς κατεχόμενων χωρών και ιδιαίτερα της νηματοουργίας έγιναν δεκτά αιτήματα των νηματοουργών Μακεδονίας για τη χορήγηση ατέλειας εισαγωγής των πρώτων υλών, των αναγκαίων για τη λειτουργία των μονάδων τους και κατ' επέκταση της βιωσιμότητας των επιχειρήσεών τους. Η ατέλεια αυτή, πλήρως νομιμοποιημένη, βασίστηκε στο άρθρ. 8 παρ. 4 του νόμου ΔΡΛΔ' της 28ης Φεβρουαρίου 1913 που όριζε ότι μπορεί να επιτραπεί με πράξη του υπουργικού συμβουλίου στις κατεχόμενες χώρες η ατελής εισαγωγή πρώτων υλών χρήσιμων στις βιομηχανικές επιχειρήσεις, εφόσον η ατέλεια αυτή ίσχυε και στην [παλαιά] Ελλάδα. Ειδικότερα η ατέλεια αυτή αφορούσε στην εισαγωγή βάμβακος, εκκοκισμένου για χρήση αποκλειστικά βαμβακοκλωστηρίων, ακατέργαστα έρια, νήματα από έρια, αλεύκαστα άστριπτα ή εστριμμένα, φλοιούς δένδρων και κάθε άλλη φυτική ύλη χρήσιμη στη βυρσοδεψία και ακατέργαστη «ιούτη» (γιούτα, είδος υφαντικής ύλης)¹⁰⁸.

(17) Ομοίως, ο Ρακτιβάν φρόντισε να ρυθμίσει, προφανώς «εκ των ενόντων» αλλά και λόγω του επείγοντος χαρακτήρα του θέματος, τα της εισπράξεως των σχετικών υγειονομικών τελών, «ανακοινωνώντας» με το υπ' αριθ. 491/22ας Νοεμβρίου 1912 έγγραφό του, προς την Υγειονομική Αρχή Θεσσαλονίκης, σχετικό πίνακα με τον τίτλο «Διατίμησις» των υγειονομικών τελών που ίσχυαν στην Τουρκία, με την εντολή να εισπράττονται αντίστοιχα «προς όφελος του ελληνικού Δημοσίου», στα οποία συμπεριλαμβάνονταν και τα τέλη λοιμοκαθαρητηρίου, καθώς και οι οριζόμενες απαλλαγές από τα τέλη αυτά¹⁰⁹.

---

107. *Οργανικαί Δ.*, σ. 66.

108. Κοφινά, σ. 223 κ.ε., εξαιρέθηκαν όμως της ατέλειας τα εξής είδη: ζύθος και βύνη, εκρηκτικές ύλες και πυρίτιδα, καπνός κομμένος ή όχι, σιγάρα και σιγαρέττα, έτοιμα ενδύματα, δασικά προϊόντα και άλευρα εν γένει και προϊόντα φυρματοποιίας (κτηνοτροφικών προϊόντων), μακαρόνια, πάστες, κ.λπ., βλ. Κοφινά, σ. 224.

109. *Οργανικαί Δ.*, σ. 63 κ.ε.

(18) Ωσαύτως προσέδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην κατάσταση της βιομηχανίας στη Μακεδονία¹¹⁰, η οποία μολονότι δεν βρισκόταν στην καλύτερη κατάσταση από την άποψη της αναπτύξεως εξαιτίας και των Βαλκανικών Πολέμων, παρόλα αυτά διακρίνονταν ορισμένοι κλάδοι, ενδεικτικά αναφερόμενοι, εξαιτίας της υπάρξεως φυσικών στοιχείων, των λεγόμενων λευκών ανθράκων, για την κίνησή τους, διαμέσου της πτώσεως των υδάτων των καταρρακτών (Βλαδόβου, Βοδενών, Νάουσας και Βέροιας)¹¹¹, που πολύ χαρακτηριστικά σηματοδοτούσαν ουσιαστικά την περαιτέρω ανάπτυξή τους, ιδιαίτερα στα νηματοουργεία των πόλεων Βέροιας, Νάουσας και Βοδενών (Έδεσσας) ή τα υφαντουργεία όπως της Νάουσας¹¹².

(19) Μέριμνα επίσης λήφθηκε ιδιαίτέρως για τις *αλλοδαπές εταιρίες* που διαχειρίζονταν έσοδα του οθωμανικού δημοσίου:

(α) του «*Δημοσίου Οθωμανικού Χρέους*», για την υπόσταση του οποίου παρεχόταν μια ουσιαστική ερμηνεία, αναφερόμενη σε μια ολιγόλογη διατύπωση της υπ' αριθ. 1648/18ης Δεκεμβρίου 1912 Εγκυκλίου Διαταγής του Ρακτιβάν, που προσδιόριζε ότι «η είσπραξις των τελών χαρτοσήμου ανήκει εις το Δημόσιον Οθωμανικόν χρέος, εις ό είνε υπέγγυα», εισπραττόμενα «επί των καταληφθεισών χωρών τα τέλη ταύτα να εισπράττωνται, τα μεν του χαρτοσήμου κατά τον αυτόν ως και πρότερον τρόπον διά Τουρκικόν τοιούτου [επισήματος]»¹¹³,

(β) και του «*Οθωμανικού Μονοπωλίου Καπνού*», για το οποίο, με την υπ' αριθ. 570/26ης Νοεμβρίου 1912 Εγκύκλιο Διαταγή του Ρακτιβάν, παρασχέθηκε, με σύμφωνη απόφαση της ελληνικής Κυβερνήσεως, ουσιαστική αναγνώριση των βασιζόμενων στην προϋφιστάμενη οθωμανική κυριαρχία δικαιωμάτων διαχειρίσεως των εσόδων της εταιρίας αυτής¹¹⁴ στις κατεχόμενες από τον ελληνικό στρα-

110. Κοφινά, σ. θ' κ.ε.

111. Περιγραφές βλ. στου Κοφινά, σ. 210 κ.ε., 216 κ.ε., 218 κ.ε.

112. Ανάπτυξη βλ. στου Κοφινά, σσ. 207-208 κ.ε., 215 κ.ε., 222 κ.ε.

113. *Οργανικά Δ.*, σ. 15 κ.ε.' Κοφινά, σ. ιβ', λστ', ειδικότερα για την εδρεύουσα στην Κωνσταντινούπολη Διεύθυνση του Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους, για τη φύση της εταιρικής αυτής σχέσεως, καθώς και για τα παραχωρημένα έσοδα του οθωμανικού κράτους στο συμβούλιο της διευθύνσεως αυτής, βλ. Κοφινά, σ. 296 κ.

114. Κεραμέα, σ. 5 σημ. 50. Βλ. επίσης Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 67,

τό χώρες, έστω και με την προσωρινή διατήρηση των προϋπαρχόντων δικαιωμάτων της «Εταιρείας του Μονοπωλίου των καπνών», μέχρις εκδόσεως νεότερης αποφάσεως της ελληνικής κυριαρχίας. Τα προσδιοριζόμενα αυτά δικαιώματα του *Μονοπωλίου*¹¹⁵ εξικνούνταν ιδιαίτερα στη γενική απαγόρευση αγοράς και πωλήσεως καπνών χωρίς γνώση ή άδειας του Μονοπωλίου, με επαπειλούμενες ποινές κατά των παραβατών την κατάσχεση των καπνών και πρόστιμο (σαράντα γροσίων για το καθένα χιλιόγραμμα του κατασχόμενου καπνού), τη δήμευση με το ανάλογο πρόστιμο (σαράντα γροσίων για το καθένα χιλιόγραμμα του δημευόμενου) σε όλες τις σχετικές περιπτώσεις των μεταφερόμενων σε φύλλα ή κομμένα καπνά, χωρίς να συνοδεύονται από υπάλληλο της εταιρείας ή χωρίς ειδική άδεια μεταφοράς του Μονοπωλίου, των καπνών των πωλούμενων σε δοχεία χωρίς να φέρουν τα διακριτικά του Μονοπωλίου, του προερχόμενου από λαθρεμπόριο καπνού με τα χρησιμοποιούμενα εργαλεία, κ.ά. μερικότερες αναφορές σε σχετιζόμενες με τα πιο πάνω αδικήματα πράξεις (όπως τον διπλασιασμό των πιο πάνω προστίμων στις περιπτώσεις υποτροπής), ενώ σημειώνεται μια ειδική περίπτωση δωσιδικίας αναφορικά με την αρμοδιότητα του Πρωτοδικείου της οικείας περιφέρειας, να αποφασίζει τελεσίδικα για τα πρόστιμα μέχρι του ποσού των πενήντα λιρών Τουρκίας και εφέσιμα για μεγαλύτερα ποσά, στην περίπτωση δημεύσεως και επιβολής προστίμου εξαιτίας λαθρεμπορίου καπνού, χωρίς να έχει επιτευχθεί συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς αναφορικά με το επιβληθέν πρόστιμο.

Για την αποφυγή, όμως, *υπερβάσεων* των προβλεπόμενων από την οθωμανική νομοθεσία δικαιωμάτων, προερχόμενων ιδιαίτερα από τα όργανα του «Οθωμανικού Μονοπωλίου Καπνού», που περιλαμβάνονταν στην πιο πάνω υπ' αριθ. 570/1912 Διαταγή της προσωρινής αναγνωρίσεως της διατηρήσεως των προϋπαρχόντων δι-

---

όπου εκτίθεται η εν γένει ακολουθούμενη πολιτική της ελληνικής Κυβερνήσεως, η οποία περιορίστηκε μόνο, όπως ήταν εύλογο, στη λήψη ασφαλιστικών μέτρων για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων που είχε από τους οργανισμούς αυτούς, έναντι των παρεχόμενων υπηρεσιών και των δικαιωμάτων πολέμου, πρβλ. *Οργανικαί Δ.*, σ. 42 κ.ε.

115. Στην πιο πάνω υπ' αριθ. 570/26ης-11-1912, οργανική διαταγή, *Οργανικαί Δ.*, σ. 42, ενώ η σύμβαση έληγε στις 1/14 ή 2/15 Απριλίου 1914, Κοφινά, σ. μβ' κ.ε., νδ', 3 κ.ε., 24 κ.ε.

καιωμάτων διαχειρίσεως των εσόδων της¹¹⁶, διευκρινίστηκε με τη συμπληρωματική υπ' αριθ. 1402/22ας Δεκεμβρίου 1912 Διαταγή του Ρακτιβάν¹¹⁷, συναφώς με τα παρεχόμενα από τον οθωμανικό νόμο στην «Εταιρεία του Μονοπωλίου των καπνών» δικαιώματα, τα οποία πρέπει κατά την εφαρμογή τους να ερμηνεύονται στενά, συνιστάμενα κυρίως στις κατασχέσεις των λαθραία διακινούμενων (εισαγόμενων ή πωλούμενων) καπνών, εργαλείων κοπής και των μέσων μεταφοράς τους, ενώ για τα πρόστιμα ειδικά ορίζεται ότι, αν δεν διακανονιστούν συμβιβαστικά μεταξύ των ενδιαφερόμενων, τότε η σχετική αξίωση της Εταιρείας εισάγεται στο αρμόδιο Πρωτοδικείο της περιφέρειας. Κατά συνέπεια από το περιεχόμενο της επόμενης πολύ χαρακτηριστικής αναφοράς της εν λόγω Διαταγής που αναφέρεται στις «παράνομες» πράξεις που δεν πρέπει να γίνονται σε βάρος των παρανομούντων, όπως: ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί «ουδέν εκβιαστικόν μέτρον» για την καταβολή των προστίμων, χωρίς δικαστική απόφαση που θα προσδιόριζε το ποσό του προστίμου και τα νόμιμα μέσα εκτελέσεώς της, καθώς επίσης ότι από καμία διάταξη νόμου δεν προκύπτει ότι επιτρέπεται η σύλληψη και κράτηση των υπαιτίων παραβάσεων κατά της Εταιρείας, «οίτινες μόνον δύνανται να παραπέμπωνται ή να οδηγώνται προς τον αντιπρόσωπον της Εταιρείας προς συνεννόησιν μετ' αυτού περί του προστίμου και αφιένται παραχρήμα ελεύθεροι», συνάγεται ότι πρέπει να είχαν πραγματοποιηθεί οι υπερβάσεις αυτές, απλώς ο Ρακτιβάν προσπάθησε με «διδασκτικά» παραδείγματα να αποτρέψει την επανάληψή τους.

Οι αλλοδαπές αυτές εταιρίες είχαν *υπεισέλθει* στη θέση του οθωμανικού κράτους εξαιτίας του εξωτερικού χρέους του¹¹⁸, με μοναδικό περιορισμό από τη διάδοχη ελληνική κυριαρχία, που θεωρήθηκε ότι ήταν εύλογος, στην άσκηση ασφαλιστικών μέτρων για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων της ελληνικής Κυβερνήσεως κατά των εταιριών αυτών, από υπηρεσίες και από δικαιώματα πολέμου, για τα οποία δεν υπήρχαν στις προθέσεις της νέας ελληνικής πολιτικής καταστάσεως να επιτραπεί υπέρβαση των ορίων αυτών.

---

116. Πρβλ. πιο πάνω σημ. 115.

117. *Οργανικά Δ.*, σ. 57 κ.ε.

118. Παπαστάθη, σ. 303 κ.ε.

Ενδεικτικό δείγμα των σύννομων αυτών ενεργειών του Ρακτιβάν, ο οποίος τηρούσε με συνέπεια τα όρια ασκήσεως των υφιστάμενων δικαιωμάτων των εταιριών αυτών, με παράλληλη οικονομική εγρήγορση των δικαιωμάτων της Προσωρινής Διοικήσεως Μακεδονίας, αποτέλεσε η υπ' αριθ. 821/8ης Δεκεμβρίου 1912 Διαταγή του Ρακτιβάν προς τους Οικονομικούς Επιτρόπους της Μακεδονίας, για την άσκηση συνεχούς ελέγχου στη διαχείριση των ευρισκόμενων υπό τη δικαιοδοσία τους αποθηκών¹¹⁹, σχετικά με τις πωλήσεις κομμένου καπνού της «Εταιρείας της διαχειρίσεως του Μονοπωλίου του καπνού», λαμβάνοντας γνώση των βιβλίων των αποθηκών αυτών και επαληθεύοντας τις αντίστοιχες εγγραφές τους, περιοριζόμενοι στις ελεγκτικές τους ενέργειες, χωρίς ανάμιξη στη διαχείριση, με την παράλληλη υποχρέωση συντάξεως και υποβολής υπηρεσιακής εκθέσεως στο τέλος κάθε μήνα, για τις εργασίες κάθε αποθήκης και των εισπράξεων της καθεμιάς, με εξαίρεση την πρώτη έκθεση που θα πρέπει να υποβληθεί «τάχιστα» και θα περιλάβει τη χρονική περίοδο από την κατάληψη των χωρών αυτών από τον ελληνικό στρατό μέχρι τέλος Νοεμβρίου 1912.

(γ) Ομοίως διατηρήθηκε η συνέχιση όχι μόνο των παρεχόμενων κοινωφελών υπηρεσιών (φάρων, σιδηροδρόμων, τροχιοδρόμων, φωταερίου, υδρεύσεως)¹²⁰, οι οποίες είχαν παραχωρηθεί από το προηγούμενο οθωμανικό καθεστώς σε αλλοδαπές εταιρίες¹²¹, αλλά και οι ελληνικές προσπάθειες για τη διαμόρφωση των πρώτων στοιχείων καταρτίσεως ρυμοτομικών σχεδίων στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις¹²².

(20) Οι αρχαιότητες αποτέλεσαν, ωσαύτως, θέμα για το οποίο ο Ρακτιβάν επέδειξε ιδιαίτερο προσωπικό ενδιαφέρον, με συνεχή και ουσιαστική μέριμνα, η οποία είχε ως συνέπεια την ταχύτερη υλοποίηση ιδιαίτερα των πιο ουσιαστικών στόχων, των οποίων, ίσως, το κυρίαρχο στοιχείο τους αναφερόταν στη σύσταση, αρχικά μέσα στο πρώτο 15νήμερο από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και σε

---

119. *Οργανικά Δ.*, σ. 45.

120. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 29, αυτόθι, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 68.

121. Κεραμέα, σ. 5 σημ. 53-56.

122. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 47· Κεραμέα, σ. 6 σημ. 62.

λιγότερο από ένα 10ήμερο από την ανάληψη των καθηκόντων του ως Αντιπροσώπου της ελληνικής Κυβερνήσεως, δύο αρχαιολογικών εφορειών, η πρώτη στην αρχαιολογική περιφέρεια Θεσσαλονίκης, υπό τον τίτλο Εφορεία των Αρχαιοτήτων (νομού Θεσσαλονίκης) «παρά τη Γενική Διοικήσει Μακεδονίας», στις 9 Νοεμβρίου 1912, και η δεύτερη στην αρχαιολογική περιφέρεια της περιοχής Ελασσόνας - Λάρισας, με έδρα την Ελασσόνα, στις 29 Δεκεμβρίου 1912, στις οποίες προστέθηκε στη συνέχεια και τρίτη στην αρχαιολογική περιφέρεια του νομού Δυτικής Μακεδονίας, με έδρα τη Φλώρινα, στις 18 Μαΐου 1913, τοποθετώντας ως εφόρους αρχαιοτήτων στη Θεσσαλονίκη τον Γεώργιο Οικονόμου, στην Ελασσόνα τον Απόστολο Αρβανιτόπουλο και στη Φλώρινα τον Ν. Παππαδάκη, όπου επισημαίνεται¹²³, επίσης, ότι μία από τις πρώτες φροντίδες της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας στις «ανακτηθείσας Μακεδονικές χώραις» (το 1912) καταλεγόταν και η ίδρυση αρχαιολογικής υπηρεσίας, ενώ στη συνέχεια αναφέρεται ότι ιδιαίτερες διευκολύνσεις προσέφερε και το Γενικό Στρατηγείο της Α.Μ. του Βασιλέως, με τις σταδιακές αποσπάσεις στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας τους ευρισκόμενους στις τάξεις του στρατού ειδικούς επιστήμονες¹²⁴.

Το προφανές εργασιακό αντικείμενο των αρχαιολογικών εφορειών αποτελούσε βασικά (με τις τότε συνθήκες) κυρίως η περισυλλογή και διάσωση των ανευρισκόμενων αρχαίων στοιχείων, τα οποία ο Ρακτιβάν χαρακτήριζε ως «κειμήλια», για τα αποτελέσματα των οποίων σημείωνε, με πολύ ικανοποίηση, ότι «η επιτευχθείσα μέχρι τούδε συγκομιδή είναι αξία λόγου»¹²⁵, γεγονός που συμπληρώνεται με τη μνεία¹²⁶ της αναπτύξεως σημαντικής δραστηριότητας της εφορείας Θεσσαλονίκης, κυρίως στον τομέα προστασίας των αρχαιοτήτων, η οποία τους πρώτους μήνες επικεντρώθηκε στην περισυλ-

---

123. Ειδικότερα βλ. στο άρθρο του Γ. Οικονόμου, Αρχαιολογική Εφημερίς, έτους 1913, σ. 107, σε αναπαραγωγή της Ι. Βοκοτοπούλου, «Τα πρώτα 50 χρόνια της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης», *Δήμου Θεσσαλονίκης, Συμπόσιο «Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912» 1985* [ΚΙΘ, αριθ. 2], Θεσσαλονίκη 1986, σ. 1 κ.ε.

124. Βλ. σχετικά στο αυτόθι άρθρο του Γ. Οικονόμου, στις Βοκοτοπούλου, σ. 1 κ.ε.

125. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 69' Κεραμέα, σ. 6' Παπαστάθη, σ. 297.

126. Βοκοτοπούλου, σ. 2, 4.

λογή των διεσπαρμένων αρχαίων από τις περιοχές Θεσσαλονίκης, Λητής και Ακάνθου, τα οποία συγκεντρώθηκαν για προσωρινή φύλαξη στο Διοικητήριο Θεσσαλονίκης, η οποία, ελλείψει άλλης στεγάσεώς τους, παρατάθηκε μέχρι το 1925¹²⁷.

Παράλληλα, η μέριμνα της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας ιδιαίτερα στον τομέα των βυζαντινών μνημείων, μολονότι δεν θα μπορούσε να κατηγορηθεί ως ελλιπής, μάλλον ήταν «ατυχής», αφού στις 23 Αυγούστου 1913 με απόφαση του επόμενου Γενικού Διοικητή Μακεδονίας Στεφάνου Δραγούμη ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη «Κεντρικόν Βυζαντινόν Μουσείον», το οποίο, ατυχώς, μετά την παραίτηση του ιδρυτή του (24 Σεπτεμβρίου 1913), ευρισκόμενο σε κατάσταση υπολειτουργίας δεν κατάφερε να υλοποιήσει ουσιαστικά το έργο του, αφού «υπερκεράστηκε» από το «Βυζαντινόν και Χριστιανικόν Μουσείον» της Αθήνας, το οποίο ιδρύθηκε με τον νόμο 401/1914, που απορρόφησε μετά το 1916 «προσωρινά» και τις βυζαντινές αρχαιότητες της Θεσσαλονίκης¹²⁸.

(21) Μεγάλη σημασία πάντως δόθηκε, επίσης, από τον Ρακτιβάν στο θέμα της υγείας, με την οργάνωση στη Θεσσαλονίκη ενός πυρήνα πλήρους υγειονομικής υπηρεσίας, με επικεφαλής τον καθηγητή

---

127. Βοκοτοπούλου, σ. 2.

128. Βλ. τον νόμο 401/17ης Νοεμβρίου 1914, ΕτΚ. Α', αριθ. φ. 347/25-11-1914 «περί ιδρύσεως Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου» [Αθηνών], σ. 1869, στο οποίο ίσως «προσχηματικά» οριζόταν ότι δεν θα εντάσσονταν οι βυζαντινές αρχαιότητες της Μακεδονίας (άρθρ. 1, «πλην των εν Μακεδονία»), ενώ προβλεπόταν να ιδρυθεί στη Θεσσαλονίκη και έτερο Μουσείο βυζαντινών και μεσαιωνικών μνημείων (άρθρ. 9). Περαιτέρω διαγραμματικά βλ. Χρυσάνθης Μαυροπούλου-Τσιούμη, «Η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης», στο *Δήμου Θεσσαλονίκης*, ό.π. Συμπόσιο [ΚΙΘ, αριθ. 2], Θεσσαλονίκη 1986, σ. 67 κ.ε. Βλ. επίσης Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, «Ένα Μουσείο γεννιέται», στο *[Δελτίο] Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού*, 1/1994, σ. 4 κ.ε., με την παράθεση σύντομων στοιχείων, ελάχιστων και «αόριστων» σε σχέση με το έργο της ιδρύσεως (γρ. ανεγέρσεως) του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη, τα πανηγυρικά Εγκαίνια του οποίου στις 11 Σεπτεμβρίου 1994 πραγματοποιήθηκαν με την Έκθεση με τον πολύ χαρακτηριστικό τίτλο «Βυζαντινοί Θησαυροί της Θεσσαλονίκης. Το ταξίδι της επιστροφής», που σηματοδότησαν και την «επιστροφή» στην κοιτίδα τους των βυζαντινών αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης [όλων;], όπου επί 80 συναπτά έτη ευρίσκονταν «κατατεθειμένες» από το 1916 στο ΒΧΜ Αθηνών «για λόγους προστασίας»!

Κωνσταντίνο Σάββα, η οποία θεωρήθηκε ότι για την εποχή της αποτελούσε «πρότυπο», όχι μόνο για την εξασφάλιση της υγείας της πόλεως, παρά τους υπαρκτούς κινδύνους από τους πρόσφυγες, τα συμμαχικά στρατεύματα των Βαλκανικών Πολέμων, καθώς και την επικρατούσα αρχικά εν γένει ανώμαλη πολιτική κατάσταση, αλλά ευρισκόμενης σε άμεση ετοιμότητα με όλα τα μέσα που διέθετε για να ανταποκριθεί πλήρως σε οποιοσδήποτε ενδεχομένως ανάγκες των καταληφθεισών επαρχιών, προερχόμενων κυρίως από τα επιδημιακά κρούσματα μεταδοτικών νόσων¹²⁹.

Παρόλα αυτά οι κίνδυνοι εισαγωγής *μεταδοτικών νόσων* από το εξωτερικό, που θα δημιουργούσαν επιδημικά φαινόμενα, ήταν προφανείς και μεγάλοι, γι' αυτό λήφθηκαν άμεσα και αυστηρά μέτρα για την καταπολέμηση των επιδημιών αυτών, κυρίως ευλογιάς, μηνιγγιτιδίας, ιλαράς, τύφου και χολέρας, προληπτικά και κατασταλτικά.

Προληπτικά, όπως σημειώνονται με τις επιβαλλόμενες ενέργειες, τόσο της υποχρεωτικής από όλους τους ιατρούς της πόλεως γνωστοποίησεως στην αστυνομία όλων των κρουσμάτων μεταδοτικών ασθενειών, όσο και με την υποχρεωτική κάθαρση στα πλοία τα προερχόμενα από την Κωνσταντινούπολη και τη Μ. Ασία, η οποία στη συνέχεια επεκτάθηκε όχι μόνο και στις από ξηράς προελεύσεις από της Δοϊράνης μέχρι Καβάλας συμπεριλαμβανόμενης, με επιβολή πενθήμερης πραγματικής επιχόληρης καθάρσεως, αλλά και στις σιδηροδρομικές μετακινήσεις, ιδιαίτερα στη γραμμή Σερρών - Θεσσαλονίκης μέχρι το 14ο χιλιόμετρο, όπου και το λοιμοκαθαρθήριο¹³⁰.

Κατασταλτικά, που θεωρούνταν ότι αποτελούσαν μείζον ζήτημα, εξίσου βασικό ως πρόβλημα, που στόχευε στην αποθεραπεία των

129. Βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 42 κ.ε., 65 κ.ε. σημ. 30, 66. Βλ. επίσης συναφώς πιο κάτω στο κείμενο της εργασίας μας σημ. 224, ενώ ενδεικτική έκφραση της προσωπικής φροντίδας του Ρακτιβάν αποτελεί η Εγκύκλιός του υπ' αριθ. 1576/30ής Δεκεμβρίου 1912 προς τους Διοικητικούς Επιτρόπους, στους οποίους, ανακοινώνοντας αναφορά του προέδρου του Ιατροσυνεδρίου [μορφής Ανώτατου Υγειονομικού Συμβουλίου] καθηγητή Κ. Σάββα, για περιπτώσεις «υποστρόφου πυρετού» που βεβαιώθηκαν μικροσκοπικά, υπεδείκνυε αυστηρές φροντίδες ενόψει τυχόν «επελεύσεως τοιούτων κρουσμάτων», *Οργανικαί Δ.*, σ. 37 κ.ε.

130. Βλ. ειδική εγκύκλιο Διαταγή του Ρακτιβάν, της 3ης Μαΐου 1913, για την αυστηρή τήρηση των υγειονομικών μέτρων στις περιπτώσεις εμφανίσεως επιδημίας λοιμώδους νόσου σε όμορο κράτος, Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 58 κ.ε.

ασθενών, αλλά ήταν άμεσα συναρτημένο με ουσιαστικά διαδικαστικά θέματα, όπως ότι υφίστατο άμεση ανάγκη ταυτόχρονα με τη βεβαίωση των μεταδοτικών νοσημάτων, ιδιαιτέρως των κρουσμάτων τυφοειδούς πυρετού, της ευρύτατα διαδεδομένης ευλογιάς, κ.ά.¹³¹, να είχαν προετοιμασθεί προηγουμένως χωριστά νοσοκομεία της πόλεως για τη θεραπευτική εισαγωγή τους σ' αυτά, γεγονός που αποτέλεσε μια από τις πιο τελεσφόρες ενέργειες της υγειονομικής υπηρεσίας Θεσσαλονίκης, τα αποτελέσματα της οποίας τις περισσότερες φορές είχαν ευοίωνη κατάληξη¹³².

(22) Ο Ρακτιβάν, στοχεύοντας σε άλλο επίπεδο, το εκπαιδευτικό αλλά ιδιαίτερα της ενισχύσεως της τεχνικής εκπαίδευσέως στη Μακεδονία, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την υφιστάμενη στη Θεσσαλονίκη οθωμανική «πολυτεχνική» σχολή τη χαρακτηριζόμενη με το όνομα του φερόμενου ως ιδρυτή της Μιδάτ πασά, η οποία θεωρήθηκε ότι «ενδεχομένως» αποτελούσε δημόσιο ίδρυμα του οθωμανικού κράτους, ίσως γιατί διοικούνταν από Οθωμανούς δημοσίους υπαλλήλους, με ικανό αριθμό σπουδαστών μουσουλμάνων και μη, που διεκδικούνταν από τη μουσουλμανική κοινότητα, γεγονός που οδήγησε στην προσωρινή διαφύλαξη της ιδιοκτησιακής της καταστάσεως, με την εντολή μεσεγγυήσεως των μισθωμάτων της, καταβαλλόμενων από τον μισθωτή στο ελληνικό δημόσιο με προσωρινό τίτλο παρακαταθήκης, εξαιτίας και της παράλληλης διεκδικήσεως ορισμένων περιουσιακών στοιχείων της εν λόγω σχολής από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, με απώτερο σκοπό την περιέλευσή της στο ελληνικό δημόσιο, ως ίδρυμα ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσέως¹³³.

Τελικά, οι προσπάθειες αυτές δεν ευοδώθηκαν, γιατί με το προσαρτημένο στη Συνθήκη των Αθηνών/1913 3ο Πρωτόκολλο (με τις εξειδικευμένες αναφορές στις «ατέλειωτες» απαιτήσεις της οθωμανικής Κυβερνήσεως), χαρακτηρίστηκε ως ιδιωτική μουσουλμανική σχολή (*École privée musulmane*), η γραμματική τεκμηρίωση της ο-

---

131. Βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, 42 κ.ε., αυτόθι, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 65 κ.ε. Πρβλ. *Οργανικά Δ.*, σ. 37 κ.ε.

132. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 40 κ.ε., 42, 57-58 κ.ε., αυτόθι, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σσ. 66-67.

133. Κεραμέα, σ. 6.

ποίας περιλαμβάνεται στο άρθρ. 15, σύμφωνα με το οποίο: «Τα ιδιωτικά μουσουλμανικά σχολεία, μεταξύ άλλων η Σχολή των Καλών Τεχνών και Επαγγελματών του Μιδχάτ Πασσά εν Θεσσαλονίκη, αναγνωρισθήσονται και τα άπερ διαθέτουσι προσοδοφόρα κτήματα από της εαυτών συστάσεως προς συντήρησίν των θέλουσιν ή σεβαστά», εξού και η δηκτική παρατήρηση του Ρακτιβάν ότι η εν λόγω σχολή «παν άλλο ούσα ή [ιδιωτική] τοιαύτη»¹³⁴.

Τελευταία, η νεότερη αρχαιολογική έρευνα μηχανικών της 4ης Εφορείας Νεότερων Μνημείων Θεσσαλονίκης¹³⁵ τεκμηρίωσε με ασφαλή στοιχεία άμεσων και έμμεσων διαγνωστικών πηγών την ύπαρξη της εν λόγω οθωμανικής επαγγελματικής τεχνικής σχολής, καθώς και τη λειτουργία της από το έτος 1290 (1874), στο διδακτικό πλαίσιο της οποίας διδάσκονταν διάφορες πρακτικές τέχνες. Στην εν λόγω έρευνα αναφέρονται χαρακτηριστικά στοιχεία για τη σχολή, τα οποία επισημαίνονται στη «Στατιστική των μουσουλμανικών σχολείων του Σατζακίου Θεσσαλονίκης» του σχολικού έτους 1910-1911 (προερχόμενα από το Αρχείο της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, το αποκείμενο στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας), όπου η σχολή προσδιορίζεται με την επωνυμία «Πολυτεχνείον Μετχάτ Πασσά». Περαιτέρω, μεταξύ των στοιχείων αυτών περιλαμβάνονται: η αναφορά της ιδιότητάς της, ως επίσημης ή ιδιωτικής σχολής, με πρόκριση τον «ημιεπίσημο» χαρακτήρα της, σε σχέση με την εξάρτησή της από τον οθωμανικό κρατικό φορέα, ο αριθμός των 150 εσωτερικών μουσουλμάνων μαθητών (εξού και η αναφορά της αλλαχού ως ορφανοτροφείο-Islahane), το διδακτικό προσωπικό της ανερχόμενο σε 10 διδασκάλους, επίσης σε 1 διοικητικό υπάλληλο, καθώς και σε 3 «παιδονομικούς υπηρέτες», ενώ επισημάνθηκε ότι το κτίριο ανήκε

---

134. Ρακτιβάν, *Έγγραφα*, σ. 48, με τις θετικές παρατηρήσεις Κεραμέα, σ. 6 σημ. 65.

135. Που αξιολογείται στη μελέτη των Ο. Τραγανού-Δεληγιάννη – Γ. Ζαχαροπούλου, «Η Σχολή Τεχνών και Επαγγελματών στη Θεσσαλονίκη, Η ανακάλυψη της ταυτότητας ενός νεότερου μνημείου», π.έ., *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη*, 18/2004, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 303 κ.ε., 306-308 κ.ε., όπου με ιδιαίτερη επιμέλεια εμφανίζονται παραλληλισμένες οι ουσιαστικές ιστορικές πληροφορίες και τα σχετικά αρχαιολογικά τεχνικά δεδομένα, με μια κατά το δυνατό επαρκή τεκμηρίωση, εξαιτίας της ελλείψεως ασφαλών άμεσων πηγών, σύμφωνα με την παρατιθέμενη στο κείμενο της εργασίας μας εξειδικευμένη αναφορά τους.

στη σχολή και το έδαφός του στη βακουφική περιουσία του Νιμάν Πασά, με αποτέλεσμα, μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας, να περιέλθουν στο ελληνικό δημόσιο (Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου) ως ανταλλάξιμα κτήματα.

Ομοίως, εντοπίστηκαν βασικά στοιχεία για τον τρόπο λειτουργίας του κτιρίου της σχολής που το συνδέουν άμεσα με το συγκρότημα του μουσουλμανικού ορφανοτροφείου Ισλαχανέ, στα πλαίσια του οποίου θεωρήθηκε ότι αποτελούσε το κτίριο των εργαστηρίων της Σχολής Χαμιδιέ Τεχνών και Επαγγελμάτων τουλάχιστο μέχρι τον Απρίλιο του 1920, μετά τον εντοπισμό στην Κτηματική Υπηρεσία του Δημοσίου Θεσσαλονίκης, από την εν λόγω έρευνα, μισθωτικής συμβολαιογραφικής πράξεως τμήματος του ακινήτου της σχολής, που χρησιμοποιούνταν «ως εργοστάσιον Πολυτεχνείου», από τον Μεχμέτ Γκαλίπ, διευθυντή του μουσουλμανικού ορφανοτροφείου, που ήταν πιο γνωστή ως η επαγγελματική σχολή του Μιδάτ Πασά (που προαναφέρθηκε), στον βιομήχανο Θεόφιλο Ζαχαριάδη, που τελικά μετά την επισκευή των χώρων του παλιού οθωμανικού εργοστασίου τους υπεκμίσθωσε στο μηχανουργείο Αξυλιθιώτη, για να εγκαταστήσει στη μίσθια οικοδομή εργοστάσια σιδηρουργείου, χυτηρίου και ξυλουργείου, κ.ά., με τον πρόσθετο όρο του δικαιώματος του εκμισθωτή να τοποθετήσει 30 μαθητές του ορφανοτροφείου στα μίσθια για εκμάθηση διάφορων τεχνών.

(23) Σε διαφορετικό εννοιολογικό πλαίσιο, η αρμοδιότητα των [ορθόδοξων] εκκλησιαστικών αρχών της Τουρκίας προκάλεσε την ιδιαίτερος θετική δικαιοδοτική αναφορά του Ρακτιβάν, που πραγματοποιήθηκε σε έγγραφό του προς τον Εισαγγελέα Κοζάνης, της 19ης Ιανουαρίου 1913, σχετικά με τα δικαιώματα που είχαν, με βάση τον Κανονισμό (άρθρ. 12 και 13) των καθηκόντων του Διαρκούς Μικτού Συμβουλίου του *Οικουμενικού Πατριαρχείου*, τα οποία εξειδίκευαν την αρμοδιότητά τους να συντάσσουν τις διαθήκες των υπαγόμενων στη δικαιοδοσία τους χριστιανών, που επεκτεινόταν και στην ειδική δικαιοδοσία τους σχετικά με τη σύνταξη κάθε συμβολαίου αναφερόμενου ενδεικτικά στις αφιερώσεις, τις προγαμιαίες δωρεές και τις προίκες. Στο ίδιο πλαίσιο, ερμηνεύοντας το πνεύμα σχετικού άρθρου (10ου) του ίδιου Κανονισμού συνάγει ότι συντάσσουν ωσαύτως έγκυρα και «ομόλογα Εκκλησιών και λοιπών Εθνικών

χρεών και τα τούτοις όμοια»¹³⁶.

Στην ίδια συλλογιστική κινήθηκε ο Ρακτιβάν και σε μεταγενέστερη ερμηνεία περιλαμβανόμενη στην υπ' αριθ. 2291 οργανική Εγκύκλιο Διαταγή του «περί διακρίσεων κρειπτόνων ρυθμίσεων»¹³⁷ της 18ης Φεβρουαρίου 1913, για τη νομιμότητα του εν λόγω δικαιώματος των [ορθόδοξων] εκκλησιαστικών αρχών της Τουρκίας, ενόψει της συστάσεως των σχετικών συμβολαιογραφείων, ανά ένα στα συσταθέντα Ειρηνοδικεία των επαρχιών Θεσσαλονίκης, Χαλκιδικής, Αικατερίνης (παλαιότερη ονομασία), Λαγκαδά, Βέροιας, Γενιτσών, Έδεσσας και Σουμπόσκου, καθώς και των μελλοντικά να διοριστούν συμβολαιογράφων, με βάση την υπ' αριθ. 427/19ης Νοεμβρίου 1912 οργανική Διαταγή του¹³⁸, αναφορικά με την αναγκαία διευκρίνιση¹³⁹ για το περιεχόμενο της περιλαμβανόμενης διατυπώσεως στην πιο πάνω Διαταγή ότι «περί την ενέργειαν των συμβολαιογραφικών πράξεων εφαρμόζονται κατά το τυπικόν μέρος αι διατάξεις του οργανισμού των Δικαστηρίων και των σχετικών νόμων του Ελληνικού Κράτους», από την οποία, προφανώς, θα συναγόταν ότι πλέον δεν νομιμοποιούνταν η συνέχιση του καθεστώτος της συντάξεως σχετικών πράξεων από τις κατά τόπους εκκλησιαστικές αρχές

---

136. Ρακτιβάν, Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά, σ. 106· *Οργανικά Δ.*, σ. 87. Ακριβή τεκμηρίωση των σχετικών άρθρων 10 (στο οποίο αναφέρεται ότι με την ειδική «τριμερή σφραγίδα» «θέλουσι σφραγίζεσθαι τα αφιερωτικά έγγραφα (βακφιγέδες), διαθήκαι, ομόλογα Εκκλησιών, και λοιπών εθνικών χρεών, και τα τούτοις όμοια»), 12 (για την ισχυροποίηση του κύρους των διαθηκών κάθε ορθόδοξου χριστιανού), και 13 (στο οποίο λαμβανόταν μέριμνα για κάθε έγγραφο που αφορούσε προσόδους, καθώς «και περί διαθηκών, αφιερωτικών εγγράφων (βακφιγέδων), περί χρημάτων τραχώματος και προικός, θέλει θεωρείσθαι επίσημον υπό του ειρημένου Συμβουλίου»), που περιέχονταν στον Δ' Κανονισμό «περί σχηματισμού του Διαρκούς Μικτού Συμβουλίου» (Δ.Μ.Σ.) και ιδιαίτερα στην καταγραφή «των καθηκόντων των μελών του Δ.Μ.Σ.», ως τμήματος των Γενικών Κανονισμών του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1860-1862), για τους οποίους βλ. Χαρ. Κ. Παπαστάθη, *Οι Κανονισμοί των ορθόδοξων ελληνικών κοινοτήτων του οθωμανικού κράτους και της διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 78 κ.ε., 98 κ.ε., και ιδιαίτερα 101 κ.ε. (παραιτέρω: Παπαστάθη, *Κανονισμοί*).

137. Βλ. *Οργανικά Δ.*, σ. 87, σε πρβλ. με την πιο κάτω στο κείμενο της εργασίας μας & 40.

138. *Οργανικά Δ.*, σ. 8 κ.ε.

139. *Οργανικά Δ.*, σ. 87.

που ανήκαν στην αρμοδιότητα των συμβολαιογράφων. Το γεγονός αυτό προκάλεσε αρχικά ορισμένα ερωτηματικά για τη νόμιμη ισχύ της προκρινόμενης διατάξεως, με συνέπεια, για την εξισορρόπηση της δυσαρμονίας αυτής, η νομική σκέψη του Ρακτιβάν γνωμάτευσε ερμηνευτικά, με πολύ βαθειά συλλογιστική, ότι η πιο πάνω ρυθμιστική επιταγή για την «ενέργειαν των συμβολαιογραφικών πράξεων» υφίσταται σε ισχύ «χωρίς [όμως] να αναγράφη [η υπ' αριθ. 427 οργανική Διαταγή] αποκλειστική αρμοδιότητα των καθισταμένων συμβολαιογραφείων», με αποτέλεσμα να θεωρηθεί ότι: «Δέον, άρα, αύθις να θεωρηθή διατηρούμενον το προϋπάρχον δικαίωμα των κατά τόπους εκκλησιαστικών αρχών προς σύνταξιν διαθηκών, αφιερωτηρίων συμβολαίων περί προικός και προγάμου δωρεάς και ομολόγων εκκλησιών και εθνικών χρεών κατά τους όρους των άρθρων 10, 12 και 13 του Κανονισμού των καθηκόντων των Μικτών Συμβουλίων, εχόντων όμως και των Συμβολαιογράφων εκ παραλλήλου την αρμοδιότητα προς σύνταξιν των αυτών εγγράφων κατ' επιλογήν των συμβαλλομένων»¹⁴⁰. Από τις ερμηνευτικές αυτές αξιολογήσεις θα μπορούσε αβίαστα να συναχθεί, πέρα από το προφανές, δηλαδή της ισχύος των εν λόγω δικαιοκρινών πράξεων στον ελληνικό χώρο, άσχετα αν είχαν συνταχθεί στην Κωνσταντινούπολη, ο εμφανής σεβασμός του συντάκτη της απαντήσεως [Κ. Δ. Ρακτιβάν] προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τις ρυθμίσεις του οποίου αποδεχόταν ως ουσιαστικές νομικές επιταγές, χωρίς, όμως, να απεμπολεί και την ισχύουσα ελληνική νομοθεσία.

(24) Τα προβλήματα, όμως, που αντιμετώπιζε η πρώτη ελληνική διοίκηση της Μακεδονίας μεταξύ άλλων επικεντρώνονταν και στη διεθνή πίεση, η οποία ασκούσαν ποικιλοτρόπως, όπως αυτή που εμφανιζόταν κάτω από νομιμοφανή «σχήματα» θέσεων, ιδεών, συνθηκών της προηγούμενης κυριαρχίας και περαιτέρω αντιμετώπισής τους από τη διάδοχη ελληνική κυριαρχία.

Ειδική έκφραση των διεθνών αυτών «πιέσεων» αποτελούσε η προσωρινή ανοχή στην προσωρινή εφαρμογή των υφιστάμενων υπό

---

140. Βλ. *Οργανικαί Δ.*, ειδική ερμηνευτική Εγκύκλιο «περί διακρίσεων κρειττόνων ρυθμίσεων», σ. 87. Βλ. επίσης για τις αρμοδιότητες του Δ.Μ.Σ. του Οικουμενικού Πατριαρχείου, παραπάνω σημ. 136.

το προηγούμενο οθωμανικό καθεστώς *διομολογήσεων*,¹⁴¹ με βάση τις ρυθμίσεις των οποίων επιτράπηκε σε Ιταλούς υπηκόους να δικάζονται από τα δικά τους δικαστικά όργανα, πρακτική η οποία φαίνεται ότι δημιούργησε ουσιαστική προβληματική, σχετική με τα όρια της ουσιαστικής εφαρμογής τους, ενόψει της υπάρξεως του νόμου ΔΞΘ' (υπ' αριθ. 4069)/6ης Οκτωβρίου 1912 «περί καταστάσεως πολιορκίας»¹⁴², που προσέδινε απεριόριστες δικαιοδοσίες στην στρατιωτική αρχή (άρθρ. 4-5), οι οποίες αναλύονται με ιδιαίτερη νομική εμβρίθεια σε σχετικό έγγραφο του Ρακτιβάν προς τις στρατιωτικές αρχές, στο οποίο νομιμοποιούσε πλήρως το δικαίωμα της στρατιωτικής αρχής για τις κατ' οίκον έρευνες (άρθρ. 9-10), ημέρα και νύκτα, και κατ' επέκταση των δικαιωμάτων της αστυνομίας που ενεργούσε ως εντολοδόχος του Στρατιωτικού αρχηγού, στα πλαίσια των οποίων θεωρήθηκε ως πειστική μία εμβόλιμη άποψη, η οποία τοποθετούσε ερμηνευτικά την ακριβή τους νομική θέση, σχετικά με την περαιτέρω ισχύ των αναγκαστικά διατηρηθεισών σε προσωρινό στάδιο διεθνών περί ετεροδικίας συμβάσεων (*capitulations*), με την ευκαιρία υλοποιήσεως του μέτρου πραγματοποιήσεως αστυνομικής έρευνας σε οικία Αυστριακού υπηκόου, νυκτερινή ώρα, χωρίς να ενημερωθεί ο Αυστριακός Πρόξενος, γεγονός που επέσυρε τα σχετικά παράπονα του Προξένου, θεωρώντας ότι «Υπό τας τιοιούτας συνθήκας η προεκτιθέμενη ενέργεια της αστυνομίας, αναγομένη εις τον κύκλον των έργων της αρμοδιότητος του στρατού, διαφεύγει τελείως των ορίων της εφαρμογής των *capitulations*, και αν ήθελεν υποτεθή ως διατηρουμένη η ισχύς αυτών εν τη καταληφθείση χώρα μέχρι της οριστικής ρυθμίσεως της τύχης αυτής»¹⁴³.

(25) Στο ίδιο αυτό αξιολογικό πλαίσιο, αφού τονίζεται εμφαντικά η ειδική δικαιοδοσία της *στρατιωτικής αρχής* στη στρατιωτικώς κατεχόμενη χώρα σε σχέση με την *εθνική κυριαρχία*, σύμφωνα με

141. *Οργανικαί Δ.*, σ. 8, όπου βλ. ιδιαίτερα την υπ' αριθ. 300/14ης Νοεμβρίου 1912 οργανική Διαταγή του Ρακτιβάν, σύμφωνα με την οποία στα συσταθέντα με βάση τον ελληνικό δικαστικό οργανισμό δικαστήρια «επί των υποθέσεων καθ' ός οι διάδικοι είνε ξένοι υπήκοοι των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων θα τηρώνται εν τω παρόντι οι σχετικοί όροι των διεθνών συμβάσεων (*capitulations*)», αυτόθι, σ. 6.

142. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 317/6ης -10-1912, σ. 1725 κ.ε.

143. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 63.

την οποία: «ο στρατός, ο δικαίωματι πολέμου εισελθών και κατακτήσας την χώραν ταύτην και κατέχων νυν αυτήν στρατιωτικώς, εκπροσωπεί αναντιρρήτως την κυριαρχίαν του κράτους, εις ό ανήκει, και μόνον ταύτην και τούτου τα δίκαια αποκλειστικώς ασκεί», με βάση τις θεμελιώδεις διατάξεις του Διεθνούς δικαίου, στη συνέχεια αυτές ερμηνευτικά διαστέλλονταν με απόλυτα ακριβείς διατυπώσεις που θεωρούσαν ότι: «η πολιτική διοίκησης κατά το προσωρινόν στάδιον της στρατιωτικής κατοχής και καθ' ό μέρος ανάγεται εις την ενέργειαν αυτής θέλει σεβασθή, αυτή η πολιτική διοίκησης και ουχί ο στρατός, τα εκ των διεθνών συμβάσεων προκύπτοντα δικαιώματα των αλλοδαπών. Τον σεβασμόν [όμως] τούτον περιώρισε ρητώς και αποκλειστικώς εις τον κύκλον της δράσεως των πολιτικών αρχών, εν αίς και των κοινών δικαστηρίων, εφ' όσον ταύτα παρίστανται συνεχίζοντα την δικαιοδοσίαν των προϋφισταμένων οθωμανικών τοιούτων (ουχί ποτε δε των στρατιωτικών ημών δικαστηρίων)»¹⁴⁴.

(26) Στο ίδιο αυτό εννοιολογικό πλαίσιο εντάσσεται και ένα ουσιαστικό πρόβλημα το οποίο δημιουργήθηκε με την παρεμβολή του Γερμανού προξένου Θεσσαλονίκης, ο οποίος υποστηρίζοντας μια τελείως ιδιόρρυθμη νομικά ιδιότητα του κηδεμόνα των οθωμανικών συμφερόντων, την οποία, μολοντί την αντιποιοούνταν, στη συνέχεια την υλοποιούσε ως «δικαίωμα προστασίας», που επεκτεινόταν σε όλους τους τέως Οθωμανούς υπηκόους της καταληφθείσης στρατιωτικά χώρας, γεγονός το οποίο, δικαίως, προκάλεσε τη μήνι του Ρακτιβάν, εξαιτίας της «διπλωματικής» αντιμετώπισεως της γερμανικής αυτής παρεμβολής από το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, κατά τρόπο όχι ιδιαιτέρως έντονο προς απόκρουση της «τερατώδους ταύτης αξιώσεως», την οποία, όμως, φρόντισε ο Αντιπρόσωπος της ελληνικής Κυβερνήσεως να δοθεί διά του Στρατιωτικού διοικητή Θεσσαλονίκης η απαιτούμενη απάντηση προς τον Γερμανό πρόξενο, απολύτως αρνητική, οπλισμένη με όλα τα κατάλληλα ερείσματα του Διεθνούς Δικαίου¹⁴⁵.

(27) Κατά το μεταβατικό αυτό στάδιο λειτουργίας των κατα-

144. Ρακτιβάν, Έγγραφα, σ. 30 κ.ε., αυτόθι, Έγγραφα Σημειώσεις, σ. 63 κ.ε.

145. Ρακτιβάν, Έγγραφα, σ. 27 κ.ε.

κτηθέντων εδαφών η Δικαιοσύνη και η ειδικότερη μορφή του τρόπου απονομής της, στο πλαίσιο της ελληνικής πλέον κυρίαρχης εξουσίας, αποτέλεσε τη βασικότερη μέριμνα του Ρακτιβάν, όχι τόσο λόγω των καταβολών του από την εν γένει νομική του ιδιότητα, όσο γιατί η άσκηση της Δικαιοσύνης αποτελούσε θεωρητικό του «πιστεύω», υποστηρίζοντας παράλληλα ότι αποτελούσε την κύρια κρατική λειτουργία, άκρως απαραίτητη για την εμπέδωση μιας κατά το δυνατό, με τις υφιστάμενες τότε συνθήκες, μορφής κράτους δικαίου.

Ήδη σε λιγότερο από δέκα πέντε ημέρες από την ανάληψη των καθηκόντων του (31ης Οκτωβρίου 1912), που αφορούσαν ειδικότερα στην οργάνωση από τον ίδιο της προσωρινής Διοικήσεως των υπό του ελληνικού στρατού καταληφθεισών χωρών, ως Αντιπρόσωπος της [ελληνικής] Κυβερνήσεως, εξέδωσε τη βασική οργανική του Εγκύκλιο Διαταγή υπ' αριθ. 300/14ης Νοεμβρίου 1912 «περί δικαστικής οργανώσεως» των πιο πάνω χωρών, η οποία αποτελεί ένα εξαιρετο δείγμα εγγράφου, όπως παρακάτω αξιολογείται, που περιείχε δικαιικούς κανόνες, με βασικές αναφορές στις αιτιολογίες των περιεχόμενων επιταγών, έτσι ώστε να πείθει απόλυτα για την ανάγκη θεσπίσεώς τους¹⁴⁶.

Έτσι αρχικά αιτιολογεί ότι αναφέρεται στην επιταγή του άρθρ. 43 των *Κανονισμών της Χάγης*¹⁴⁷ για τη διατήρηση των υφιστάμενων νόμων στη στρατιωτικώς κατεχόμενη χώρα, εκτός της υπάρξεως «αναποφεύκτου κωλύματος», με αντίστοιχη αναφορά στην τεκμηρίωση την αναφερόμενη στις από 7 και 12 Νοεμβρίου 1912 εκθέσεις των δικαστικών λειτουργιών που ορίστηκαν¹⁴⁸, σύμφωνα με τις

---

146. *Οργανικά Δ.*, σ. 5 κ.ε., ενώ σημειώνεται ότι μεγίστη συμβολή αποτέλεσε έστω και εμμέσως στην οργάνωση της διοικήσεως η συστηματική εγκαθίδρυση των τακτικών Δικαστηρίων, των οποίων η λειτουργία τα μέγιστα συνέτεινε στην εμπέδωση της δημόσιας τάξεως, όπως πολύ χαρακτηριστικά αξιολογείται στου Πολυχρονιάδου, σ. 88, ο οποίος, παράλληλα, σε αντιδιαστολή με τη θετική του κρίση για τα τακτικά δικαστήρια, αξιολογούσε αρνητικά «τη λειτουργία των στρατοδικείων καταδειχθείσης εξ αρχής όλως ανεπαρκούς προς τούτο», αυτόθι.

147. Στο πλαίσιο των ορισμών αυτών της Χάγης, ειδικότερη ανάπτυξη βλ. κυρίως Πολυχρονιάδου, σ. 81 κ.ε., ενώ πληρέστερη αξιολόγηση βλ. πιο κάτω στο κείμενο της εργασίας μας & 42.

148. Προφανώς για την εκτίμηση της όλης καταστάσεως.

οποίες «ανεπίτευκτος όλως παρίσταται»¹⁴⁹ η υπό το νέο ελληνικό καθεστώς συγκρότηση και λειτουργία δικαστηρίων με βάση τον οθωμανικό οργανισμό και τη σχετική οθωμανική δικονομία, ούτε είναι εφικτή η συγκρότηση Πρωτοδικείων ισάριθμων με τα λειτουργούντα κατά την περίοδο της «Τουρκικής» (ορθότερα: οθωμανικής) διοικήσεως, παρά μόνο η σύσταση δύο Πρωτοδικείων στη περιφέρεια Θεσσαλονίκης, ενώ ενδείκνυται η σύσταση σε κάθε επαρχία ενός Ειρηνοδικείου, σύμφωνα με την υφιστάμενη διοικητική διαίρεση.

Ακολουθεί η αναλυτική *σύσταση* των Πρωτοδικείων και των Ειρηνοδικείων με τις «κατά τόπο» αρμοδιότητές τους¹⁵⁰, με βάση τις οποίες τα *Δικαστήρια* αυτά κατά την εκδίκαση των πολιτικών και ποινικών υποθέσεων (ως Πλημμελειοδικεία και Πταισματοδικεία) θα βάσιζαν τη *λειτουργία* τους στις διατάξεις του ελληνικού δικαστικού οργανισμού και της ελληνικής Πολιτικής και Ποινικής Δικονομίας¹⁵¹, οι οποίες στην ουσία θα οριοθετούσαν τη διαμόρφωση της «καθ' ύλη» δικαιοδοσίας, της προσωπικής αρμοδιότητας, της όλης διαδικασίας και τα υφιστάμενα ένδικα μέσα. Εξαιρεση αποτελούν οι υποθέσεις στις οποίες οι διάδικοι είναι ξένοι υπήκοοι των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, οπότε στην προκειμένη περίπτωση θα τηρούνται οι σχετικοί όροι των διεθνών συμβάσεων (*capitulations*).

(28) Η ρητή *αναφορά* στις διατάξεις του *ελληνικού* δικαστικού οργανισμού και του δικονομικού μας γενικά δικαίου αποτελούσε ουσιαστική συνάρτηση με τη βασική έκφραση της ελληνικής *κυριαρχίας*, την υλοποίηση της οποίας πραγματοποίησε με την άμεση εισα-

---

149. Με την έννοια του «ανέφικτου», «αδύνατου», «ακατόρθωτου», κ.ά., η οποία πιο χαρακτηριστικά διατυπώθηκε στο άρθρ. 7.1 νόμου ΔΡΛΔ'/1913 «περί διοικήσεως των στρατιωτικών κατεχομένων χωρών», θεσπίζοντας ότι η υφιστάμενη [οθωμανική] νομοθεσία εξαιρείται από τη γενική διατήρησή της, στις αναφερόμενες στον νόμο περιπτώσεις, καθώς «και οσάκις υπάρχει κώλυμα ανυπερβλήτον προς εφαρμογήν εγχωρίου τινός νόμου», οπότε «τίθενται αυτοδικαίως εν ισχύι οι ελληνικοί νόμοι». Βλ. ουσιαστική τεκμηρίωση και συμπαραβολή των διατάξεων που αποδεικνύουν την αδυναμία εφαρμογής των οθωμανικών νόμων, Πολυχρονιάδου, σ. 84, 96 σημ. 1, 97 κ.ε., ενώ ειδικότερη ανάπτυξη βλ. στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας & 9, και πιο κάτω && 29, 34, 42, 46, 56.

150. *Οργανικά Δ.*, σ. 6, ενώ για τα συσταθέντα δικαστήρια βλ. πιο κάτω στο κείμενο της εργασίας μας αναλυτική παράθεση && 37-38.

151. Βλ. σχετικά πιο πάνω Εγκύκλιο διαταγή υπ' αριθ. 300/14-11-1912.

γωγή των πιο πάνω ελληνικών ρυθμιστικών κανόνων¹⁵², η οποία, ως ουσιαστική μεταβολή του δικονομικού δικαίου υπαγορεύει ταυτόχρονα την αλλαγή στον φορέα της κρατικής επιβολής, που εκδηλώνεται και με τη δικαστική λειτουργία¹⁵³.

(29) Ρυθμίζεται ακόμη διαδικαστικά ότι οι αποφάσεις και οι λοιπές πράξεις των Δικαστηρίων αυτών¹⁵⁴, ως και τα ενώπιον αυτών απευθυνόμενα δικόγραφα, υπόκεινται στα κατά τον οθωμανικό νόμο θεσπισμένα δικαστικά και τέλη χαρτοσήμου, εισπραττόμενα με επίθεση κινητού ενσήμου της ελληνικής Προξενικής υπηρεσίας αντίστοιχης αξίας¹⁵⁵.

Η είσπραξη, όμως, των δικαστικών τελών και των τελών χαρτοσήμου διαφοροποιήθηκε στη συνέχεια από την ερμηνευτική Εγκύκλιο διαταγή του Ρακτιβάν υπ' αριθ. 2291/18ης Φεβρουαρίου 1913 «περί διακρίσεων κρειπτόνων ρυθμίσεων», εξαιτίας των ανυπέρβλητων δυσχερειών που αντιμετώπισαν στην πράξη πλείστοι δικαστικοί λειτουργοί κατά την εφαρμογή των περί τελών οθωμανικών διατάξεων στις ποινικές δίκες, καθόσον τα επιβαλλόμενα σ' αυτές τέλη δεν μπορούν να «προσαρμοστούν» εξαιτίας των διαφορετικών διαδικαστικών πράξεων της ελληνικής ποινικής δικονομίας¹⁵⁶.

Η λύση που δόθηκε, απλή στη βάση της αλλά πλήρως νομικά αιτιολογημένη, βασιζόμενη στα διεθνή νόμιμα και τις ρυθμίσεις του Κανονισμού της Χάγης, που αναγνωρίζουν ως θεμιτή στις περιπτώσεις στρατιωτικής κατοχής τη διαφοροποίηση του συστήματος των υπέρ του δημοσίου προσδιορισμένων φόρων¹⁵⁷, οδήγησε το Ρακτι-

152. Κεραμέα, σ. 7 σημ. 74, που υποστηρίζει ότι πρόκειται μάλλον για διπλωματική συγκάλυψη της μερικής εισαγωγής του ελληνικού δικαίου, η οποία με την ουσιαστική λειτουργία των ήδη αναφερθέντων όρων «ανεπίτευκτος όλως παράσταται», «κώλυμα ανυπέρβλητον», πιο πάνω σημ. 149, ελάχιστο περιθώριο ουσιαστικής εφαρμογής του οθωμανικού δικαίου υφίστατο.

153. Ρακτιβάν, Έγγραφα, σ. 41, αυτόθι, Έγγραφα Σημειώσεις, σ. 69 κ.ε.

154. Βλ. σχετικά την υπ' αριθ. 300/14-11-1912 βασική οργανική Διαταγή, Οργανικαί Δ., σ. 7.

155. Αυτόθι.

156. Οργανικαί Δ., σσ. 85-86 κ.ε.

157. Όπως θεωρεί η οθωμανική νομοθεσία, με επικρατούντα το φορολογικό χαρακτήρα των δικαστικών τελών και των τελών χαρτοσήμου, Οργανικαί Δ., σ. 85 κ.ε., σε πρβλ. προς αυτόθι, σ. 7

βάν στην έγκριση εφαρμογής από τα ελληνικά δικαστήρια της αντικαταστάσεως των επίμαχων διατάξεων της οθωμανικής νομοθεσίας από αντίστοιχα ελληνικά νομοθετήματα¹⁵⁸.

(30) Στη συνέχεια αιτιολογείται¹⁵⁹, επίσης, η απόλυτη θεμελίωση της εντάξεως των διατάξεων ποινικού δικαίου στην ελληνική δικαιοταξία, με βάση τις αναφορές στις γενικές δικαιοτικές αρχές, σύμφωνα με τις οποίες οι *ποινικές διατάξεις* θεωρούνται εν γένει δημόσιες τάξεις, γιαυτό εφαρμόζεται απολύτως στην κατεχόμενη χώρα ο ελληνικός ποινικός νόμος από τα στρατιωτικά δικαστήρια, για τα αδικήματα που διαπράχθηκαν κατά τη χαρακτηριστική διατύπωση: «από της στρατιωτικής κατοχής»¹⁶⁰, το ειδικότερο πνεύμα της οποίας διευκρινίστηκε με την υπ' αριθ. 1144/22ας Ιανουαρίου 1913 ερμηνευτική Εγκύκλιο διαταγή, σύμφωνα με την οποία η αναφερόμενη έννοια, στη βασική οργανική Εγκύκλιο υπ' αριθ. 300/14ης Νοεμβρίου 1912 διάταξη, για την εφαρμογή του ελληνικού ποινικού νόμου στα μεταγενέστερα της στρατιωτικής κατοχής αδικήματα¹⁶¹, είναι ότι πρέπει να εφαρμοστούν όλες εν γένει οι διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας, που αφορούσαν αδικήματα κολαζόμενα σύμφωνα με τον νόμο ποινικώς¹⁶². Για τα αδικήματα, όμως, τα αναφερόμενα σε προγενέστερες πράξεις εφαρμοστέες είναι οι διατάξεις του οθωμανικού ποινικού νόμου, «και αντ' αυτού» οι τυχόν επιεικέστερες ή ηπιότερες διατάξεις του νεότερου ελληνικού νόμου¹⁶³.

(31) Το πρόβλημα, όμως, των *εκκρεμών δικών*, οι οποίες αναφάνηκαν μετά τη γενόμενη κατάληψη των νέων Μακεδονικών εδαφών, δημιούργησαν μια πιο εξειδικευμένη ερμηνεία, με βάση την υπ' αριθ. 871/8ης Δεκεμβρίου 1912 Εγκύκλιο Διαταγή του Ρακτιβάν¹⁶⁴, σύμ-

---

158. *Οργανικαί Δ.*, σ. 86 κ.ε. Πρβλ. όμοια ρύθμιση σε παρεμφερές ζήτημα μη εφαρμογής της οθωμανικής νομοθεσίας στον Πολυχρονιάδου, σ. 96 σημ. 1.

159. Για τον τρόπο εφαρμογής των ποινικών διατάξεων βλ. στην υπ' αριθ. 300/14-11-1912 βασική οργανική Διαταγή, βλ. *Οργανικαί Δ.*, σ. 6 κ.ε.

160. *Οργανικαί Δ.*, σσ. 6-7.

161. *Οργανικαί Δ.*, σ. 88 κ.ε., σε πρβλ. με αυτόθι, σσ. 6-7.

162. *Οργανικαί Δ.*, σ. 88.

163. *Οργανικαί Δ.*, σ. 7, 6.

164. Η οποία παρείχε βασικές ερμηνευτικές αναφορές στους ορισμούς της

φωνα με την οποία στη διαδικασία των *εφαρμοζόμενων* από τα αρτισύστατα δικαστήρια της Μακεδονίας *διατάξεων* του ελληνικού δικαστικού οργανισμού και των ελληνικών δικονομιών, καμιά αμφιβολία δεν καταλείπεται, ότι, σύμφωνα προς τους γενικά «παραδεδεγμένους» ερμηνευτικούς κανόνες του [ελληνικού] δικονομικού δικαίου, κατά τις τελευταίες αυτές διατάξεις θα διεξαχθεί το υπόλοιπο («ατέλεστον») μέρος των εκκρεμών δικών, «διαφυλαττομένων» μόνο των τυχόν κεκτημένων δικαιωμάτων που θα είχαν προκύψει από την προηγούμενη [οθωμανική] διαδικασία, καθόσον αυτά νόμιμα έλαβαν ύπαρξη υπό το προγενέστερο [οθωμανικό] δικονομικό καθεστώς, το οποίο ακριβώς διατηρεί κατά τούτο την ισχύ και τα αποτελέσματά του, «τ' ασκούνται» ενδεχομένως επιρροή και επί της ουσίας «του επίμαχου δικαίου». Τέτοιο, όμως, κεκτημένο δικαίωμα δεν αποτελεί η κατά ορισμένη διαδικασία «αποπεράτωση» της δίκης χωρίς να θίγεται το ουσιαστικό δίκαιο¹⁶⁵.

Η αξιολογική αυτή ανάπτυξη στο πρόβλημα των εκκρεμών δικών οριοθέτησε την περίπτωση *κεκτημένων δικαιωμάτων*, σύμφωνα με την προηγούμενης αρξάμενη οθωμανική διαδικασία, η οποία, όμως, μπορεί να έχει κι άλλο περιεχόμενο, όπως ειδικότερα ερμηνευτικά αναπτύσσεται στην υπ' αριθ. 2291 οργανική Εγκύκλιο Διαταγή του Ρακτιβάν «περί διακρίσεων κρειττόνων ρυθμίσεων», της 18ης Φεβρουαρίου 1913¹⁶⁶, όπου τα ελληνικά δικαστήρια, διαδεχόμενα τη δικαιοδοσία των προϋφιστάμενων οθωμανικών δικαστηρίων, καλούνται νόμιμα να δικάσουν και τις ενώπιόν τους εισηγμένες ήδη και εκκρεμείς υποθέσεις¹⁶⁷.

(32) Έτσι «*συστήνεται*» συναφώς ότι η αρμοδιότητα των ελληνικών δικαστηρίων πρέπει («δέον») να κριθεί, σύμφωνα με τους γενικούς ερμηνευτικούς κανόνες, με βάση τον υφιστάμενο κατά τον χρόνο της εισαγωγής [του δικογράφου, ενδεχομένως] νόμο, ενώ η

βασικής οργανικής Εγκυκλίου υπ' αριθ. 300/14ης-11-1912, *Οργανικαί Δ.*, σ. 9 κ.ε., σε πρβλ. με αυτόθι, σ. 5 κ.ε.

165. *Οργανικαί Δ.*, σ. 9 κ.ε., όπου οι αναφερόμενες στη συνέχεια πιο κάτω σκέψεις της εν λόγω Διαταγής αναπτύσσονται αποδιδόμενες στη δημοτική για καλύτερη κατανόηση.

166. *Οργανικαί Δ.*, σ. 83 κ.ε.

167. *Οργανικαί Δ.*, σ. 84 κ.ε.

πραιτέρω διαδικασία κατά τον «ενεστώτα» [χρόνο της δικασίμου], όπως ρητά παραπέμπεται για τη σχετική ερμηνεία του όρου «ενεστώτα» στο περιεχόμενο της πιο πάνω υπ' αριθ. 871 οργανικής Εγκυκλίου¹⁶⁸.

Κατά συνέπεια, με βάση τον προηγούμενο διαδικαστικό κανόνα, το Εφετείο Θεσσαλονίκης θα προβεί στον παρόντα χρόνο [«νυν»] στην εκδίκαση των εφέσεων που ασκήθηκαν έγκυρα κατά αποφάσεων πλημμεληματικού χαρακτήρα, υπό το τότε νομικό καθεστώς των ρυθμίσεών της, όπως, επίσης, πρέπει να δικάσει και τις κακουρηγειακές δίκες, οι οποίες παραπέμφθηκαν ήδη νόμιμα από το προηγούμενο οθωμανικό καθεστώς στο Εφετείο, στο οποίο, σύμφωνα με τις τότε σχετικές διατάξεις υπάγονταν, δικάζοντας με την ίδια απαραίλακτη συγκρότηση, χωρίς τη σύμπραξη ενόρκων¹⁶⁹.

(33) Τα κακουρηγήματα, όμως, με τα οποία, υπό τις παρούσες περιστάσεις μολονότι υπάγονται στα κοινά αδικήματα, εκτίθεται απ' αυτά σε κίνδυνο η ασφάλεια του ευρισκόμενου σε κατάσταση πολιτορκίας τόπου ή διασαλεύεται η δημόσια τάξη, θεωρούνται, με βάση τη βασική οργανική Εγκύκλιο Διαταγή υπ' αριθ. 300/14ης Νοεμβρίου 1912¹⁷⁰, ότι ανήκουν στη δικαιοδοσία των στρατιωτικών δικαστηρίων, προς τα οποία παραπέμπονται αρμοδίως, καθώς και τα αδικήματα του τύπου, με βάση τις ειδικές διατάξεις των άρθρ. 5 εδ. γ' και 10 εδ. β' του νόμου ΔΞΘ' (υπ' αριθ. 4069)/6ης Οκτωβρίου 1912 «περί καταστάσεως πολιτορκίας»¹⁷¹.

168. Ερμηνευτική διασάφηση οποία προσδιόριζε, με ουσιαστική νομική σκέψη, ότι η διαδικασία αποπερατώσεως της εκκρεμούς δίκης αποτελεί για την περαιτέρω συνέχειά της δικονομικό ζήτημα, χωρίς να συσχετίζεται με τυχόν κεκτημένο δικαίωμα που είχε προκύψει στην προηγηθείσα διαδικασία, το οποίο αποτελεί θέμα ουσιαστικού δικαίου. Τις σχετικές δικονομικές λεπτομέρειες βλ. *Οργανικαί Δ.*, σσ. 9-10 κ.ε., 84 κ.ε.

169. Αυτόθι, σ. 85, όπου αιτιολογείται η εν λόγω ρύθμιση, με βάση τους αναφερόμενους αόριστα κανόνες του διεθνούς δικαίου, για να δικαιολογηθεί η επιτακτική ανάγκη συγκροτήσεως του κακουρηγοδικείου, η οποία σύμφωνα με τον ελληνικό δικαστικό οργανισμό δεν είναι εφικτή, αυτόθι.

170. Ειδικότερα βλ. *Οργανικαί Δ.*, σ. 7, σε πρβλ. με τα εκτιθέμενα αυτόθι, σ. 85 και ιδιαίτερα σ. 88.

171. Το κείμενο του νόμου ΔΞΘ', βλ. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 317/6ης -10-1912, σ. 1725 κ.ε., ενώ για τις ειδικότερες ρυθμίσεις των βασικών άρθρων του βλ. πιο πάνω

Στη συνέχεια η εν λόγω ρητή υπαγωγή ή παραπομπή των *κακουργημάτων*, εν γένει, στη στρατιωτική αρχή επανεμφανίζεται ερμηνευτικά ή (μάλλον) διορθωτικά, συναγόμενη από τη διατύπωση ότι «η παραπομπή... διετάχθη κατά τεκμήριον επί τη βάσει» των περιλαμβανόμενων στην πιο πάνω οργανική Εγκύκλιο λόγων, στην υπ' αριθ. 1144/22ας Ιανουαρίου 1913 εγκύκλιο Διαταγή του ίδιου προς τον Εισαγγελέα των εν Κοζάνη Πρωτοδικών, σύμφωνα με την οποία «εφ' όσον όμως πρόκειται περί κοινού αδικήματος, άλλου δηλαδή παρά τα εν τω α' εδ. του άρθρ. 5¹⁷² και άρθρ. 10¹⁷³ του ΔΞΘ' νόμου αναγραφόμενα, και επί τη γενομένη παραπομπή η στρατιωτική αρχή αποφαίνεται ότι δεν υφίστανται οι πραγματικοί όροι του γ' εδ. του αυτού άρθρου¹⁷⁴ η τοιαύτη κρίσις επικρατεί κατά την ρητήν του νόμου τούτου διάταξιν, και είνε κατ' ακολουθίαν υποχρεωτική διά τας δικαστικάς αρχάς»¹⁷⁵.

(34) *Αντίθετα*, εξαιτίας του «*ανεπίτευκτου*» της υπό το ελληνικό καθεστώς λειτουργίας δικαστηρίων σύμφωνα με τον οθωμανικό οργανισμό, ενώ προσδιορίστηκε ότι τα δικαστήρια που συστήθηκαν στις «Μακεδονικές χώρες», για την εκδίκαση πολιτικών και ποινικών υποθέσεων, βασιζούν τη *λειτουργία* τους στις διατάξεις του ελληνικού δικαστικού οργανισμού και της ελληνικής πολιτικής και ποινικής δικονομίας¹⁷⁶, *εφαρμόζουν* στις πολιτικές υποθέσεις τις διατά-

---

σημ. 143.

172. Που ρύθμιζε την αρμοδιότητα των στρατιωτικών δικαστηρίων τα οποία «επιλαμβάνονται της καταδίωξης πάντων των κατά της ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος και της δημοσίας τάξεως και ειρήνης αδικημάτων, οιαδήποτε και αν ή η ιδιότης των αυτουργών ή συνεργών».

173. Το περιεχόμενο του οποίου προσδιόριζε τις ποινές για τις διαπραττόμενες απείθειες στις διαταγές της στρατιωτικής αρχής, καθώς επίσης και στα δημοσιεύματα του τύπου «εξ ών εκτίθεται εις κίνδυνον η ασφάλεια του εν καταστάσει πολιορκίας τόπου κ.λπ.».

174. Δηλαδή η υπαγωγή των κατά προσώπων ή περιουσιών κοινών αδικημάτων στα στρατιωτικά δικαστήρια, υπάγεται μόνο αν υφίσταται κίνδυνος για την ασφάλεια του τόπου, κατά την κρίση της στρατιωτικής δικαστικής αρχής, πρβλ. στο ακριβές κείμενο του άρθρ. 5 & 3 νόμου ΔΞΘ'.

175. *Οργανικαί Δ.*, σ. 88 κ.ε., σε πρβλ. με αυτόθι, σ. 85.

176. Βλ. *Οργανικαί Δ.*, σ. 5 κ.ε., όπου παρατίθεται το κείμενο της βασικής οργανικής Εγκυκλίου Διαταγής του Ρακτιβάν υπ' αριθ. 300/14ης Νοεμβρίου 1912,

ξεις των οθωμανικών νόμων¹⁷⁷ ή (κατά άλλη διατύπωση) «κατ' ουσίαν τους οθωμανικούς νόμους»¹⁷⁸, όπου η εν λόγω διάταξη αξιολογούμενη ερμηνευτικά, συνάγει ότι, όπως προκύπτει εκ της δικαιολογητικής βάσεως και του δεδηλωμένου σκοπού αυτής, *αφορά* [μόνο] τα τακτικά δικαστήρια τα συσταθέντα καθ' υποκατάσταση ή διαδοχή των οθωμανικών δικαστηρίων συσταθέντα, [ενώ] δεν περιλαμβάνει τα υφιστάμενα μουσουλμανικά εκκλησιαστικά ή θρησκευτικά δικαστήρια¹⁷⁹, αναφερόμενων κυριολεκτικά στην προσωρινή ισχύ του ουσιαστικού οθωμανικού δικαίου που προΐσχυε, δηλαδή του οθωμανικού «αστυνομικού» Δικαίου και του [οθωμανικού] εμπορικού νόμου, η οποία θεωρήθηκε ως ήσσονος σημασίας και εμβέλειας, καθότι απέβλεπε στην ασφάλεια των συναλλαγών και μάλιστα των εμπορικών¹⁸⁰.

(35) Ωσαύτως, μέσα στο ίδιο διαμορφωμένο εννοιολογικό πλαίσιο, το οποίο στόχευε στην άμεση *υποβολή* της ουσιαστικής λειτουργίας της εφαρμοζόμενης από τα συσταθέντα δικαστήρια της Μακεδονίας ελληνικής δικονομικής νομοθεσίας, επανασυστήθηκε ο θεσμός των *Ερμηνέων* της οθωμανικής γλώσσας, σύμφωνα με την

στην οποία προεισαγωγικά τεκμηριώνεται το ουσιαστικό αιτιολογικό της εισαγωγής του ελληνικού δικαστικού οργανισμού και του ελληνικού δικονομικού γενικά Δικαίου, πρβλ. Κεραμέα, σ. 7 σημ. 71, εξαιτίας της «ανεπίτευκτης» συγκροτήσεως και λειτουργίας, υπό το νέο ελληνικό δικαιοκ καθεστώς, δικαστηρίων σύμφωνα με τον οθωμανικό [δικαστικό] οργανισμό και τις [οθωμανικές] δικονομίες, *Οργανικαί Δ.*, υπ' αριθ. 300/αυτόθι, σ. 5 κ.ε., και υπ' αριθ. 2291/18-2-1913, εγκύκλιες Διαταγές, αυτόθι, σ. 83 κ.ε.

177. *Οργανικαί Δ.*, σ. 6 κ.ε.

178. Βλ. την ειδική ερμηνευτική Εγκύκλιο του Ρακτιβάν «περί διακρίσεων κρείττωνων ρυθμίσεων», της 18-2-1913, *Οργανικαί Δ.*, σ. 83, διευκρινιστική πλείστων θεμάτων αναφερόμενων ιδιαιτέρως στη βασική υπ' αριθ. 300/14-11-1912 οργανική Διαταγή του, αυτόθι, σ. 5 κ.ε., σε πρβλ. με τις θέσεις που αναπτύσσονται στο κείμενο της εργασίας μας && 9, 27-29, 34, 42, 45, 56, για τις υφιστάμενες πραγματικές δυνατότητες και τα λειτουργικά όρια εφαρμογής ή όχι του οθωμανικού δικαίου.

179. *Οργανικαί Δ.*, σ. 84.

180. Σύμφωνα με την άποψη του Κεραμέα, σ. 7, ερμηνευτική της ισχύος του προηγούμενως υφιστάμενου οθωμανικού δικαίου. Βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 69, όπου και εξειδικευμένες αναφορές για την ισχύ και εφαρμογή των σχετικών ποινικών διατάξεων, επίσης, *Οργανικαί Δ.*, σ. 5, 9, 11, 81, ιδιαίτερα σ. 83.

υπ' αριθ. 1121/1ης Δεκεμβρίου 1912 Εγκύκλιο διαταγή του Ρακτιβάν¹⁸¹.

Οι Ερμηνείς αποτελούσαν βασικό δικονομικό στοιχείο παροχής μεταφραστικών υπηρεσιών, τόσο στη διαδικασία της δίκης, παρέχοντας ερμηνεία ξενόγλωσσων στοιχείων, όσο και στη μεταφραστική απόδοση εγγράφων δικαιικού περιεχομένου, στην οποία ως κύρια πηγή θεωρήθηκε ο βασικός νόμος λΞΓ'/20ής Μαΐου 1882¹⁸² η οποία ανατρέχει στη συστατική για το εν λόγω θέμα νομοθεσία της προσαρτήσεως της Θεσσαλίας, που προνοούσε για το διορισμό ερμηνέων της οθωμανικής γλώσσας και μάλιστα έμμισθων στο καθένα από τα Πρωτοδικεία των νομών Λάρισας, Τρικάλων και Άρτας. Οι ερμηνείς αυτοί μολονότι οι θέσεις τους καταργήθηκαν, επειδή εξέλειπε η ρυθμιστική τους ανάγκη, μετά μία περίπου τριακονταετία με τον νόμο ΓΨΜΔ'/1912 συστήθηκε σε αντικατάστασή τους θέση άμισθου ερμηνέα στο Πρωτοδικείο Λάρισας, για τον οποίο ορίστηκαν εφαρμοστέες όλες οι λοιπές διατάξεις του νόμου λΞΓ'/1882¹⁸³.

Ως βασική αιτιολογία της *αναβιώσεως* του πιο πάνω νόμου θεωρήθηκε από τον Ρακτιβάν ότι, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, ο πιο πάνω νόμος, διατηρούμενος σε ισχύ μπορεί να τύχει και ανάλογης εφαρμογής, σύμφωνα με τους γενικούς ερμηνευτικούς κανόνες, επιτρεπόμενου του διορισμού ερμηνέων και σε άλλες θέσεις, στις περιπτώσεις που συντρέχει ταυτότητα του λόγου του νόμου, δηλαδή υφίστανται οι ίδιες νόμιμες και πραγματικές προϋποθέσεις¹⁸⁴. Κατά συνέπεια, στην προκείμενη περίπτωση για τα δικαστήρια της Μακεδονίας υφίστανται αναντίρρητα οι ίδιες, αν όχι και επιτακτικότερες περιστάσεις, για τις οποίες προέβλεψαν οι διατάξεις του νόμου λΞΓ'/1882 για τη Θεσσαλία και την Ήπειρο¹⁸⁵.

Ακολουθως το ειδικότερο νομικό καθεστώς των Ερμηνέων ρυθ-

181. *Οργανικαί Δ.*, σ. 13 κ.ε.

182. Ως «μέρος της ελληνικής δικονομικής νομοθεσίας» θεωρείται ο βασικός αυτός νόμος από την πιο πάνω Εγκύκλιο, *Οργανικαί Δ.*, σ. 13. Πρβλ. σχετικά Γ. Π. Νάκου, *Το νομικό καθεστώς των τέως δημόσιων οθωμανικών γαιών, 1821-1912*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 332 σημ. 226 (παραίτέρω: Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*).

183. *Οργανικαί Δ.*, σ. 13 κ.ε.

184. *Οργανικαί Δ.*, σ. 13 κ.ε., ο οποίος στη συνέχεια εντάχθηκε ως ρύθμιση στο άρθρ. 13.2 του νόμου ΔΡΛΔ'/1913.

185. Βλ. *Οργανικαί Δ.*, σ. 14.

μίστηκε νομοθετικά και ιδιαίτέρως αναλυτικά με τον νόμο 148/26ης Δεκεμβρίου 1913/1ης Φεβρουαρίου 1914 «περί μεταφραστικών γραφείων και αρχειοφυλακείων εν ταις προσαρτωμέναις χώραις και περί ερμηνέων ξένων γλωσσών»¹⁸⁶, ο οποίος προέβλεπε την ίδρυση μεταφραστικού γραφείου, το οποίο θα ήταν συνάμα και αρχειοφυλακείο, στο καθένα από τα πρωτοδικεία των προσαρτημένων περιοχών (άρθρ. 1), εκτός της Κρήτης, ενώ ακολουθούν μερικότερες διαδικαστικές ρυθμίσεις, αναφερόμενες στο προσωπικό του καθενός των μεταφραστικών αυτών γραφείων, με ενισχυμένο το αντίστοιχο της Θεσσαλονίκης (άρθρ. 2), ιδιαίτερα στα προσόντα διορισμού τους, τα οποία ήσαν κατά το γράμμα των απαιτούμενων προϋποθέσεων αυξημένα, όπως για τη θέση του διευθυντή του μεταφραστικού γραφείου Θεσσαλονίκης απαιτούνταν γνώση της τουρκικής και ελληνικής γλώσσας, δίπλωμα οθωμανικής νομικής σχολής και απολυτήριο δημόσιου ή ιδιωτικού ελληνικού γυμνασίου, προτιμώμενων των υποψηφίων που είχαν υπηρετήσει σε δικαστικές θέσεις στο οθωμανικό κράτος (άρθρ. 4), παραθέτοντας στη συνέχεια λεπτομέρειες για τη συγκρότηση των αρχειοφυλακείων, αναφορικά με τα υποχρεωτικά κατατιθέμενα αρχεία, ιδιαίτερα τουρκικών εγγράφων, βιβλία των δικαστηρίων, εκτελεστικών τμημάτων και δικαστικών αρχών αρχεία συμβολαιογράφων, κτηματολογικών γραφείων και υποθηκών, κ.ά., συμπεριλαμβάνοντας και τα ιδιωτικά κτηματολόγια, τα οποία σύμφωνα με ορισμένες προνομιακές διατάξεις του τέως οθωμανικού καθεστώτος δικαιούνταν να τηρούν οι κτήτορες ορισμένων κτημάτων (άρθρ. 6).

Επίσης γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα ειδικότερα καθήκοντα των υπαλλήλων των γραφείων αυτών, του διευθυντή και των ερμηνέων (άρθρ. 7), καθώς και στην ακριβή τήρηση των σχετικών καταχωρίσεων, σε ιδιαίτερα βιβλία, των εκδιδόμενων απογράφων (άρθρ. 10), των σχετικών μεταφράσεων (άρθρ. 11), των αντιγράφων και λοιπών πιστοποιητικών (άρθρ. 12), νόμιμα χαρτοσημασμένων, η

---

186. ΕτΚ, Α', φ. 25/1ης-2-1914, σ. 101 κ.ε., όπου το άρθρ. 31 προέβλεπε την κατάργηση των νόμων λΞΓ'/20ής-5-1882 «περί διορισμών ερμηνέων της τουρκικής γλώσσας εν τοις δικαστηρίοις των νέων επαρχιών» και ΓΨΜΔ'/8ης-2-1911 «περί καταργήσεως των θέσεων ερμηνέων παρά τοις πρωτοδικείοις Λαρίσης και Τρικάλων». Πρβλ. σχετικά Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 332 σημ. 226.

αποδεικτική ισχύς των οποίων τεκμαίρεται ενώπιον των δικαστηρίων ή άλλης αρχής ως όμοιων με τα πρωτότυπα εγγράφων και ακριβείς (άρθρ. 13), μολονότι παρεχόταν στον έχοντα νόμιμο συμφέρον δικαίωμα αμφισβητήσεως της ακρίβειας της μεταφράσεως (άρθρ. 14), ενώ, παράλληλα, προβλεπόταν και ο διορισμός ερμηνέων της εβραϊκής και ισπανικής γλώσσας, για το ευρισκόμενο σε χρήση τότε στη Θεσσαλονίκη εβραϊκό γλωσσικό ιδίωμα (άρθρ. 17), κ. ά.¹⁸⁷.

(36) Η θέσπιση των πιο πάνω *ρυθμιστικών* νομοθετικών επιταγών του Ρακτιβάν, που εκδόθηκαν με απόλυτη «πολιτική» κάλυψη της Κυβερνήσεως, για την οργάνωση στα καταληφθέντα εδάφη του κατάλληλου ή του «*αρμόζοντος*» δικαιικού *περιβάλλοντος*, όπου οι περισσότερες των περιλαμβανόμενων στις αρχικές ενέργειές του, ειδικότερες θέσεις, απόψεις και στην τελευταία κατάληξη ρητές εντολές του, με τις προκρινόμενες από τον ίδιο διαδικαστικές μορφές του (αποφάσεις, οργανικές ή απλές εγκύκλιες διαταγές, γνωμοδοτήσεις, κ.ά.), *περιλήφθηκαν* στη συνέχεια και ως νομοθετημένες ρυθμίσεις ενταγμένες στα σχετικά άρθρα του νόμου ΔΡΛΔ'/1913, για να αποκτήσουν έτσι πλήρη νομιμοποίηση με την περιλαμβανόμενη αναφορά (άρθρ. 16 νόμου ΔΡΛΔ') στην αναδρομική ισχύ τους, λογιζόμενης από της 6ης Οκτωβρίου 1912.

Οι ρυθμίσεις αυτές, όπως εμφανίζονται με τη ρητή δικαιική ενάργεια τους στις βασικές οργανικές Εγκυκλίους του Ρακτιβάν, αποδεικνύουν το ακριβές πνεύμα των περιλαμβανόμενων ρυθμίσεων, που στόχευαν στην ορθότερη οργανωτική μορφή της Δικαιοσύνης, η οποία θα προσέδινε στην απονομή της το ακριβές περιεχόμενο των γραμματικών της αναφορών στα σχετικά νομοθετήματα, και ιδιαίτερα στον αποδίδοντα τις πιο πάνω ρυθμίσεις νόμου ΔΡΛΔ' (υπ' αριθ. 4134)/28ης Φεβρουαρίου 1913 «περί διοικήσεως των στρατιωτικώς κατεχομένων χωρών»¹⁸⁸, οι ειδικότερες ρυθμίσεις του οποίου

187. Τις ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής του βλ. στο Β.Δ. 28ης Φεβρουαρίου 1914 «περί εκτελέσεως του νόμου 148 «περί μεταφραστικών γραφείων και αρχειοφυλακείων κ.λπ.», ΕτΚ, Α', φ. υπ' αριθ. 54/6ης Μαρτίου 1914, σ. 229 κ.ε.

188. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 41/2ας Μαρτίου 1913, σ. 121 κ.ε., με ρητή αναδρομική ισχύ (άρθρ. 16) λογιζόμενης από της 6ης Οκτωβρίου 1912, όπως συμπληρώθηκε με τον νόμο 80/16ης Νοεμβρίου 1913 «περί τροποποιήσεως του ΔΡΛΔ' νόμου», ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 235/21ης Νοεμβρίου 1913, σ. 839.

πιο κάτω αξιολογούνται.

(37) Η εφαρμογή της ειδικότερης δικαστηριακής αρωγής, όπως αυτή πιο πάνω ρητά προσδιορίστηκε, οδήγησε στην πρώτη θέσπιση των δικαστηριακών οργάνων και στην πρακτική της υλοποίηση με την υπ' αριθ. 300/14ης Νοεμβρίου 1912 οργανική Εγκύκλιο Διαταγή¹⁸⁹, η οποία περιελάμβανε αρχικά τη σύσταση δύο Πρωτοδικείων στον νομό (βιλαέτιο) Θεσσαλονίκης, το ένα (α) με έδρα τη Θεσσαλονίκη και άσκηση δικαιοδοσίας στις επαρχίες Θεσσαλονίκης, Χαλκιδικής, Αικατερινής (κατά την τότε ονομασία) και Λαγκαδά, και το άλλο (β) με έδρα τη Βέροια και άσκηση δικαιοδοσίας στις επαρχίες Βέροιας, Γενιτσών (κατά την τότε ονομασία), Έδεσσας και Σουμπόσκου νομού Πέλλης (παλαιότερη ονομασία της κοινότητας Σουμπόσκου, που ιδρύθηκε το 1918, μετονομάστηκε σε Αρδέα το 1922, και σε Αριδαία το 1951), καθώς και (γ) ενός Ειρηνοδικείου σε κάθε μια από τις επαρχίες που ανήκαν στη δικαιοδοσία των πιο πάνω Πρωτοδικείων, με έδρα στις πρωτεύουσες των εν λόγω επαρχιών.

Τα πιο πάνω ειδικότερα στοιχεία, όμως, τα οποία διαφοροποιήθηκαν με την υπ' αριθ. 1709/28ης Ιανουαρίου 1913 οργανική Εγκύκλιο, αναφέρονται: (γα) στη σύσταση στην επαρχία Χαλκιδικής και δεύτερου Ειρηνοδικείου με τίτλο Ειρηνοδικείο Ιερισσού, με έδρα την ομώνυμη κωμόπολη και δικαιοδοσία την περιφέρεια του βορειανατολικού μέρους της Χαλκιδικής, ενώ το Ειρηνοδικείο Χαλκιδικής περιορίζεται εφεξής στο υπόλοιπο τμήμα της εν λόγω επαρχίας, (γβ) στη μετονομασία του Ειρηνοδικείου Λαγκαδά, που περιλαμβάνει και την περιφέρεια Νιγρίτας, δηλαδή το τμήμα της επαρχίας Σερρών, που διατελεί υπό ελληνική κατοχή, σε Ειρηνοδικείο Νιγρίτας και έδρα την ίδια, (γγ) στη μετονομασία του Ειρηνοδικείου Σουμπόσκου, πρωτεύουσας της επαρχίας Καρατζόβας, σε Ειρηνοδικείο Καρατζόβας (παλαιότερης ονομασίας της επαρχίας Αλμωπίας), που προσέθετε στη δικαιοδοσία του, εκτός της ήδη ονοματισμένης, και τα χωριά της Γευγελή, που διατελούσαν υπό την κατοχή του ελληνικού στρατού, και δικαιοδοσία στις περιφέρειές τους¹⁹⁰.

---

189. *Οργανικαί Δ.*, σ. 5 κ.ε., που ήδη αρχικά, πιο πάνω & 27, επισημάνθηκε η πρώτη αυτή θέσπιση δικαστηριακών οργάνων.

190. *Οργανικαί Δ.*, σ. 81 κ.ε.

Στη *συνέχεια*, με την υπ' αριθ. 293/11ης Δεκεμβρίου 1912 οργανική Εγκύκλιο¹⁹¹ καθορίστηκε ο προσδιορισμός και λειτουργία των λοιπών Δικαστηρίων της Μακεδονίας, με τη σύσταση (δ) του Πρωτοδικείου Κοζάνης, με έδρα την ίδια πόλη και δικαιοδοσία σε ολόκληρο τον ομώνυμο νομό, και (ε) πέντε Ειρηνοδικείων σε κάθε μία από τις επαρχίες Κοζάνης, Ελασσόνας, Σερβίων, Γρεβενών και Ανασελίτσης (άλλως και Λειψίστη, δύο από τις παλαιότερες ονομασίες της Νεαπόλεως Βοΐου Κοζάνης), με έδρα στις πρωτεύουσες των επαρχιών αυτών¹⁹² και δικαιοδοσία στην περιφέρεια της καθεμιάς απ' αυτές, επίσης με τη σύσταση (στ) του Πρωτοδικείου Δυτικής Μακεδονίας, με έδρα τη Φλώρινα και δικαιοδοσία σε ολόκληρο τον νομό Δυτικής Μακεδονίας, και (ζ) τέσσερα Ειρηνοδικεία σε κάθε μία από τις επαρχίες Φλώρινας, Κορυτσάς, Καστοριάς και Καϊλαρίου (ή Καϊλαρίων, παλαιότερη ονομασία της Πτολεμαΐδας), με έδρα στις πρωτεύουσες των επαρχιών αυτών και «δικαιοδοτούντα επί την οικείαν έκαστον επαρχίαν», ενώ συστήθηκε (η) Εφετείο στη Θεσσαλονίκη με έδρα την ίδια πόλη και άσκηση δικαιοδοσίας σε ολόκληρη την κατεχόμενη από τον ελληνικό στρατό χώρα της Μακεδονίας, και ειδικότερα στις περιφέρειες των Πρωτοδικείων Θεσσαλονίκης, Βέροιας, Κοζάνης και Δυτικής Μακεδονίας¹⁹³.

(38) Με το από 7ης Απριλίου 1914 Β.Δ. «περί συστάσεως δικαστηρίων εν Μακεδονία»¹⁹⁴ υπογραφόμενο από τον επί της Δικαιοσύνης υπουργό Κ. Δ. Ρακτιβάν, συστήθηκαν για την απονομή της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, στις επαρχίες που αποτελούσαν τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, τα εξής δικαστήρια¹⁹⁵: (α) ένα Εφετείο

---

191. *Οργανικά Δ.*, σ. 11 κ.ε.

192. Εκτός του Ειρηνοδικείου Ανασελίτσης, η νέα έδρα του οποίου προσδιορίστηκε με την πιο πάνω υπ' αριθ. 1709/1913 Εγκύκλιο, ό.π. σημ. 191, ότι θα ήταν η Σιάτιστα, που οριζόταν και ως πρωτεύουσα της εν λόγω επαρχίας.

193. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 69· *Οργανικά Δ.*, σ. 5, ιδιαιτέρως σ. 11, πιο αναλυτικά στο Πολυχρονιάδου, σ. 88 σημ. 1· Κεραμέα, σ. 7 σημ. 72.

194. ΕτΚ, φ. Α', αριθ. φ. 88/11ης Απριλίου 1914, σ. 425 κ.ε., όπου αναλυτική αναφορά για την κατανομή των Δικαστηρίων της Μακεδονίας όλων των βαθμίδων, καθώς και των υπαγόμενων στην καθεμία από τις δικαστικές αυτές βαθμίδες κατώτερων δικαστηρίων.

195. Καθώς και τα αντίστοιχα Β.Δ. «περί συστάσεως Δικαστηρίων» στις Γενι-

με έδρα τη Θεσσαλονίκη (άρθρ.1), η δικαιοδοσία του οποίου εκτεινόταν στις περιφέρειες των Πρωτοδικείων Θεσσαλονίκης, Σερρών, Δράμας, Καβάλας, Βέροιας, Έδεσσας, Καστοριάς και Φλώρινας (άρθρ. 3), (β) δέκα Πρωτοδικεία με αντίστοιχες έδρες: στη Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Δράμα, Καβάλα, Βέροια, Έδεσσα, Κοζάνη, Καστοριά, Φλώρινα και Γρεβενά (άρθρ. 1), αντίστοιχα των οποίων αναφέρονταν οι περιλαμβανόμενες σ' αυτά περιφέρειες των ονοματιζόμενων Ειρηνοδικείων (άρθρ. 4), που κατανέμονταν σε δέκα Ειρηνοδικεία πρώτης τάξεως, σαράντα δύο δεύτερης τάξεως και οκτώ ειδικά Πταισματοδικεία, αναλυτικά παρατιθέμενα (άρθρ. 1), των οποίων η χωρική δικαιοδοσία των Ειρηνοδικείων εξειδικευόταν περαιτέρω κατά πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά (άρθρ. 5-15), ενώ των ειδικών Πταισματοδικείων η δικαιοδοσία τους εκτεινόταν στις περιφέρειες των ομώνυμων ειρηνοδικείων (άρθρ. 16)¹⁹⁶.

(39) Παράλληλα, θεώρησε με πλήρη νομική ακριβολογία ως *αναγκαία εφαρμογή*, μετά την εισαγωγή της ελληνικής δικονομικής διαδικασίας, τις «εν Ελλάδι ενεστώτως» ισχύουσες ειδικές διατάξεις περί *δικαιοστασίου*, που είχαν θεσπισθεί για την παλαιά Ελλάδα με τον βασικό νόμο ΔΞΗ' (υπ' αριθ. 4068)/6ης Οκτωβρίου 1912 «περί αναστολής παραγραφών, προθεσμιών και δικαστικών εν γένει πράξεων εν καιρώ επιστρατείας»¹⁹⁷ επί υπουργίας Δικαιοσύνης Ρακτι-

---

κές Διοικήσεις της Ηπείρου, Κρήτης και των νήσων του Αιγαίου Πελάγους και της Σάμου, με την ίδια ημερομηνία εκδόσεως την 7η Απριλίου 1914, ΕτΚ, αυτόθι, σ. 432 κ.ε., 434 κ.ε., 435 κ.ε., στις οποίες αναφέρονται αναλυτικά τα υπαγόμενα στις περιφέρειες αυτών των Γενικών Διοικήσεων Δικαστήρια.

196. Ο χαρακτηρισμός κατά τάξεις προσδιοριζόταν από τον νόμο 137/31ης Δεκεμβρίου 1913 «περί Ειρηνοδικείων και ειδικών Πταισματοδικείων», ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 7/10ης Ιανουαρίου 1914, σ. 22 κ.ε., με βάση τον οποίο ρυθμιζόταν και η αντίστοιχη υπαγωγή τους: για την πρώτη τάξη από την ύπαρξη της έδρας τους στις πόλεις που έδρευαν πρωτοδικεία, καθώς και εκείνα που ο μέσος όρος των εκδιδόμενων πολιτικών αποφάσεων κατά τα τρία τελευταία έτη υπερέβαινε τις εξακόσιες ετησίως, ενώ τα μη υπαγόμενα στις προϋποθέσεις αυτές αποτελούσαν τα Ειρηνοδικεία δεύτερης τάξεως, με τον ειδικότερο προσδιορισμό η ένταξή τους στις αντίστοιχες τάξεις να γίνεται με σχετικό Β.Δ. ανά τριετία.

197. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 317/6ης-10-1912, σ. 1727, ταυτόχρονα με την ίδια ημερομηνία με τον νόμο ΔΞΘ'/6ης-10-1912 «περί καταστάσεως πολιορκίας», αυτόθι, και με τον αναδρομικής ισχύος νόμο ΔΡΛΔ'/28ης-2-1913 «περί διοικήσεως των

βάν ευρισκόμενου ήδη στη Μακεδονία ως Αντιπροσώπου της ελληνικής Κυβερνήσεως.

Οι διατάξεις του ειδικού αυτού νόμου περί δικαιοστασίου, που θέσπιζαν την προσωρινή γενική ή μερική αναβολή των δικαστικών πράξεων προερχόμενων από εκδικασθείσες από τα δικαστήρια υποθέσεων, καθώς και η αναστολή κάθε δικαστικής ασκήσεως δικαιωμάτων, ιδίως επί υποθέσεων που ανάγονται στο αστικό και το εμπορικό δίκαιο, οδήγησαν στην εφαρμογή τους και στη Μακεδονία «κατ' αναγκασμένη ακολουθίαν» λόγω των ειδικών συνθηκών προερχόμενων από την κατάληψη των νέων εδαφών, όπως άλλωστε, σημειώνεται¹⁹⁸ ότι, ομόφωνη ήταν και η εκφρασμένη γνώμη ειδικών νομικών και τραπεζιτών της Θεσσαλονίκης, για το ασύμφορο της άμεσης επαναλήψεως των κανονικών δικαστικών εργασιών, οι οποίες θα οδηγούσαν σε αθρόες καταδιώξεις οφειλετών, που θα μπορούσαν να φέρουν οικονομικό κλονισμό στην αγορά με πλείστες όσες παρεπόμενες ζημίες.

Η πιστή τήρηση των εφαρμοζόμενων και στη Μακεδονία διατάξεων του νόμου περί δικαιοστασίου, μετά την επέκταση της ισχύος του, γνωστοποιείται με την υπ' αριθ. 871/8ης Δεκεμβρίου 1912 Εγκύκλιο προς όλες τις δικαστικές αρχές¹⁹⁹, στην οποία ερμηνευτικά συσχετίζεται η τήρηση της ελληνικής νομοθεσίας, ειδικά ως προς την πολιτική δικονομία χωρίς κάποιο περιορισμό, με την εφαρμογή του περί δικαιοστασίου ΔΞΗ' νόμου και των εκτελεστικών του διαταγμάτων, καθό μέρος οι διατάξεις αυτών είναι δικονομικής φύσεως, συνδεδεμένες προς την τηρητέα διαδικασία των δικών, με συνέπεια δικαστική συζήτηση και εκτέλεση δεν μπορεί να υλοποιηθεί, παρά μόνο σύμφωνα με τους όρους του πιο πάνω νόμου και των συναφών διαταγμάτων²⁰⁰, ενώ, παράλληλα, καθορίζεται με την παρούσα Εγκύκλιο, για να μην υπάρχει καμιά αμφιβολία, ότι θεωρούνται συνισχύουσες και οι αναγραφόμενες στον ίδιο νόμο ουσιαστικές διατάξεις (της αναστολής των παραγραφών του αστικού και εμπορικού

στρατιωτικώς κατεχομένων χωρών», λογιζόμενης (άρθρ. 16) της αναδρομικότητάς του από της 6ης -10-1912.

198. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 69.

199. *Οργανικά Δ.*, σσ. 9-10 κ.ε.

200. *Οργανικά Δ.*, σ. 10 κ.ε.

δικαίου και των νόμιμων προθεσμιών αστικών εν γένει, εμπορικών και διοικητικών υποθέσεων), όπως ειδικότερα στα σχετικά Β. Διατάγματα ρυθμίζονταν²⁰¹.

(40) Οι ρυθμίσεις για τις *συμβολαιογραφικές πράξεις*, που οδηγούσαν αναγκαστικά στις μεταβιβάσεις ακινήτων, προέβλεπαν ειδικά για τη σύνταξη των σχετικών πράξεων το διορισμό στη Θεσσαλονίκη ειδικού συμβολαιογράφου, ενώ στις λοιπές επαρχίες των καταληφθεισών επαρχιών συστήθηκαν: (α) με την υπ' αριθ. 427/19-11-1912 οργανική Εγκύκλιο Διαταγή²⁰² στις επαρχίες Θεσσαλονίκης, Χαλκιδικής, Αικατερίνης, Λαγκαδά, Βέροιας, Γενιτσών, Έδεσσας και Σουμπόσκου (παλαιότερη ονομασία της Αριδαίας), όπου είχαν ιδρυθεί Ειρηνοδικεία, ανά ένα συμβολαιογραφείο, ενώ οι διορισθησόμενοι συμβολαιογράφοι θα ασκούσαν τα καθήκοντά τους σε ολόκληρη την περιφέρεια του οικείου Ειρηνοδικείου, με την ειδική σημείωση ότι τα εν λόγω καθήκοντα στις περιπτώσεις ελλείψεως συμβολαιογράφου ή εξαιρέσεως του ή κωλύματός του, θα ασκούσαν οι κατά τόπους Ειρηνοδίκες, εφαρμόζοντας για την ενέργεια των συμβολαιογραφικών πράξεων τον ελληνικό δικαστικό κανονισμό και τους σχετικούς ελληνικούς νόμους²⁰³, (β) με την υπ' αριθ. 293/11-12-1912 οργανική Εγκύκλιο²⁰⁴ ιδρύθηκαν σε κάθε έδρα Ειρηνοδικείου των συσταθέντων πέντε Ειρηνοδικείων του Πρωτοδικείου Κοζάνης και των τεσσάρων Ειρηνοδικείων του Πρωτοδικείου Δυτικής Μακεδονίας²⁰⁵ από ένα συμβολαιογραφείο, του οποίου η δικαιοδοσία ε-

---

201. Πρβλ. και *Οργανικαί Δ.*, σ. 84.

202. *Οργανικαί Δ.*, σ. 8.

203. Βλ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 69 κ.ε. Βλ. επίσης *Οργανικαί Δ.*, σ. 8, 12, για τη σύσταση συμβολαιογραφείων, ενώ αυτόθι, σ. 87, παρατίθεται ερμηνευτική προσθήκη, στην πιο πάνω υπ' αριθ. 427 Διαταγή του Ρακτιβάν, με την υπ' αριθ. 2291/18-2-1913 Διαταγή του «περί διακρίσεων κριεττόνων ρυθμίσεων», αυτόθι, σ. 83 κ.ε., αναφορικά με την παράλληλη δικαιοδοσία των συμβολαιογράφων και των εκκλησιαστικών αρχών των υπαγόμενων στο Οικουμενικό Πατριαρχείο για τη σύνταξη συμβολαιογραφικών εγγράφων, βλ. σχετικά στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας & 23.

204. *Οργανικαί Δ.*, σσ. 11-12 κ.ε.

205. Με ονομαστική αναφορά των ιδρυόμενων (i) πέντε Ειρηνοδικείων του Πρωτοδικείου Κοζάνης, σε καθεμιά από τις επαρχίες Κοζάνης, Ελασσώνας, Σερβίων, Γρεβενών και Ανασελίτσης (παλαιότερη ονομασία της Νεαπόλεως Βοΐου Κοζά-

κτεινόταν στην περιφέρεια του αντίστοιχου Ειρηνοδικείου, (γ) με την υπ' αριθ. 1709/28-1-1913 οργανική Εγκύκλιο²⁰⁶ δηλώνεται ότι στα μετονομασθέντα με την πράξη αυτή Ειρηνοδικεία της Καρατζόβας (παλαιότερη ονομασία της Αλμωπίας με πρωτεύουσα την Αριδαία), της Νιγρίτας και της Ιερισσού [θα] υφίσταται και αντίστοιχο συμβολαιογραφείο, διατηρούμενης σε ισχύ της πιο πάνω 427/1912 Εγκυκλίου για την άσκηση μέχρι το διορισμό ειδικού συμβολαιογράφου των καθηκόντων του από τον αρμόδιο Ειρηνοδίκη, παρελκόμενων των ρυθμίσεων για τις μεταβιβαστικές των ακινήτων πράξεων, οι οποίες, μαζί με τις υποθηκεύσεις και τις παραχωρήσεις δικαιωμάτων μισθώσεως, κ.ά., είχαν απαγορευθεί με τις μεταγενέστερες ρητές νομοθετικές διατάξεις του άρθρ. 14 του νόμου ΔΡΛΔ', η θέσπιση των οποίων υπαγορεύθηκε από την ανάγκη μιας γενικής απαγορεύσεως λόγω των πολεμικών συνθηκών, που κρίθηκε ορθότερη, γιατί κάτω από τις περιστάσεις αυτές οι μεταβιβαστικές και οι άλλες συναφείς επί των ακινήτων πράξεις θα μπορούσαν να πραγματοποιούνται κάτω από πολύ επιζήμιους και καταστρεπτικούς όρους για τους ιδιοκτήτες²⁰⁷.

(41) Απόλυτα εναρμονιζόμενη ενέργεια με την πιο πάνω απαγόρευση μεταβιβαστικών πράξεων επί ακινήτων αποτέλεσαν οι φροντίδες του Ρακτιβάν για τη διάσωση των αρχείων του οθωμανικού κτηματολογίου Θεσσαλονίκης²⁰⁸, το οποίο αποτελούσε, υπό το προηγούμενο νομικό καθεστώς, την αρμόδια οθωμανική υπηρεσία εκδόσεως των απαραίτητων για τις κάθε μορφής «μεταβιβάσεις»²⁰⁹ «ιδιοκτησιακών» τίτλων, αναφορικά με τις περιεχόμενες στο οθωμανικό κτηματολόγιο ποικίλων πράξεων επί ακινήτων, σχετικών με όλες τις

νης), και (ii) των τεσσάρων Ειρηνοδικείων, σε καθεμιά από τις επαρχίες Φλώρινας, Κορυτσάς, Καστοριάς και Καϊλαρίου (παλαιότερης ονομασίας της Πτολεμαΐδας) και των αντίστοιχων συμβολαιογραφείων στις έδρες του καθενός Ειρηνοδικείου, *Οργανικαί Δ.*, σ. 12.

206. *Οργανικαί Δ.*, σ. 81.

207. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 70.

208. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 70.

209. Ειδικότερη ανάλυση για τις «μεταβιβάσεις» τις βασιζόμενες στο οθωμανικό δίκαιο, βλ. στου Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 337 κ.ε. σημ. 241 κ.ε., σε πρβλ. με αυτόθι, σσ. 332-335 κ.ε.

κατηγορίες των οθωμανικών γαιών των περιλαμβανόμενων στις ρυθμίσεις του οθωμανικού νόμου περί γαιών, του οθωμανικού αστυκικού νόμου, του οθωμανικού νόμου περί ταπίων, και άλλων ειδικότερων οθωμανικών νόμων, ιεροδικαστικών πράξεων, δικαστικών και διοικητικών οθωμανικών εγγράφων, κτηματολογικών καταγραφών, φορολογικών αναφορών, κ.ά., που αποτελούσε τη βασικότερη και αρκούντως πολύτιμη πηγή της έγγειας ιδιοκτησίας της Θεσσαλονίκης και της περιφέρειάς της, τα οποία παραλήφθηκαν και φυλάσσονταν από τις δικαστικές αρχές, όχι μόνο για την απόλυτη δικαστική τους φροντίδα αλλά και για την περαιτέρω απαγόρευση της «εξακολουθήσεως της χρήσεως αυτών [των οθωμανικών αρχείων] επί του παρόντος»²¹⁰, που σχετιζόταν αμέσως με την πιο πάνω απαγόρευση μεταβιβαστικών δικαιοπραξιών, οι οποίες χωρίς τη λειτουργία του οθωμανικού κτηματολογίου δε θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν.

(42) Βαθύς γνώστης ο Ρακτιβάν των διατάξεων του διαχρονικού δικαίου, ιδιαίτερα για τις μεταβατικές δικαικές σχέσεις μεταξύ κρατών, αναφορικά με τη διαμόρφωση των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων που είχαν διαμορφωθεί υπό το προηγούμενο δικαικό καθεστώς του προκατόχου στην κυριαρχία κράτους, είχε ενστερνισθεί τις ουσιαστικές ρυθμίσεις της *Συμβάσεως IV της Χάγης* της 18ης Οκτωβρίου του 1907 «για την τήρηση των νόμων και των εθίμων του πολέμου», σύμφωνα με τις οποίες²¹¹ στο σχετικό Παράρτημα της οποίας παρατίθεται ο «Κανονισμός για τον σεβασμό των νόμων και των εθίμων του πολέμου», όπου στο άρθρ. 43 αναφερόταν ότι: «Αφ' ής η άσκησης της νομίμου εξουσίας περιέλθη «πράγματι» (de facto) εις χείρας του κατέχοντος, ούτος θα λάβη πάντα τα εξ αυτού εξαρτώμενα μέτρα επί τω σκοπώ όπως αποκαταστήση και διασφαλίση, κατά το δυνατόν, την τάξιν και τον δημόσιον βίον, σεβόμενος, εκτός αδηρίτου διαφόρου συμπεριφοράς²¹², τους εν ισχύι νόμους εις το

210. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 70.

211. Ενδεικτικά στοιχεία βλ. στο πιο πάνω στο κείμενο της εργασίας μας & 27. Βλ. επίσης ειδικότερη ανάπτυξη στου Πολυχρονιάδου, σ. 81 κ.ε., 84. Πρβλ. επίσης στου Δημακόπουλου, σ. 205 σημ. 7' Παπαστάθη, σ. 293 κ.ε. σημ. 6.

212. Άλλως σε διαφορετική ερμηνευτική απόδοση ως: «εκτός απολύτου κωλύματος», στου Πολυχρονιάδου, σ. 84, συσχετιζόμενη με την αυτόθι παρατιθέμενη

κατεχόμενον έδαφος»²¹³.

Τις αρχές αυτές του Διεθνούς Δικαίου η ελληνική Πολιτεία διά του υπουργείου των Οικονομικών φρόντισε «πρωθυστερώς»!²¹⁴ να εφαρμόσει, παρέχοντας στις 29 Οκτωβρίου 1912 ειδικές «Πρόχειρες Οδηγίες» στους Έλληνες διοικητικούς υπαλλήλους που τοποθετούνταν στις έδρες των υφιστάμενων καζάδων ως Διοικητικοί Επίτροποι, σύμφωνα με τις οποίες θα εξακολουθήσει η ισχύς στις καταλαμβανόμενες χώρες των «κειμένων άχρι τούδε Τουρκικών νόμων» προσωρινώς και μέχρι νεωτέρας διαταγής. «Επομένως, θα τηρηθώσιν εν ισχύι προσωρινώς αι εξής διατάξεις [ενδεικτικώς αναφερόμεναι]: α' Αι διατάξεις της καθ' εαυτό διοικήσεως, ως και αι της τοπικής διοικήσεως (διοικητικάί διαιρέσεις κ.λπ., δημοτικά συμβούλια, δημογεροντία κ.λπ.). β' Αι διατάξεις του Αστικού και του Εμπορικού Δικαίου κ.λπ.»²¹⁵, προφανώς του οθωμανικού δικαίου²¹⁶.

(43) Οι διάφορες αυτές κυβερνητικές Οδηγίες, αποφάσεις, κ.ά., τις περισσότερες φορές και νομοθετικού περιεχομένου, που εφαρμόζονταν με την πολιτική ευθύνη της Κυβερνήσεως, κρίθηκε από τον

σημείωση, αναφερόμενη στη γραμματική διατύπωση της διατάξεως του άρθρ. 7.1 του νόμου ΔΡΛΔ'/28-2-1913 «περί διοικήσεως των στρατιωτικώς κατεχομένων χωρών», που ρύθμιζε τη διατήρηση «απάσης» της «εν τη καταληφθείση χώρα υφισταμένης νομοθεσίας, αστικής (συν τη εμπορική), διοικητικής εν γένει και οικονομικής περιλαμβανομένων και των φορολογικών νόμων», με εξαίρεση «τις διατάξεις τις αντιτιθέμενες προς Ελληνικούς νόμους δημοσίας τάξεως, ως και οσάκις υπάρχει κώλυμα ανυπέμβλητον προς εφαρμογήν εγχωρίου τινός νόμου», τιθέμενων στις περιπτώσεις αυτές «αυτοδικαίως εν ισχύι των Ελληνικών νόμων».

213. Το γαλλικό κείμενο βλ. στου Πολυχρονιάδου, σ. 81, με την ελληνική απόδοση περιεχόμενη στου Δημακόπουλου, σ. 205.

214. Κατά την επιτυχή σημειολογική επισήμανση του Δημακόπουλου, σ. 205.

215. Υπουργείου Οικονομικών, *Συλλογή νόμων, Β. Διαταγμάτων*, κ.λπ., εν Αθήναις 1913, σ. 6 κ.ε. Πολυχρονιάδου, σ. 81 κ.ε. Πρβλ. Δημακόπουλου, αυτόθι.

216. Ρακτιβάν, Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά, σ. 107 κ.ε. Πρβλ. τις Εγκυκλίους υπ' αριθ. 300/14-11-1912 και 2291/18-2-1913' *Οργανικαί Δ.*, σ. 6, 83. Πάντως, η αρχή της διατηρήσεως των υφιστάμενων (οθωμανικών) νόμων, που τέθηκε με βάση τις διατάξεις της Χάγης, διατηρήθηκε και τυπικά ως άρθρ. 7. 1 του νόμου ΔΡΛΔ'/(4134)/1913, το κείμενο του οποίου παρατίθεται πιο πάνω σημ. 212. Ειδικότερη ανάπτυξη βλ. στου Πολυχρονιάδου, σσ. 81-82 κ.ε. Για το ίδιο θέμα, βλ. ωσαύτως αναλυτικές αξιολογήσεις στο κείμενο της εργασίας μας, πιο πάνω && 9, 27-29, 34, και πιο κάτω && 46, 56.

Ρακτιβάν ότι έπρεπε το εφαρμοζόμενο αυτό σύστημα, στο οποίο περιέχονταν εν τοις πράγμασι και στοιχεία ελλείψεως πλήρους τυπικής νομιμότητας κατά την έκδοσή τους, ίσως και (αναγκαστικής) «αυθαιρεσίας»²¹⁷ (εξαιτίας της μη επαρκούς χρονικής προετοιμασίας, οφειλόμενης στη συνέχιση της προελάσεως του στρατού μας), υλοποιώντας τις ρυθμίσεις της Συμβάσεως της Χάγης, σε άμεση εκτέλεση και με νομική συνέπεια, να διαμορφωθεί σε ενιαία μορφή (και) ως νομοθέτημα²¹⁸.

Έτσι, πρωτίστως, η ελληνική κυβέρνηση εφαρμόζοντας στο νόμο ΔΡΛΔ' και μια μορφή ουσιαστικής διοικητικής αποκεντρώσεως, έστω και κατά τη μεταβατική αυτή περίοδο²¹⁹ θέσπισε, στα πλαίσια της δικαιικής δραστηριότητας του υπουργού της Δικαιοσύνης και [ως] Αντιπροσώπου της Ελληνικής Κυβερνήσεως στη Μακεδονία, με τη διπλή του ιδιότητα, Κων. Ρακτιβάν, σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων καίριων για την οργάνωση των ενταγμένων στην ελληνική επικράτεια στρατιωτικώς κατεχόμενων εδαφών ή χωρών, στα οποία η προηγούμενη κοινωνικο-πολιτική οθωμανική κατάσταση δεν προσομοιάζε με τη νέα διάδοχη ελληνική κυριαρχία.

Η αναφορά στις νομοθετικές αυτές παρεμβάσεις, που χαρακτηρίστηκαν ότι αποτελούσαν τις πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις παγκοσμίως, σχετικά με το ρυθμιζόμενο θέμα²²⁰ οι περισσότερες των οποίων, για την πρώτη τουλάχιστον περίοδο, 1912-1913 και 1913-1915, οφείλονταν στο πνεύμα και τη γραφίδα του πρώτου Αντιπροσώπου της Ελληνικής Κυβερνήσεως Κωνσταντίνου Ρακτιβάν, μολο-

---

217. Το ουσιαστικό εννοιολογικό πλαίσιο της οποίας, με ιδιαίτερως ακριβόλογη διατύπωση, περιγράφεται στου Πολυχρονιάδου, σ. 85 κ.ε., ο οποίος επισημαίνει ότι: «Τούτω [Ρακτιβάν] ανετέθη η διοίκησης της καταληφθείσης χώρας εν Μακεδονία, αφεθείσης αυτώ απολύτου εξουσίας ταύτην κατά το δοκούν να διαρρυθμίση, τηρουμένων πάντων κατά το δυνατόν, των διεθνών νομίμων των αφορώντων την διοίκησιν των καταλαμβανομένων χωρών προ της οριστικής προσαρτήσεως». Βλ. επίσης αξιολογικές κρίσεις στου Τάχου, σ. 24 κ.ε.' Παπαστάθη, σ. 305 κ.ε.

218. Με υποστήριξη της απόψεως αυτής στου Δημακόπουλου, σ. 214, το οποίο υλοποιήθηκε, στη συνέχεια, με το νόμο υπ' αριθ. ΔΡΛΔ' (υπ' αριθ. 4134) της 28ης Φεβρουαρίου 1913, «περί διοικήσεως των στρατιωτικώς κατεχομένων χωρών», ΕτΚ, Α', φ. υπ' αριθ. 41/2ας Μαρτίου 1913, σ. 121 κ.ε. Συναφώς πρβλ. στου Δημακόπουλου, σ. 214 σημ. 23' Τάχου, σ. 24 κ.ε.' Παπαστάθη, σ. 299.

219. Πρβλ. Δημακόπουλου, σ. 214.

220. Βλ. Δημακόπουλου, σ. 214' Παπαστάθη, σ. 299 σημ. 26.

νότι ορισμένες λεπτομέρειές τους, ίσως για τους μη ειδικούς, να μην είναι απόλυτα κατανοητές, παρόλα αυτά κρίνονται απολύτως απαραίτητες, γιατί πώς μπορεί αναγωγικά να καταστεί κατανοητή η ψυχική δύναμη ενός ιστορικο-δικαιικού επιστήμονα, λάτρη και ένθερμου θιασώτη των θεσμών του βυζαντινο-ρωμαϊκού δικαίου, καθώς και διαπρεπέστατου νομικού, υπουργού της Δικαιοσύνης από τον Μάιο του 1912, ο οποίος αποδέχθηκε τη νέα θέση που τον προόριζε ο Βενιζέλος, μέσα στη δίνη του πολέμου, αποτελώντας βασικό προσδιοριστικό γεγονός το οποίο μας καθιστά απόλυτα φανερό το μέγεθος των ανυπέρβλητων δυσχερειών, που είχε να αντιμετωπίσει στην όλη τους έκταση η τότε διακυβέρνησή του ως πρώτου Αντιπροσώπου της ελληνικής Κυβερνήσεως στη Μακεδονία.

(44) Οι ειδικότερες νομοθετικές ρυθμίσεις του νόμου ΔΡΛΔ'/1913 οριοθετημένες σε ένα ενιαίο συγκροτημένο πλαίσιο, για τις οποίες ενδεικτικές αναφορές περιέχονταν στις αρχικές ρυθμίσεις του Ρακτιβάν που προαναφέρθηκαν, εξειδικεύονται περαιτέρω, νομοτυπικά πλέον, στα σχετικά θεματικά του αντικείμενα.

Έτσι *θεσπίζεται* (άρθρ. 1) ότι: «*Η πολιτική διοικήσεις των υπό του Ελληνικού Στρατού και Στόλου καταληφθεισών και στρατιωτικώς υπό του Ελληνικού Κράτους κατεχομένων χωρών ενεργείται υπό της Κυβερνήσεως είτε δι' αντιπροσώπου εκ των μελών αυτής, εις όν ανατίθεται η τοιαύτη εντολή διά Β. Διατάγματος κατά πρότασιν του Υπουργικού Συμβουλίου εκδιδομένου, είτε δι' άλλου εντολοδόχου φέροντος τον τίτλον Γενικού Διοικητού ή Γενικού Διοικητικού Επιτρόπου, διοριζομένου ωσαύτως διά Β. Διατάγματος τη προτάσει του Υπουργικού Συμβουλίου*»²²¹.

Επίσης (άρθρ. 2), αναφέρεται διατοπικά ότι *ο ενλόγω Διοικητής ασκεί στη διοικούμενη από τον ίδιο χώρα ολόκληρη τη διοικητική εξουσία, εκτός των αναγόμενων στα έργα του Στρατού της ξηράς και της θάλασσας*²²², με ειδικότερα καθήκοντα στα οποία περιλαμβάνονται κυρίως:

221. Ειδικότερα βλ. Πολυχρονιάδου, σ. 86 κ.ε.

222. Για τα οποία ίσχυε και ο νόμος ΔΞΘ' «περί καταστάσεως πολιορκίας», πρβλ. σχετικά στο Ρακτιβάν, Έγγραφα Σημειώσεις, σ. 63 κ.ε., ενώ ειδικότερα βλ. αυτόθι, Παράρτημα Δημαρά, σσ. 98-102, όπου παρατίθεται σειρά ιδιαίτερος διευκρινιστικών εγγράφων του Βενιζέλου, ως υπουργού επί των Στρατιωτικών, «περί εφαρμογής του νόμου ΔΞΘ', περί καταστάσεως πολιορκίας», της 10ης-10-1912, και

(α) η οργάνωση όλων των δημόσιων υπηρεσιών και η επιμέλεια για την κανονική τους λειτουργία,

(β) ο διορισμός και η παύση των αναγκαίων για τον σκοπό αυτό υπαλλήλων, ο καθορισμός των καθηκόντων τους, τόσο κατά το περιεχόμενο όσο και κατά την έκταση, καθώς και τον προσδιορισμό των αποδοχών τους και των εν γένει δαπανών της διοικήσεως,

(γ) η συντήρηση και η διαχείριση των δημόσιων κτημάτων και η διάθεση των προσόδων τους, σύμφωνα με τις ανάγκες της διοικήσεως,

(δ) η ρύθμιση όλων των διοικητικών υποθέσεων με την έννοια της ευρύτατης εκδοχής τους και η έκδοση των σχετικών κανονιστικών διαταγών και αποφάσεων για κάθε θέμα, [και]²²³

(ε) η λήψη οποιουδήποτε έκτακτου μέτρου προνοίας που ενδείκνυται από τις περιστάσεις, με κατακλείδα ότι σε όλες αυτές τις ενέργειες ο Διοικητής από καμία διατύπωση προσόντων ή άλλου όρου δεν περιορίζεται, ο οποίος δεν αναγράφεται ειδικά στον παρόντα νόμο²²⁴.

«περί επεκτάσεως και επί του προφορικού λόγου της απαγορεύσεως ανακοινώσεων περί πολεμικών έργων», της 29ης-10-1912. Πρβλ. σχετικά Δημακόπουλου, σσ. 206-207.

223. Ιδιαίτερος βασική αποτέλεσε η υπ' αριθ. 1246 της 22ας Ιανουαρίου 1913 εγκύκλιος Διαταγή του Ρακτιβάν «περί δικαιοδοσίας και αποκεντρώσεως υπηρεσιών», η οποία αποτελούσε μια εξαιρετη σύνθεση ρυθμιστικών αποκεντρωτικών κανόνων, με βάση την αρχή που προεισαγωγικά διατυπωνόταν, σύμφωνα με την οποία: «Η από του κέντρου διεκπεραίωσις απασών των διοικητικών υποθέσεων την μεν κεντρικήν υπηρεσίαν βαρύνει υπερμέτρως, δεν δύναται δε να θεωρηθή ασφαλώς ως η ευστοχωτέρα, εφ' όσον ενδέχεται να μη κατέχη το κέντρον πάσας τας λεπτομερείας, στερείται δε εν γένει της επί τόπου αντιλήψεως της υποθέσεως, ενώ ετέρωθεν η αναγνώρισις αυτενεργείας τινός εις τας κατά μέρος διοικητικής αρχάς ενδείκνυται εξ αυτής της φύσεως των καθηκόντων και άγει προς την ταχύτεραν άμα λειτουργίαν της επαρχιακής διοικήσεως», *Οργανικαί Δ.*, σ. 90 κ.ε., ομοίως, Ρακτιβάν, Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά, σ. 107 κ.ε. Πρβλ., συναφώς, αξιολόγηση της υπ' αριθ. 1246 εγκυκλίου, στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας & 9 σημ. 44.

224. Όπως στην περίπτωση λήψεως άμεσων μέτρων στην περίπτωση εμφάνισης επιδημίας λοιμώδους νόσου, βλ. σχετικά έγγραφο της 3ης Μαΐου 1913, για τη λήψη άμεσων προληπτικών μέτρων, ενόψει των ευρύτατα διαδεδομένων μεταδοτικών νόσων, Ρακτιβάν, Έγγραφα, σ. 58, 42 κ.ε., ως μια μορφή «πολιτικής διαίθησεως» ειδικά για την επιδημία χολέρας που ενέσκηψε στη Μακεδονία το καλοκαίρι του 1913, βλ. σχετικά αυτόθι, σ. 42 κ.ε., αυτόθι, Έγγραφα Σημειώσεις, σ. 65

(45) Παράλληλα, παρέχεται η ευχέρεια (άρθρ. 3) στους «κατεστημένους» από το προκάτοχο Κράτος υπαλλήλους, οι οποίοι επιθυμούν να εξακολουθήσουν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους και εφόσον κριθούν «διατηρητέοι» από τον Διοικητή να παραμείνουν στις θέσεις τους, ενώ μπορούν να υποχρεωθούν να παράσχουν ένορκη βεβαίωση για την ευσυνείδητη εκπλήρωση των καθηκόντων τους κάτω από τις διαταγές της νέας Κυβερνήσεως. Επίσης δίδεται ως κατευθυντήρια αρχή ότι πρέπει να διατηρούνται και να μην αντικαθίστανται, ούτε να παύονται εν γένει χωρίς να υπάρχει ανάγκη, εναποκείμενης πάντοτε στην κρίση του Διοικητή, οι τοπικές, δημοτικές και κοινοτικές αρχές²²⁵.

Ωσαύτως, επιτρέπεται (άρθρ. 4) να αποσπώνται δημόσιοι υπάλληλοι διαφόρων υπηρεσιών του Ελληνικού Κράτους, με διαταγή του οικείου τους Υπουργείου, για να αναλάβουν υπηρεσία στη στρατιωτικώς κατεχόμενη χώρα, τιθέμενοι κάτω από τις διαταγές του αρμόδιου Διοικητή, διαφυλάσσοντας παράλληλα τα δικαιώματά τους, τον βαθμό, τη θέση και τις νόμιμες αποδοχές τους, συνυπολογίζοντας ακόμη και τον χρόνο αυτής της σε απόσπαση υπηρεσίας ως χρόνο της κανονικής τους υπηρεσίας, ενώ δηλώνεται ρητά στον νόμο ότι η οριζόμενη θέση στη στρατιωτικώς κατεχόμενη χώρα δεν είναι απαραίτητο να είναι η ίδια, ούτε ισόβαθμος αυτής που είχε κτηθεί από τον ίδιο στον σχετικό υπαλληλικό κλάδο του ελληνικού κράτους. Οι εν λόγω υπάλληλοι διορίζονταν συνήθως σε θέσεις Νομάρχη ή Διοικητικού Επιτρόπου, ενώ στις αποδοχές τους συνυπολογίζονταν όλες οι οριζόμενες νόμιμες αποζημιώσεις για τους εκτός της έδρας τους απομακρυνόμενους για υπηρεσιακούς λόγους πολιτικούς υπαλλήλους²²⁶. Επίσης, δύνανται (άρθρ. 5) να αποσπαστούν με διαταγή του Υπουργείου των Στρατιωτικών ή του Αρχηγού του Στρατού στην υπηρεσία των κατεχομένων χωρών αξιωματικοί και οπλίτες προερχόμενοι από το στράτευμα, που τυχαίνει να είναι επίστρατοι δημό-

---

σημ. 30. Βλ. επίσης ειδικότερη ανάπτυξη στο κείμενο της πιο πάνω εργασίας μας & 21 σημ. 129.

225. Αξιολόγηση με ειδική αναφορά στη σύννομη εναρμόνιση του περιεχομένου του άρθρ. 3 νόμου ΔΡΛΔ' με τη Σύμβαση της Χάγης, βλ. στου Πολυχρονιάδου, σ. 83 σημ.1. Πρβλ. Κεραμέα, σ. 4 σημ. 44.

226. Γενικότερα για τις αποδοχές των προσλαμβανόμενων υπαλλήλων βλ. Πολυχρονιάδου, σ. 87 σημ. 1.

σιοι υπάλληλοι, αλλά και όχι, τοποθετούμενοι σε υπηρεσίες που ορίζονταν γι' αυτούς από τον Διοικητή, σύμφωνα με τα οριζόμενα πιο πάνω (άρθρ. 4).

Ομοίως, λαμβάνεται μέριμνα οικονομικής φροντίδας για τις μισθολογικές απολαβές των επίστρατων δημόσιων υπαλλήλων, που ήταν προστάτες οικογένειας, εφόσον δεν ήταν έφεδροι αξιωματικοί, υπό τις ρητά προσδιοριζόμενες προϋποθέσεις (συζύγου, ανήλικων αρρένων τέκνων ή θηλέων αγάμων, γονέων ανικάνων προς εργασία ή χήρας μητέρας, αδελφών αγάμων ή αρρένων αδελφών ανηλίκων), οι οποίες αναλογικά καταλάμβαναν και τις περιπτώσεις των κατά παραπάνω επίστρατων προστατών που είχαν και την ιδιότητα του έφεδρου αξιωματικού, κ.ά. συναφείς οικονομικής φύσεως ρυθμίσεις (άρθρ. 15).

Περαιτέρω, ορίζεται σαφώς το νομικό καθεστώς των γενόμενων από τον Διοικητή διορισμών (άρθρ. 6), οι οποίοι έχουν το χαρακτήρα προσωρινής αναθέσεως υπηρεσίας στην κατακτηθείσα χώρα, η οποία δεν είναι ασυμβίβαστη με οποιαδήποτε δημόσια θέση ή υπηρεσία στην Ελλάδα, ενώ δεν συνεπάγονται δικαιώματα μονιμότητας, καθότι υπόκεινται σε ανάκληση «απεριορίστως» από τον ίδιο Διοικητή.

(46) Προσδιορίζεται πολύ χαρακτηριστικά και με ιδιαίτερη σαφήνεια (άρθρ. 7.1) το νομικό πλαίσιο της αναγνώρισεως της προηγούμενης εφαρμοζόμενης νομοθεσίας, έτσι ώστε: «Άπασα η εν τη καταληφθείσα χώρα υφισταμένη [οθωμανική] νομοθεσία, αστική (συν τη εμπορική) διοικητική εν γένει και οικονομική περιλαμβανομένων και των φορολογικών νόμων, διατηρείται κατά κανόνα εν ισχύ, εξαιρέσει των διατάξεων των αντιτιθεμένων προς [τους] Ελληνικούς νόμους δημοσίας τάξεως, ως και οσάκις υπάρχει κώλυμα ανυπέβλητον προς εφαρμογήν εγχωρίου τινός [οθωμανικού] νόμου. Κατά τας περιπτώσεις ταύτας τίθενται αυτοδικαίως εν ισχύι οι Ελληνικοί νόμοι»²²⁷. Για την ενότητα της αξιολογήσεως, αναφέρεται

---

227. Που οριοθετεί με τις ανάλογες ασφαλιστικές δικλείδες (που εξειδικευμένα αξιολογούνται στην αμέσως πιο κάτω σημ. 231, με πρβλ. σημ. 212, 252), η οργανική εγκύκλιος Διαταγή υπ' αριθ. 2291/18-2-1913 «περί διακρίσεων κρειττόνων ρυθμίσεων» (που θεσπίστηκε δέκα ημέρες, 18-2-1913, προ της εκδόσεως του νό-

μια συμπληρωματική προσθήκη²²⁸ στο περιεχόμενο του πιο πάνω άρθρ. 7.1, που αναπτύσσεται πληρέστερα παρακάτω²²⁹, αναφορικά με τη γενική διατήρηση των προϋφιστάμενων «φορολογικών νόμων», οι οποίοι πλέον, σύμφωνα με το άρθρ. 1 του τροποποιητικού νόμου 80/16ης Νοεμβρίου 1913 «περί τροποποίησης του ΔΡΛΔ' νόμου»²³⁰, υπάγονται στις γενικότερες ρυθμίσεις του άρθρ. 7.1 για τις δυνατότητες εφαρμογής των ελληνικών νόμων στις περιπτώσεις υπάρξεως «ανυπέρβλητου κώλυματος» κατά την εφαρμογή οθωμανικών νόμων, το οποίο εφαρμόζεται και για τους φορολογικούς νόμους, για τους οποίους συνάγεται ότι το «ανυπέρβλητο κώλυμα» τεκμαίρεται (σχηματικά) ως υφιστάμενο, σύμφωνα, όμως, με ειδική απόφαση του υπουργικού συμβουλίου.

Μολονότι η όλη αυτή διατύπωση του προαναφερόμενου άρθρ. 7.1 θεωρείται μακροσκοπικά ότι εισήγαγε «άπασα» την «υφισταμένη» οθωμανική νομοθεσία, σε ολόκληρο το πλαίσιο του Δικαίου, που σύμφωνα με το γραμματικό περιεχόμενο της διατάξεως «διατηρείται κατά κανόνα εν ισχύ», με ρητή εξαίρεση τις οθωμανικές διατάξεις τις «αντιτιθέμενες» στους ελληνικούς νόμους δημόσιας τάξεως ή όταν υπάρχει «κώλυμα ανυπέρβλητον» για την εφαρμογή κάποιου

μου ΔΡΛΔ', 28-2-1913), ερμηνευτική της βασικής υπ' αριθ. 300/14-11-1912 εγκυκλίου Διαταγής, *Οργανικά Δ.*, σ. 5 κ.ε., 83 κ.ε. Ειδικότερα για την «τυπική» εφαρμογή του οθωμανικού δικαίου, ιδιαίτερα με βάση το άρθρ. 7.1 νόμου ΔΡΛΔ', βλ. σαφείς δυσχέρειες στην εφαρμογή του, Πολυχρονιάδου, σ. 82, ενώ σε σχέση με τη λειτουργία του από την εσωτερική διοικητική υπηρεσία, βλ. υπ' αριθ. 1246/22-1-1913 βασική οργανωτική της διοικήσεως εγκύκλιο Διαταγή του Ρακτιβάν, όπου διατυπώνεται ρητά ότι «η διάταξις αυτή κατ' ουσίαν παρέμεινεν ανεφάρμοστος», Πολυχρονιάδου, σ. 97 κ.ε. (βλ. σχετικά για τα όρια ισχύος της εγκυκλίου αυτής πιο πάνω στο κείμενο της εργασίας μας, & 9 σημ. 44, & 45 σημ. 223)· *Οργανικά Δ.*, σσ. 90-92 κ.ε., Πολυχρονιάδου, σ. 90 κ.ε., 92-93 κ.ε., 95-97 κ.ε., όπου αξιολογείται η αδυναμία ουσιαστικής εφαρμογής της οθωμανικής νομοθεσίας, παρά τη βασική αρχή για την εφαρμογή της, καθότι: «τοσαύται της αρχής ταύτης εισήχθησαν βαθμηδόν εξαιρέσεις ώστε απέληξαν, δυνάμεθα ειπείν, εις τελείαν αναίρεσιν του τεθέντος κανόνος», Πολυχρονιάδου, σ. 98 κ.ε. Επίσης βλ. συναφώς στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας, && 9, 27- 29, 34, και πιο κάτω & 56.

228. Βλ. ειδικότερα στο πιο κάτω κείμενο της εργασίας μας & 56.

229. & 56 σημ. 248 κ.ε.

230. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 235/21-11-1913, σ. 839. Ειδικότερη αξιολόγηση για τις τροποποιήσεις αυτές βλ. στο πιο κάτω κείμενο της εργασίας μας & 56 σημ. 250.

εγχώριου οθωμανικού νόμου, ή «ανεπίτευκτος παρίσταται» η συγκρότηση δικαστηρίων σύμφωνα με τον οθωμανικό δικαστικό οργανισμό, παρόλα αυτά η ουσιαστική σε βάθος αξιολόγηση αποδίδει αντίθετες ερμηνείες, βασιζόμενες, κυρίως, σε τρεις χαρακτηριστικούς όρους που ήταν: οι «κατά κανόνα», οι «αντιτιθέμενες» και το «ανυπέρβλητον»²³¹, που δημιουργούν μια βασική ερμηνευτική ανάσχεση στην ακώλυτη ισχύ του οθωμανικού δικαίου, μολονότι αποτελούσε ουσιαστική κοσμοθεωρία του Ρακτιβάν για τη διατήρηση της πραγματικής δικαιοσύνης καταστάσεως (τότε στη Μακεδονία) και της (τότε) εγχώριας κοινωνικής ζωής²³².

Επίσης η πιο πάνω ρυθμιστική διάταξη δε θα αποτελούσε έωλη ερμηνεία αν θεωρούνταν, μάλλον, ως μια ουσιαστική πρόδρομη διάταξη της μετέπειτα μετά ένα περίπου έτος θεσπισθείσας από τον ίδιο τον Ρακτιβάν, ως υπουργό επί της Δικαιοσύνης, διάταξη του άρθρ. 2 εδ. 4 του νόμου 147/1914, η οποία περιλάμβανε με χαρακτηριστική γενική ομοιότητα, λεκτική και εννοιολογική, ότι: «εν ταις χώραις ταις διατελούσαις τέως υπό την άμεσον κυριαρχίαν του Οθωμανικού Κράτους εισάγεται εν γένει η Ελληνική αστική νομοθεσία. Διατηρούνται όμως εν ισχύι αι περί γαιών [οθωμανικές] διατάξεις,] αι ρυθμίζουσαι τα επ' αυτών [των οθωμανικών γαιών] ιδιωτικής φύσεως δικαιώματα, των περί τούτων δικαιοπραξιών συντελουμένων εφεξής κατά τους Ελληνικούς νόμους», στο κείμενο της οποίας, όμως, δεν είχε παρατεθεί η εξαίρεση του πιο πάνω άρθρ. 7.1 που ρύθμιζε την περίπτωση υπάρξεως του «ανυπέρβλητου κωλύματος»

---

231. Οι οποίοι εντοπίζονται στα άρθρ. 7.1 νόμου ΔΡΛΔ'/28-2-1913 και 1 νόμου 80/16-11-1913, συσχετιζόμενοι με τους όρους «αναπόφευκτον κώλυμα», «ανεπίτευκτος παρίσταται», «δεν είναι εφικτή», «ανυπερβλήτους δυσχερείας», «τηρούμενων κατά το δυνατόν», που εμφανίζονται ορολογικά στις εγκύκλιες Διαταγές υπ' αριθ. 300/14-11-1912 και 2291/18ης-2-1913 «περί διακρίσεων κρειπτόνων ρυθμίσεων», *Οργανικά Δ.*, σ. 5, 83 κ.ε., ουσιαστικά επισημαίνουν τα αρνητικά στοιχεία, για την εφαρμογή της οθωμανικής νομοθεσίας, τα βασιζόμενα στις ουσιαστικές αυτές νομοθετικές ρυθμίσεις, που εντάσσονται στο ειδικότερο πλαίσιο της αναπτύξεως που παρατίθεται στο πιο κάτω κείμενο της εργασίας μας & 56 σημ. 248 κ.ε.

232. Με την έννοια: «της διατηρήσεως, δηλαδή κατά το εφικτόν και εφόσον δεν αντίκειται προς ελληνικούς νόμους δημοσίας τάξεως, εν τη καταληφθείση χώρα, της υφισταμένης νομοθεσίας αυτής», Πολυχρονιάδου, σ. 87 σημ. 1. Πρβλ. Κεράμια, σ. 4.

κατά την εφαρμογή της οποιασδήποτε οθωμανικής διατάξεως²³³.

Το μεγαλείο του Δικαίου σε άμεση με τα πιο πάνω ερμηνευτικά δεδομένα είναι ότι ο κάθε όρος έχει ένα γράμμα, ένα πνεύμα και μια «εν τοις πράγμασι» αυτοτελή εφαρμογή!

(47) *Αντίθετα* με την πιο πάνω αναγνώριση, για προφανείς λόγους, που δεν εμπίπτουν στη σταδιακή εναρμόνιση της νομοθεσίας της διάδοξης κυριαρχίας με το δικαϊκό πλαίσιο των ιδιωτικών δικαιωμάτων της προηγούμενης κυριαρχίας, καθώς επίσης και στην «αδυναμία» να βρίσκεται σε άμεση ή έμμεση γνώση του νέου κυρίαρχου κράτους η αποδοχή των εγκληματιών και των προϊόντων τους, αφού δεν υφίσταται αντίστοιχη δικαϊκή αρχή, γιατί (άρθρ. 7.2) *εισάγονται*: «Οι Ελληνικοί όμως ποινικοί και αστυνομικοί νόμοι [οι οποίοι] εφαρμόζονται εν τη κατεχομένη χώρα αποκλειστικώς από της καταλήψεως. Διά τα προγενέστερα δε αδικήματα εκδικαζόμενα μετά την κατάληψιν κρατεί ο κανόνας της εφαρμογής της επικεστέρας ποινικής διατάξεως».

(48) *Προσδιορίζονται*, επίσης, ειδικότερες ρυθμίσεις (άρθρ. 8), που σχετίζονται με το εύρος των *αρμοδιοτήτων* του Διοικητή, όπως: στη διοικητική διαίρεση των κατεχόμενων χωρών (άρθρ. 8.1), που διατηρείται η ίδια με τις σχετικές τροποποιήσεις της, τις οποίες λόγοι σκοπιμότητας υπαγόρευαν με απόφαση του Διοικητή, επίσης στον τρόπο της φορολογίας (άρθρ. 8.2), τηρούμενης της βάσεως και του μέτρου αυτής γενικώς, καθώς και για την εφαρμογή των τελωνειακών δασμών (άρθρ. 8.3), που εφαρμόζονται από της καταλήψεως, μόνο για τα εκ της λοιπής εχθρικής χώρας εισαγόμενα εμπορεύματα, σε αντίθεση με την ατελή εισαγωγή εμπορευμάτων ή άλλων προϊόντων προερχόμενων από την Ελλάδα στις στρατιωτικώς κατεχόμενες χώρες, καθώς και στον τρόπο διακινήσεως των εν γένει δαπανών της διοικήσεως, που ορίζεται ρητά (άρθρ. 9.1) ότι καταβάλλονται αρχικά («κατά πρώτον λόγον») από τις προσόδους των κατεχόμενων χωρών και σε ανεπάρκειά τους από τον ειδικό προϋπολο-

---

233. Αξιολογική αναφορά, καθώς και μία πρώτη απόπειρα ερμηνείας του περιεχομένου αλλά και του απώτερου σκοπού της διατάξεως αυτής του άρθρ. 2.4 του νόμου 147/1914, βλ. παρακάτω στο κείμενο της εργασίας μας && 67 και 71.

γισμό του Υπουργείου των Εξωτερικών, ενώ όλες οι πληρωμές (άρθρ. 9.2) στις κατεχόμενες χώρες γίνονται από το εγχώριο ταμείο με εντολή του Διοικητή, ο οποίος δικαιούται να προβεί στη διαρρύθμιση της λογιστικής και ταμιακής υπηρεσίας κατά τον κρινόμενο από τον ίδιο προσφορότερο τρόπο.

(49) Η συγκρότηση των Δικαστηρίων ρυθμίζεται (άρθρ. 10) με σχετικές αποφάσεις του Διοικητή, είτε από δικαστικούς λειτουργούς της προκάτοχης [οθωμανικής] διοικήσεως που κατείχαν την ίδια ή όμοια και ισόβαθμη τουλάχιστο θέση, είτε από δικαστές και εισαγγελείς του ελληνικού Βασιλείου, που αποσπώνται σύμφωνα με τις πιο πάνω ρυθμίσεις των άρθρ. 4 και 5 και αναλαμβάνουν προσωρινώς δικαστικά εν γένει ή εισαγγελικά καθήκοντα στις στρατιωτικές κατεχόμενες χώρες με τον ίδιο ή ανώτερο βαθμό, είτε από προσλαμβανόμενους νέους υπαλλήλους Έλληνες ή «εγχωρίους», που θα είχαν τα απαιτούμενα από τον ελληνικό νόμο προσόντα για τη θέση που προορίζονταν.

Τα συγκροτούμενα (άρθρ. 10.1) στις λεγόμενες στρατιωτικές κατεχόμενες χώρες *Δικαστήρια* (άρθρ. 11.1), διαδεχόμενα τα προϋπάρχοντα τακτικά Δικαστήρια της προκάτοχης [οθωμανικής] διοικήσεως συνεχίζουν την προηγούμενη γενική δωσιδικία τους, γιατί ρητά θεσπίζεται ότι επιλαμβάνονται της εκδικάσεως όλων των εκκρεμών σ' αυτά και στον κύκλο της δικαιοδοσίας τους αναγόμενων πολιτικών και ποινικών υποθέσεων, καθώς και των εφεξής αναφυόμενων, ενώ ορίζεται ότι εξακολουθούν να λειτουργούν μέχρι της μετά την οριστική προσάρτηση [των κατεχόμενων χωρών] νομοθετικής ρυθμίσεως του αντικειμένου αυτού²³⁴.

---

234. Για το απώτερο περιεχόμενο της ρυθμίσεως αυτής ο Ρακτιβάν είχε προνοήσει να θέσει υπόψη προς τους Εισαγγελείς του Εφετείου Θεσσαλονίκης και των οικείων Πρωτοδικείων της Μακεδονίας μία βασική παράμετρο των εν γένει πολιτικών και εθνολογικών συνθηκών της Τουρκίας, η οποία σηματοδούσε πολύ ουσιαστικά το χαρακτηρισμό της παραμέτρου αυτής, με την υπ' αριθ. 5462/1ης-3-1913 Εγκύκλιό του, «περί δικαιοδοσίας δικαστικών αρχών», έτσι «ώστε πλείστα αδικήματα τελούμενα εν αυτή έφερον πολιτικών χαρακτήρα, έτερα δε τοιαύτα ήσαν αποτέλεσμα φυλετικών ανταγωνισμών», στοιχεία τα οποία βλ. στου Ρακτιβάν, Έγγραφα Παράρτημα Δημαρά, σ. 105. Γενικότερα βλ. υπ' αριθ. 2291/18ης-2-1913 εγκύκλιο Διαταγή «περί διακρίσεων κρειττόνων ρυθμίσεων», *Οργανικά Δ.*, σσ. 84-85.

Ως εφαρμοστέο Δίκαιο ορίζεται (άρθρ. 12.1) ότι τα ως άνω Δικαστήρια (άρθρ. 10) εφαρμόζουν κατά το διαδικαστικό [δικονομικό] μέρος τις διατάξεις του ελληνικού Δικαστικού οργανισμού και των ελληνικών Δικονομιών [Αστικού Δικονομικού και Ποινικού Δικονομικού Δικαίου], με βάση τις οποίες ρυθμίζονται και τα κατά των εκδιδόμενων απ' αυτά αποφάσεων ένδικα μέσα, καθώς και τους περί ποινικών εξόδων και τελών ελληνικούς νόμους.

Προκειμένου όμως για τη συνέχιση προϋπαρχουσών *εκκρεμών* δικών (άρθρ. 11), τονίζεται διαδικαστικά (άρθρ. 12.1) ότι η δικαστική ενέργεια που προηγήθηκε κρίνεται σύμφωνα με τον οθωμανικό νόμο, ενώ η περαιτέρω διεξαγωγή ενεργείται σύμφωνα με την ελληνική δικονομική διαδικασία²³⁵.

(50) Συναφώς αποφασίστηκε (άρθρ. 12.2) ότι, μέχρι ότου καταστεί εφικτή η συγκρότηση *κακουργιοδικείων*, σύμφωνα με τις διατάξεις του ελληνικού δικαστικού Οργανισμού, που προέβλεπαν την κατάρτιση καταλόγου ενόρκων, ο οποίος δεν ήταν δυνατό να λειτουργήσει στις κατεχόμενες χώρες λόγω μη υπάρχοντος σ' αυτές του *ορκωτικού* συστήματος, ενώ η εκδίκαση των κακουργημάτων (απ' αυτά που δεν ανήκαν στην αρμοδιότητα των στρατιωτικών Δικαστηρίων) υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Εφετείου, που εφάρμοζε ειδικά για τα εγκλήματα της ναυταπάτης και πειρατείας την τηρούμενη διαδικασία σύμφωνα με τον ελληνικό νόμο της 30ής Μαρτίου 1845, με παράλληλη ειδική δωσιδικία του ίδιου Εφετείου στο οποίο ανήκε και η εκδίκαση των *εκκρεμών* σύμφωνα με την τέως οθωμανική νομοθεσία εφέσεων κατά πλημμελημάτων, για τις οποίες προβλεπόταν ως ακολουθούμενη διαδικασία η αντίστοιχα τηρούμενη για τις ασκού-

---

235. Διαδικαστική ρύθμιση η οποία είχε ήδη αντιμετωπιστεί, στην υπ' αριθ. 871/8ης-12-1912 εγκύκλιο Διαταγή, *Οργανικαί Δ.*, σσ. 9-10, σύμφωνα με τους ελληνικούς δικονομικούς ερμηνευτικούς κανόνες, για το υπόλοιπον «(ατέλεστον)» μέρος των εκκρεμών δικών, με την ειδικότερη σημείωση της «διαφυλάξεως» των τυχόν κεκτημένων δικαιωμάτων που θα είχαν προκύψει υπό το προγενέστερο [οθωμανικό] δικονομικό καθεστώς, τα οποία, όμως, δεν θα επηρέαζαν την περαιτέρω δικονομική διαδικασία αποπερατώσεως της δίκης, που επαναλήφθηκε, ως βασική ρύθμιση, στην υπ' αριθ. 2291/18ης-2-1913 ερμηνευτική εγκύκλιο Διαταγή «περί διακρίσεων κρειττόνων ρυθμίσεων», αυτόθι, σ. 84 κ.ε.

μενες εφέσεις κατά Προξενικών αποφάσεων²³⁶.

Το πρόβλημα βέβαια της *αναπληρώσεως* ή συμπληρώσεως του νόμιμου αριθμού εφετών για τη σύνθεση του Εφετείου, εξαιτίας της μη υπάρξεως επαρκούς αριθμού για τη συμπλήρωση των συναφών Τμημάτων του, προσπάθησε να το επιλύσει η σχετική ρύθμιση (άρθρ. 12.3), η οποία, τελικά, δε ρύθμισε μόνο την απουσία ή κώλυμα κάποιου εφέτη και την αναπλήρωσή του, στην περίπτωση μη υπάρχοντος άλλου τακτικού δικαστή, από τον «στον ίδιο τόπο» Πρόεδρο των Πρωτοδικών ή του νόμιμου αναπληρωτή του, αλλά και τη συμπλήρωση του Δικαστηρίου των Πρωτοδικών από τον «στην έδρα του» Ειρηνοδίκη, τον οποίο περαιτέρω αναπληρώνει ο γραμματέας του Ειρηνοδικείου, ο οποίος είναι πάρεδρος εκ του νόμου, αναπληρώνοντας τον Ειρηνοδίκη απόντα ή κωλυόμενο, ενώ με απόφαση του Διοικητή δύναται προσωρινά να αναπληρώσει τον Ειρηνοδίκη και Πρωτοδίκης.

(51) Η γενική *δωσιδικία* του Εφετείου Θεσσαλονίκης (άρθρ. 11.3) διευρύνεται, επεκτεινόμενη κατά τόπο, περιλαμβάνοντας στη δικαιοδοσία του ολόκληρη την κατεχόμενη «στρατιωτικές» χώρα της Μακεδονίας, της Ηπείρου και των Νήσων.

Παράλληλα (άρθρ. 12.4), ο νόμος ΔΞΗ' (υπ' αριθ. 4068) «περί αναστολής παραγραφών, προθεσμιών και δικαστικών εν γένει πράξεων εν καιρώ επιστρατείας», της 6ης Οκτωβρίου 1912²³⁷ και τα προς εκτέλεση εκδοθέντα και εκδοθησόμενα Β. Διατάγματα επεκτείνονται και στις στρατιωτικές κατεχόμενες χώρες²³⁸.

236. *Οργανικά Δ.*, σσ. 84- 85

237. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 317/6ης-10-1912, σ. 1725 κ.ε.

238. Νόμος ΔΡΛΔ', αυτόθι άρθρ. 12.4. Βλ. επίσης Β.Δ. «περί εκτελέσεως του νόμου ΔΞΗ' της 6ης Οκτωβρίου 1912 «περί αναστολής παραγραφών κλπ. και του νόμου 122 της 31ης Δεκεμβρίου 1913 «περί παρατάσεως εν μέρει της ισχύος και συμπληρώσεως των διατάξεων του ΔΞΗ' (4068) νόμου κλπ.», με το οποίο στις Γενικές Διοικήσεις Μακεδονίας και Ηπείρου από 9-1/τέλους Απριλίου 1914 αναστέλλονται παραγραφές δικαιωμάτων και αγωγών του αστικού και του εμπορικού δικαίου κλπ. συμπεριλαμβανόμενων και εκείνων οι οποίες ανεστάλησαν με τα προγενέστερα διατάγματα (άρθρ. 1), της 5ης Ιανουαρίου 1914, ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 5/8-1-1914, σ. 18. Βλ. επίσης σχετικά Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 62 κ.ε., αυτόθι, Παράρτημα Δημαρά, σσ. 98-100 κ.ε. Πρβλ. Δημακόπουλου, σσ. 206-207.

(52) Η ειδική *δωσιδικία* των υφιστάμενων εκκλησιαστικών ή ιερών[μουσουλμανικών] δικαστηρίων (άρθρ. 11.2) για τις οικογενειακής φύσεως υποθέσεις ορισμένης θρησκευτικής κοινότητας [σαφώς της μουσουλμανικής], καθώς και οι παραγόμενες από τις διεθνείς συμβάσεις υποχρεώσεις διατηρούνται κατά το στάδιο της στρατιωτικής κατοχής²³⁹, ενώ παράλληλα διατηρούνται οι αρμοδιότητες του Μικτού Συμβουλίου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

(53) Λήφθηκε επίσης μέριμνα για τη διευκρίνιση της *ασκήσεως* των αρμοδιοτήτων τόσο του δικηγόρου και του συμβολαιογράφου (άρθρ. 13.1), που ασκούνταν από τους υπό το προηγούμενο δικαιοκράτη καθεστώς δικαιούμενους στην άσκησή τους, καθώς και από τους κεκτημένους τα προσόντα τα προβλεπόμενα από τον ελληνικό νόμο, διοριζόμενοι από τον Διοικητή.

Επίσης προβλέπεται εφεξής η εφαρμογή των διατάξεων του ελληνικού δικαστικού οργανισμού, «πλην επί των συμβολαίων των συντασσομένων υπό των εχουσών προς τούτο δικαίωμα κοινοτικών ή εκκλησιαστικών αρχών, άτινα διέπονται υπό της οικείας αυτών νομοθεσίας».

Μέσα στο πλαίσιο αυτό ρυθμίστηκε το θέμα του διορισμού στα Πρωτοδικεία έμμισθων επίσημων Ερμηνέων (άρθρ. 13.2) της οθωμανικής γλώσσας, για τους οποίους ίσχυαν αναλογικά όλες οι διατάξεις της σχετικής νομοθεσίας που περιέχονταν στον νόμο 3ΞΓ' της 20ής Μαΐου 1882²⁴⁰, ενώ με σχετική απόφαση του Διοικητή μπορούν να διοριστούν ερμηνείς και στα Ειρηνοδικεία.

(54) Η *προστασία* των ιδιοκτησιακών εν γένει δικαιωμάτων τόσο επί αστικών όσο και επί αγροτικών ακινήτων, που ανήκαν ακόμη

---

239. Βλ. Ρακτιβάν, Έγγραφο Παράρτημα Δημαρά, σ. 106' *Οργανικαί Δ.*, σ. 84. Πρβλ. επίσης Κεραμέα, σ. 5 σημ. 46.

240. Για τους Ερμηνείς βλ. την υπ' αριθ. 1121/1ης Δεκεμβρίου 1912 εγκύκλιο Διαταγή του Ρακτιβάν, η οποία αιτιολογούσε την ανάγκη επαναθεσπίσεως του θεσμού των Ερμηνέων, που λειτούργησε την περίοδο της εντάξεως της Θεσσαλίας και Άρτας στην ελληνική επικράτεια, με διατηρούμενο σε ισχύ τον βασικό νόμο 3ΞΓ' 20-5-1882, *Οργανικαί Δ.*, σ. 13, ενώ για το νομοθετικό πλαίσιο της ειδικότερης λειτουργίας των Ερμηνέων βλ. ανάπτυξη στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας & 35.

και στους νικημένους Οθωμανούς, αποτέλεσε τη βάση της ορθής εφαρμογής της αρχής της ισότητας, που οδηγούσε στην *προστασία* και την προφύλαξη της ιδιοκτησίας, αναφορικά με την προστασία της κυριότητας, χάριν της οποίας θεσπίστηκε (άρθρ. 14.1)²⁴¹.

Συναφώς θεσπίστηκε:

(α) Η *απαγόρευση* «πάσης δικαιοπραξίας εν ζωή διά της οποίας μεταβιβάζεται η κυριότης ή ιδρύεται έτερον εμπράγματον δικαίωμα επί οιοδήποτε ακινήτου κτήματος, κειμένου εν ταις καταληφθείσαις ή καταληφθησομέναις χώραις υπό των Ελληνικών Στρατευμάτων, επί ποινή απολύτου ακυρότητος της δικαιοπραξίας και της μεταβιβάσεως ή ιδρύσεως του εμπραγμάτου δικαιώματος, ως και πάσα μίσθωσις αγροτικού κτήματος επί χρόνον υπερβαίνοντα την πενταετίαν» (άρθρ. 14.1)²⁴².

(β) Παράλληλα, η πιο πάνω *προστασία* επεκτάθηκε και σε κάθε μορφής *μισθώσεις* (άρθρ. 14.2), με συνέπεια: να «απαγορεύεται επίσης η εν ταις αυταίς χώραις παραχώρησις οιοδήποτε δικαιώματος μισθώσεως, εκμεταλλεύσεως ή ερεύνης επί μεταλλείων, λατομείων, ορυχείων, ιχθυοτροφείων, ιαματικών υδάτων, δασών, αλυκών, ποταμών, λιμνών, ή άλλων υδάτων, εξαιρουμένων των παρά του δημοσίου εκμισθώσεων, επί ποινή απολύτου ακυρότητος της παραχωρήσεως, μη παραγομένου ουδέ δικαιώματος προτεραιότητος υπέρ των αιτούντων τοιαύτα δικαίωματα», ρυθμίσεις που οδηγούσαν στην ουσιαστική προστασία και τη διαφύλαξη κυρίως της αγροτικής ιδιοκτησίας, που αποτελούσε τη βάση στηρίζεως της πρωτογενούς παραγωγής, στην οποία οι βασικές μορφές απασχολήσεως και οικονομικού πορισμού των αναγκαίων οικονομικών στοιχείων για την επιβίωση του αγροτικού δυναμικού της χώρας ήταν ποικίλες αλλά και οι μόνες, εξαιτίας της προηγούμενης καταστάσεώς τους ως υπόδουλων.

Προληπτικά, όμως, για τον φόβο της «ανάποδης» οξύνοιας των Ελλήνων οριοθετήθηκε (άρθρ. 14.3) ότι: «Πάσαι αι [ως] άνω απαγο-

241. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σ. 70, αυτόθι, Παράρτημα Δημαρά, σ. 102.

242. Βλ. σχετικά τον νόμο υπ' αριθ. 341/31ης-10-1914 «περί απαγορεύσεως δικαιοπραξιών περί ακινήτων εν ταις νέαις χώραις», το κείμενο στου Κ. Α. Βασιλείου, *Νεώτεροι Κώδικες της ελληνικής νομοθεσίας, Δικαστική νομοθεσία*, τ. Β', εν Αθήναις 1915, σ. 1320 (περαιτέρω: Βασιλείου, *Κώδικες*) και άρθρ. 8 νόμου 147 για τη νομιμοποίηση μόνο των μεταγενέστερων της άρσεως της απαγορεύσεως του άρθρ. 14 νόμου ΔΡΛΔ' συναπτόμενων δικαιοπραξιών.

ρεύσεις περιλαμβάνουσι και παν προκαταρκτικόν σύμφωνον, έχον περιεχόμενον οιανδήποτε εκ των άνω απαγορευομένων συμβάσεων».

Άρση των απαγορεύσεων αυτών (άρθρ. 14.4) διατυπωνόταν ρητά ότι μπορούσε να επιτευχθεί ολικώς ή μερικώς, και ως προς όλες ή ορισμένες από τις χώρες εφαρμογής του, διά Β. Διατάγματος, εκδιδόμενου ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου²⁴³.

(55) Τυπική αλλά βασική αναφορά της ουσιαστικής κυβερνητικής «βουλήσεως» για την *προστασία* των κάθε μορφής ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων αποτελεί η προηγηθείσα έκδοση του από 25ης Ιανουαρίου 1913 Β. Διατάγματος «περί απαγορεύσεως μεταβιβάσεως κυριότητας κ.λπ. ακινήτων, κειμένων εις τας καταληφθείσας ή καταληφθησομένας υπό του Στρατού χώρας», στο οποίο είχε ληφθεί μέριμνα για την αναδρομική ισχύ του (μέχρι της νόμιμης άρσεώς του), από της 5ης Οκτωβρίου 1912, προβλεπόμενη στο άρθρ. 4 αυτού, ημερομηνίας κηρύξεως του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου²⁴⁴, που κυρώνεται με τον αξιολογούμενο νόμο ΔΡΛΔ΄ υποχρεωτικά για την πλήρη νομική ισχύ του (άρθρ. 14.5), όπως τροποποιείται με το εν λόγω άρθρο²⁴⁵.

Η *νομιμότητα* αποτελούσε βασικό γνώμονα όλων των σχετικών ενεργειών και πράξεων του Ρακτιβάν, που εκφράζεται με την αναφερόμενη (άρθρ. 16.1) άμεση τυπική και ουσιαστική ισχύ του νόμου ΔΡΛΔ΄, ταυτόχρονα («άμα») με τη δημοσίευσή του, 28-2-1913, η οποία λογίζεται με *αναδρομική* νομική και πραγματική *δύναμη* από της 6ης Οκτωβρίου 1912, της επομένης δηλαδή της κηρύξεως του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, έτσι ώστε να κυρώνονται αναδρομικά όλες οι σύμφωνα με τις πιο πάνω διατάξεις κυβερνητικές πράξεις, αναφορι-

---

243. Όπου παρατίθεται και ενδεικτικό παράδειγμα σχετικού Β.Δ.: «περί άρσεως των εν τω άρθρω 14 εδ. 4 του νόμου ΔΡΛΔ΄ διαλαμβανομένων απαγορεύσεων δικαιοπραξιών εν ταις νέαις χώραις», της 21ης -1-1914, ΕτΚ, Α΄, αριθ. φ. 17/23ης-1-1914, σ. 54. Βλ. επίσης σχετικά Β.Δ. εξειδικευμένης άρσεως των απαγορεύσεων αυτών, ενδεικτικά στου Βασιλείου, *Κώδικες*, σ. 1293 κ.ε., επίσης, Χ. Α. Κοσσύβα, *Νομοθεσία διοικήσεως μουσουλμανικών και ανταλλαξίμων ακινήτων*, Αθήναι 1928, εισαγωγικό κείμενο Κ. Αθ. Μητρομελέτη, σ. 3 κ.ε., ενώ σχετικά Β.Δ. βλ. αυτόθι, σ. 24 κ.ε.

244. Που δημοσιεύθηκε στην ΕτΚ, Α΄, αριθ. φ. 26/8ης Φεβρουαρίου 1913.

245. Βλ. Βασιλείου, *Κώδικες*, σ. 1294 κ.ε.

κά με τη «διοίκησιν των στρατιωτικώς καταληφθεισών χωρών», που εκδόθηκαν μέχρι της δημοσιεύσεώς του και μετά απ' αυτή, εφόσον υφίστατο ρητή αναφορά σ' αυτόν²⁴⁶, ελκόμενης, κατά συνέπεια, της νομιμότητας των πράξεων αυτών ευθέως από τις διατάξεις του νόμου αυτού.

Αποτέλεσμα της *αναδρομικής ισχύος* (6-10-1912) του νόμου ΔΡΛΔ' (άρθρ. 16.1) ήταν η άμεση νομιμοποίηση του Β.Δ. διορισμού του Κ. Δ. Ρακτιβάν και των διαφόρων πράξεών του, που αφορούσαν τους κάθε μορφής και αξιώματος διορισμούς υπαλλήλων, τις αποσπάσεις και τοποθετήσεις τους στις καταληφθείσες χώρες, για τους οποίους, ιδιαίτερα για τους τελευταίους, όμως, επερχόταν μια οικονομικά διαδικαστική διαφοροποίηση, η οποία προέβλεπε ρητά ότι αναφορικά με τις καταβληθείσες αμοιβές και αποζημιώσεις τους, όπως αυτές ορίστηκαν και καταβλήθηκαν ισχύουν για την προσδιορισμένη χρονική περίοδο, μετά τη λήξη των οποίων (άρθρ. 16.1) ενεργοποιούνταν η εφαρμογή, για τις αντίστοιχες περιπτώσεις των κάθε μορφής αποσπάσεων (δημόσιων υπαλλήλων, στρατιωτικών, κ.ά.) των προσδιορισμένων σχετικών διατάξεων του παρόντος νόμου (άρθρ. 2,4-6 κ.ε.), που σήμαινε ότι παρεχόταν η δυνατότητα και νέων αποσπάσεων δημοσίων υπαλλήλων στη στρατιωτικώς κατεχόμενη χώρα, κ.ά.

Όσαύτως, μέσα στο ίδιο νομοθετικό πλαίσιο, με βάση τη θεσπιζόμενη γενική ισχύ «του παρόντος νόμου άμα τη δημοσιεύσει» (άρθρ. 16.1), η οποία «λογίζεται» αναδρομικά από της 6ης Οκτωβρίου 1912, έτσι ώστε να κυρώνονται όλες οι σύμφωνες με τις «ως άνω διατάξεις [του νόμου ΔΡΛΔ'] ενεργηθείσες μέχρι τούδε πράξεις, εν σχέσει προς την διοίκησιν των στρατιωτικώς καταληφθεισών χωρών», στις οποίες εμπίπτει και το από 11ης Οκτωβρίου 1912 Β.Δ. διορισμού του Στεφάνου Δραγούμη ως Γενικού Διοικητή της Κρήτης (άρθρ. 17.1), ισχύοντος από της δημοσιεύσεώς του²⁴⁷, ενώ παρασχέθηκε η άμεση νομιμοποίηση των μελλοντικών αποσπάσεων δημοσίων υπαλλήλων στη Κρήτη (άρθρ. 17.2), σύμφωνα με τους όρους του

---

246. Δημακόπουλου, σ. 215, πάντοτε «κατά πολιτικήν ευθύνην της Κυβερνήσεως».

247. Γενόμενης αυθημερόν στην ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 324/11-10-1912, σ. 1765 (άρθρ. 17.1 νόμου ΔΡΛΔ').

άρθρ. 4 του παρόντος νόμου, για τους οποίους προσδιορίστηκε, όμως, ότι οι αποδοχές τους θα καθορίζονταν και θα καταβάλλονταν από τη Διοίκηση της Κρήτης.

(56) Παράλληλα με τον *συμπληρωματικό* νόμο υπ' αριθ. 80 της 16ης Νοεμβρίου 1913²⁴⁸, προστέθηκαν από τον Ρακτιβάν, από το κλεινόν άστρ πλέον, όπου είχε επανέλθει ουσιαστικά στις κύριες αρμοδιότητές του ως υπουργός επί της Δικαιοσύνης στην Αθήνα, ορισμένες απαραίτητες προσθήκες στον υφιστάμενο βασικό νόμο, οι οποίες δεν ήταν τόσο απλά διευκρινιστικές, όπως διαγράφονταν (ή συνάγονταν από το) στο γραμματικό τους περιεχόμενο, αλλά στόχευαν σε μια βασική διαπίστωση που οδηγούσε, αρχικά, στη *διεύρυνση* του αρχικού περιεχομένου των επίμαχων διατάξεων του νόμου ΔΡΛΔ', αλλά και σε άλλους στόχους ουσιαστικά ευρύτερους, όπως επιμελής μελέτη τους μπορεί να το διαπιστώσει!

(α) Στο άρθρ. 1 το οποίο αναφέρεται στην ελλειπτικά αναφερόμενη διάταξη του άρθρ. 7.1²⁴⁹, που θέσπιζε γενικότερα ότι στην περίπτωση υφιστάμενου «ανυπέμβλητου κωλύματος» για την εφαρμογή κάποιου «εγχώριου τινός [οθωμανικού] νόμου τίθενται σε ισχύ οι ελληνικοί νόμοι»²⁵⁰, προστίθεται ειδικότερη ρύθμιση με στε-

---

248. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 235/21ης-11-1913, σ. 839, «περί τροποποιήσεως του ΔΡΛΔ' νόμου», σ. 839.

249. Στοιχεία της οποίας αξιολογήθηκαν στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας & 46, σημ. 230.

250. Κατά τη διατύπωση, όμως, αυτή του άρθρ. 1 νόμου 80 παραλήφθηκε ο όρος «αυτοδικαίως» που υπήρχε στο άρθρ. 7.1 νόμου ΔΡΛΔ': «τίθενται αυτοδικαίως εν ισχύ οι Ελληνικοί νόμοι», η οποία όπως παρατέθηκε: «τίθενται εν ισχύ οι ελληνικοί νόμοι», αποδίδει περιεχόμενο μη συνάδον με την ουσιαστική έννοια του άρθρ. 7.1, γιατί με την παράλειψη αυτή θα μπορούσε να προσδοθεί διαφορετικό ερμηνευτικό περιεχόμενο στο άρθρ. 7.1, όχι μόνο με την παράλειψη(!) του όρου «αυτοδικαίως» (άρθρ. 7.1), που σήμαινε δικαιωματική εφαρμογή των ελληνικών νόμων, χωρίς να προϋποτίθεται για την ενεργοποίησή του καμιά άλλη ενέργεια, αλλά με την αντικατάστασή του με την «ειδικήν περί τούτου απόφασιν του Υπουργικού Συμβουλίου» (άρθρ. 1 νόμου 80), η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ή ότι νομιμοποιούσε το «ανυπέμβλητο κώλυμα προς εφαρμογήν εγχωρίου τινός [οθωμανικού] νόμου», ή ότι οδηγούσε την εναπόθεση της αρμοδιότητάς αυτής όχι στο νόμο («αυτοδικαίως») αλλά σε ολιγομελές «πολιτικό» όργανο! («το Υπουργικό Συμβούλιο»).

νότερο περιεχόμενο, σύμφωνα με την οποία *τεκμαίρεται* (σχηματικά) ως υφιστάμενο το «*ανυπέρβλητο κώλυμα*» και έτσι «εφαρμόζεται και ως προς τους φορολογικούς νόμους²⁵¹ κατ' ειδικήν περί τούτου απόφασιν του Υπουργικού Συμβουλίου»²⁵².

(β) Στο άρθρ. 2.1 όπου *διευκρινίζεται* ότι «ο νόμος ΔΡΛΔ' ... εξακολουθεί παραμένων εν ισχύι μέχρι της οριστικής ρυθμίσεως της διοικήσεως εν γένει των προσαρτωμένων χωρών», προφανώς γιατί δεν είχε περατωθεί η διαδικασία των εκατέρωθεν επικυρώσεων των σχετικών Συνθηκών περί ειρήνης, μεταξύ των οποίων ήταν και η περί ειρήνης Σύμβαση (Συνθήκη) μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας [οθωμανικής αυτοκρατορίας] της 1ης/14ης Νοεμβρίου 1913.

(γ) Ωσαύτως, ειδικότερα στο ίδιο άρθρο 2.2 εμφανίζεται μια άμεση και ουσιαστική *έναρξη* υλοποιήσεως της *ενοποιήσεως* της διοικητικής νομοθεσίας και οργανώσεως, πριν από την τυπική συντέλεση της ενοποιήσεως, που δηλώνεται ότι: «Επιτρέπεται διά Β. Διαταγμάτων, εκδιδομένων προτάσει του Υπουργικού Συμβουλίου, η συγχώνευσις υπηρεσιών των προσαρτωμένων χωρών μετά των εν τη παλαιά Ελλάδα υφισταμένων και η επέκτασις της ισχύος και εις τας προσαρτωμένας ή στρατιωτικώς κατεχομένας χώρας εν όλω ή εν μέρει υφισταμένων εν τη παλαιά Ελλάδα νόμων και η υπαγωγή Πρωτοδικείων των χωρών τούτων εις Εφετεία του παλαιού Βασιλείου».

Πιο ενδελεχής *μελέτη* του πιο πάνω άρθρου θα μπορούσε να θεωρήσει ότι η ειδικότερη νομοτεχνική διατύπωσή του δημιουργεί ορισμένες αμφιβολίες ή ερωτηματικά σχετικά με τη χρησιμοποίηση ορολογικών διατυπώσεων, όπως: της «*συγχωνεύσεως υπηρεσιών των προσαρτωμένων χωρών μετά των εν τη παλαιά Ελλάδα υφισταμένων*», «*των υφισταμένων εν τη παλαιά Ελλάδα νόμων*», της «*υπαγωγής Πρωτοδικείων των χωρών τούτων [των προσαρτωμένων] εις*

251. Η τιθέμενη αμέσως πιο πάνω αρχή του «*ανυπέρβλητου κωλύματος*», που οδηγούσε στην ενεργοποίηση ισχύος των ελληνικών νόμων.

252. Το ήδη αναφερόμενο «*ανυπέρβλητο κώλυμα*» διατυπώνεται στην υπ' αριθ. 300/14-11-1913 οργανική Διάταξη του Ρακτιβάν, *Οργανικαί Δ.*, σ. 5, με τη συνώνυμη μορφή του ως «*αναπόφευκτο κώλυμα*» ή ως «*ανεπίτευκτος*» εφαρμογή. Παράλληλα, για το «*ανυπέρβλητο*» κώλυμα και για την ειδικότερη ουσιαστική αδυναμία εφαρμογής ή μη του οθωμανικού δικαίου, βλ. πιο πάνω στο κείμενο της εργασίας μας ιδιαίτερα §§ 27-29, 34, 42, 46 σημ. 231.

Εφετεία του παλαιού Βασιλείου», που τυπικά βέβαια θεωρούνταν ότι αποτελούσαν διευκρινιστικά στοιχεία για την ακριβολογία των σχετικών ρυθμίσεων, ουσιαστικά, όμως, προσέδιναν το κυρίαρχο μέτρο της προετοιμαζόμενης *επιβολής της υφιστάμενης διοικητικής νομοθεσίας της παλαιάς Ελλάδας*, στις ανακτηθείσες περιοχές των Νέων Χωρών, με τον ευρύτερο στόχο της τυπικά «βίαιης» διοικητικής ενσωματώσεως των περιοχών αυτών με τη νομοθεσία της λοιπής [«παλαιάς»] Ελλάδας, άκριτα και χωρίς καμία ευρύτερη σκέψη για τις ενδεχόμενες επιπτώσεις²⁵³, η οποία μέχρι τότε (1913) δεν είχε εμφανίσει εμφανή «πολιτικά» στοιχεία²⁵⁴, μάλλον «λανθάνοντα», ίσως ορθότερα «υποκρυπτόμενα», στην απώτερη βούληση των διοικητικών υπηρεσιών ή της κατεστημένης γενικότερης αρνητικής πολιτικής νοοτροπίας της παλαιάς Ελλάδος έναντι των προσαρτημένων «νέων» [ελληνικών κι αυτών!] επαρχιών²⁵⁵.

Η πιο πάνω ανάπτυξη στηριγμένη στη ειδικότερη αναφορά του εν λόγω άρθρ. 2 παρ. 2 του νόμου 80/1913, σχετικά με τις πιθανολογούμενες «συγχωνεύσεις» της νομοθεσίας, τελικά δεν οδηγήθηκε στη βάση της *σταδιακής επεκτάσεως της νομοθεσίας της λοιπής Ελλάδας και στις Νέες Χώρες*, ούτε στη βάση της κεντρικής συλλογιστικής του Πολυχρονιάδη, που υποστήριζε μεταξύ άλλων και τη «θεωρία» της «αφομοιωτικής πολιτικής» της νομοθεσίας της παλαιάς Ελλάδας στο νομοθετικό περιβάλλον των Νέων Χωρών, καθώς και των ήδη εκτεθέντων αξιολογήσεων στα ειδικότερα θέματα, αλλά μάλλον με μια πολιτική ουσιαστικού «εξαναγκασμού», «εν τοις πράγμασι», της παλαιάς Ελλάδας για την επίτευξη της αποδοχής από τις Νέες Χώρες μιας πραγματιστικής αντιλήψεως που επικράτησε, αναφορικά με την *ενιαιοποίηση της ελληνικής νομοθεσίας, παλαιάς και Νέας Ελλάδας*, όπως αυτή αποδεικνύεται τόσο από την έκδοση

---

253. Πρβλ. σχετικά Πολυχρονιάδου, σσ. 104-105 κ.ε.· Παπαστάθη, σ. 309 σημ. 49.

254. Εκτός της συστηματικής αναφοράς για το θέμα αυτό στου Πολυχρονιάδου, σ. 100 κ.ε., ο οποίος ήταν κάθετα αντίθετος, αυτόθι, σ. 108 κ.ε., στην επέκταση της ευρισκόμενης σε ισχύ διοικητικής νομοθεσίας της λοιπής Ελλάδας, αυτόθι, σ. 110, αντιπροτείνοντας τη μορφή της διαφορετικής διοικήσεως των ανακτηθεισών χωρών με της λοιπής Ελλάδας, με κυρίαρχο στόχο τη μελλοντική αφομοίωση των πληθυσμών, αυτόθι, σ. 114 κ.ε.

255. Ιδιαίτερη ανάλυση βλ. στο πιο πάνω στο κείμενο της εργασίας μας & 9.

σειράς ειδικών νόμων που ρύθμιζαν συγχωνεύσεις υπηρεσιών και επεκτάσεις νόμων, όσο και της πληθώρας των Β. Διαταγμάτων, τα οποία βάσιζαν την ενεργητική τους νομιμοποίηση στη ρυθμιστική διάταξη του πιο πάνω άρθρου, το περιεχόμενο του οποίου ρητά διατηρήθηκε σε περαιτέρω ισχύ με το άρθρ. 36 παρ. 3 του επόμενου αξιολογούμενου νόμου 147/5-1-1914²⁵⁶, με την οποία «επιτράπηκαν» οι εν λόγω «συγχωνεύσεις», αναφερόμενες: (α) στη συγχώνευση υπηρεσιών, ιδιαίτερα και τελείως ενδεικτικά των οικονομικών υπηρεσιών των Γενικών Διοικήσεων Μακεδονίας και Ηπείρου με το Υπουργείο των Οικονομικών (ήδη από 31-12-1913), και (β) στην εισαγωγή νέων νόμων, αναφορικά με την επέκταση της ισχύος υφιστάμενων νομοθετημάτων της παλαιάς Ελλάδας στις υφιστάμενες Γενικές Διοικήσεις, όπως των τελών χαρτοσήμου (ήδη από τις 30-11-1913), των φορολογικών νόμων, κ.ά.²⁵⁷.

(57) Συναφώς θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το νομοθέτημα αυτό του νόμου ΔΡΛΔ'/1913, όπως αναλυτικά εκτέθηκε ήδη, όντως ακολούθησε με συνέπεια τις αρχές της Συμβάσεως της Χάγης του

---

256. «Περί της εν ταις προσαρτωμέναις χώραις εφαρμοστέας νομοθεσίας και της δικαστικής αυτών οργανώσεως», βλ. αμέσως πιο κάτω στο κείμενο της εργασίας μας σημ. 261, ενώ το ρυθμιστικό άρθρ. 36.3 του αυτόθι νόμου, για τη νομιμοποίηση των αναφερόμενων συγχωνεύσεων υπηρεσιών παλαιάς Ελλάδος και Νέων Χωρών, θεσπίζει ότι: «Διατηρείται προσέτι εν ισχύ και η διάταξις της δευτέρας παραγράφου του άρθρου 2 του νόμου 80 της 16ης Νοεμβρίου ε.έ. περί τροποποιήσεως του ΔΡΛΔ' νόμου», που όριζε ότι επιτρέπονται οι συγχωνεύσεις υπηρεσιών, οι επεκτάσεις της ισχύος υφισταμένων στην παλαιά Ελλάδα νόμων και η υπαγωγή Πρωτοδικείων των Νέων Χωρών σε Εφετεία του παλαιού Βασιλείου της Ελλάδος.

257. Ενδεικτικά βλ. σχετικά Β.Δ. «περί συγχωνεύσεως της οικονομικής υπηρεσίας των Γενικών Διοικήσεων Μακεδονίας και Ηπείρου μετά του Υπουργείου των Οικονομικών», της 31ης-12-1913, ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 5/8ης-1-1914, σ. 17 κ.ε., «περί επεκτάσεως εν Μακεδονία και Ηπείρω της ισχύος διαφόρων νόμων αφορώντων την ταμιακήν υπηρεσίαν του Κράτους», της 31ης-1-1914, «περί επεκτάσεως εν Κρήτη, Μακεδονία και Ηπείρω της ισχύος διατάξεων της εν τη παλαιά Ελλάδι κρατούσης ταχυδρομικής νομοθεσίας», της 31ης -1-1914, ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 28/3ης-2-1914, σ. 115 κ.ε. Πρβλ. επίσης κατάσταση και αναφορά στα σχετικά Β.Δ., συγχωνεύσεως υπηρεσιών των Γενικών Διοικήσεων με τα οικεία Υπουργεία, εισαγωγής νόμων της παλαιάς Ελλάδος στις νέες χώρες, επεκτάσεως νόμων του κράτους σε όλες ή σε μέρος των ανακτηθεισών ελληνικών χωρών, στου Βασιλείου, *Κώδικες*, σ. 1296 κ.ε., 1303 κ.ε.

1907, αναφορικά με τη διασφάλιση της τάξεως και του δημόσιου βίου, καθώς και του σεβασμού των εν ισχύι υφιστάμενων νόμων στα κατεχόμενα εδάφη, ενώ έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι ο νόμος αυτός είναι «ο πρώτος νόμος παγκοσμίως ως προς το ρυθμιζόμενο θέμα», του εναρμονισμένου δηλαδή σε νομοθέτημα πλαισίου βασικών ρυθμίσεων της εν λόγω Συμβάσεως, ως προς τη Διοίκηση και τη Δικαιοσύνη²⁵⁸.

(58) Η νομοθετική συμβολή, όμως, του Κ. Δ. Ρακτιβάν δεν εξαντλήθηκε με τις ρυθμίσεις και τις άλλες καίριες νομοθετικές κυρίως παρεμβάσεις του που πραγματοποίησε στη Μακεδονία κατά την οκτάμηνη διοίκησή του ως Αντιπρόσωπος της Ελληνικής Κυβερνήσεως (από τις 27-10-1912 που ανεχώρησε από την Αθήνα με εντολή του Βενιζέλου, τις 31-10-1912 που ανατέθηκαν τα επίσημα καθήκοντά του, μέχρι τις 18-6-1913 που ανεχώρησε για την Αθήνα και την εγκατάσταση του νέου διοικητή Στεφάνου Νικ. Δραγούμη, ο οποίος προηγουμένως από 11-10-1912 «λειτουργούσε» ως Γενικός Διοικητής Κρήτης), αλλά ουσιαστικά η προσφορά του στον βόρειο Ελληνισμό²⁵⁹ τον οδήγησε να αναλάβει το φθινόπωρο του 1918, όντας τότε υπουργός των Εσωτερικών, την αποκατάσταση της ελληνικής διοικήσεως στην Ανατολική Μακεδονία και τον Μάιο του 1920 στη Δυτική Θράκη²⁶⁰.

(59) Παράλληλα, η νομοθετική του γραφίδα κυριάρχησε ιδιαίτερα στη μετέπειτα ιστορική εξέλιξη του δικαίου, κυρίως στη Μακεδονία και τις λοιπές Νέες Χώρες, με το νομοθέτημα υπ' αριθ. 147 της 5ης Ιανουαρίου/1ης Φεβρουαρίου 1914, που κατάρτισε ως υπουργός Δικαιοσύνης, αναφερόμενου στην «περί της εν ταις προσαρτωμέναις χώραις εφαρμοστέας νομοθεσίας και της δικαστικής αυτών οργανώσεως»,²⁶¹ η αξιολόγηση του οποίου, όμως, έπεται των χρονο-

258. Δημακόπουλου, σ. 214 σημ. 23, 216' Παπαστάθη, σ. 299 σημ. 26.

259. Κεραμέα, σ. 8.

260. Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, Προόμιμο Δημαρά, σ. 7, ενώ για το έργο που επιτελέσθηκε στα πλαίσια της διοικήσεως του ίδιου βλ. συνέντευξή του στην εφημερίδα «Liberté», φ. 17ης/30ής Ιανουαρίου 1913, αναφερόμενη στου Ρακτιβάν, *Έγγραφα Σημειώσεις*, σσ. 65-66 κ.ε.

261. Της 5ης-1-1914, ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 25/1-2-1914, σ. 95 κ.ε. Ειδικότερα βλ.

λογικών προηγουμένως νομοθετικών ρυθμίσεων του νόμου ΔΣΙΓ' (4213, που έλαβε μεταγενέστερα τον αριθ. 79)/14ης Νοεμβρίου 1913, άρθρ. 5 και 6 παρ. 2-4) κυρωτικού της μεταξύ Ελλάδος και της Τουρκίας [οθωμανικής αυτοκρατορίας] Συνθήκης (άλλως Συμβάσεως) περί Ειρήνης [των Αθηνών] της 1ης/14ης Νοεμβρίου 1913²⁶².

(60) Οι ειδικότερες ρυθμίσεις της πιο πάνω Συμβάσεως των Αθηνών που σχετίζονται με τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα αναφέρονται κυρίως στα άρθρ. 5 και 6 αυτής, το περιεχόμενο των οποίων δημιούργησε δικαιώματα εκ των προτέρων αποδεδειγμένα, τα οποία η ελληνική Πολιτεία όχι απλώς τα «υπέθαλψε» αλλά πανηγυρικά τα αναγνώρισε! άκριτα τις περισσότερες φορές, άλλοτε «σιγή» και άλλοτε με «αστήρικτες» αιτιολογίες ή υπεκφυγές παιδικού τύπου, όπως «για την κάλυψη αγροτικών αναγκών». Έτσι τα επίμαχα αυτά άρθρα αναφέρονται:

(α) Άρθρ. 5: «Τα μέχρι της καταλήψεως των εκχωρηθεισών χωρών κεκτημένα δικαιώματα καθώς και αι δικαστικά πράξεις και οι επίσημοι τίτλοι οι εκδοθέντες παρά των αρμοδίων Οθωμανικών Αρχών έσονται σεβαστά και απαραβίαστα μέχρις εννόμου περί του εναντίου αποδείξεως»,

(β) Ενώ στις ειδικότερες παραγράφους του άρθρ. 6 περιλαμβάνονται:

βα) Άρθρ. 6.1: «Οι κάτοικοι των εκχωρηθεισών χωρών, οίτινες συμμορφούμενοι ταις διατάξεσι του άρθρου 4 της παρούσης Συμβάσεως [ασκήσεως του δικαιώματος επιλογής υπέρ της οθωμανικής ιθαγένειας] και διατηρούντες την οθωμανικήν ιθαγένειαν ήθελον μεταναστεύσει εις την Οθωμανικήν Αυτοκρατορίαν ή εις το εξωτερικόν ή οίτινες μονίμως ήθελον εγκαταστή [εγκατασταθή:] εν αυτοίς, θα εξακολουθήσωσι διατηρούντες τας ακινήτους αυτών ιδιοκτησίας, τας κειμένας εν ταις εκχωρηθείσαις ταύταις χώραις, εκμισθούντες ή διά τρίτων διαχειριζόμενοι αυτάς»,

ββ) Άρθρ. 6. 2: «Τα εν ταις εκχωρουμέναις τη Ελλάδι χώραις δι-

---

Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 31 σημ. 28, 61 σημ. 96, 187 σημ. 10, 248 σημ. 18, 253 σημ. 32, 427 σημ. 116, 454 σημ. 154.

262. ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 229/14ης Νοεμβρίου 1913, σ. 809 κ.ε. Βλ. επίσης Δημακόπουλου, σ. 220.

καιώματα ιδιοκτησίας επί αστικών και αγροτικών ακινήτων κατεχομένων υπό ιδιωτών δυνάμει τίτλων εκδεδομένων παρά του Οθωμανικού Κράτους ή συμφώνως προς τον οθωμανικόν νόμον, και προγενεστέρων της καταλήψεως, θέλουσιν αναγνωρισθή υπό της Ελληνικής Κυβερνήσεως»,

βγ) Άρθρ. 6.3: «Τα αυτά κρατούσιν όσον αφορά εις τα δικαιώματα ιδιοκτησίας επί των ως άνω κτημάτων, των εγγεγραμμένων επ' ονόματι νομικών προσώπων ή κατεχομένων υπ' αυτών δυνάμει των οθωμανικών νόμων, των προγενεστέρων της ειρημένης καταλήψεως»,

βδ) Με τη δήλωση στο άρθρ. 6.4: ότι «Ουδείς δύναται να στερηθή τας ιδιοκτησίας αυτού, εν μέρει ή εν όλω, εμμέσως ή αμέσως, ειμή διά λόγους δεόντως βεβαιουμένης δημοσίας ωφελείας, μετά προηγουμένην δικαίαν αποζημίωσιν».

(61) Ερμηνευτικό συμπέρασμα των ρυθμίσεων αυτών ήταν ότι έπρεπε να τύχουν *ουσιαστικής προστασίας* όλα τα υπό το προηγούμενο οθωμανικό δικαιοκό καθεστώς κεκτημένα ιδιωτικά (άλλως «ιδιοκτησιακά») δικαιώματα, οι δικαστικές αποφάσεις των οθωμανικών δικαστηρίων, καθώς και οι «νόμιμοι» οθωμανικοί γαιοκτητικοί τίτλοι, οι οποίοι προσπόριζαν τα αντίστοιχα με τους τίτλους αυτούς γενικότερα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, αρκεί να είχαν εκδοθεί από την αρμόδια αρχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας ή σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του σχετικού οθωμανικού νόμου περί Γαιών του 1958 που προέβλεπαν το ειδικότερο περιεχόμενό τους²⁶³.

Η επιτασσόμενη αυτή *προστασία* των κεκτημένων αυτών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων ήταν απόλυτη: «έσονται σεβαστά και απαραβίαστα», ενώ θέτονταν ως χρονικό σημείο της ενεργητικής νομιμοποιήσεως της υπάρξεως, εκδόσεως ή κτήσεως αυτών το διάστημα «μέχρι της καταλήψεως των εκχωρηθεισών χωρών» (άρθρ. 5) ή της υπάρξεώς τους «προγενεστέρως της καταλήψεως» (άρθρ. 6).

Βασικότερη, όμως, θα μπορούσε να θεωρηθεί η υποχρέωση της ελληνικής κυβερνήσεως (άρθρ. 6.2) *για αναγνώριση* των δικαιωμά-

---

263. Γ. Π. Νάκου, «Δικαιοκοί “μεταβολισμοί” της ιδιοκτησίας στις Νέες Χώρες μετά την ένταξή τους στην ελληνική επικράτεια», *Ελλάνη*, τ. 30/1989, σ. 936 κ.ε. (περαιτέρω: Νάκου, «Δικαιοκοί μεταβολισμοί»)· Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σσ. 332-336 κ.ε.

των ιδιοκτησίας επί αστικών ή αγροτικών ακινήτων, εφόσον κατέχονταν από ιδιώτες με βάση τίτλους της οθωμανικής επικράτειας ή τίτλους βασιζόμενους στην οθωμανική νομοθεσία, αρκεί να ήταν προγενέστεροι «της καταλήψεως»²⁶⁴.

Κατά συνέπεια επί των διατάξεων αυτών, θα μπορούσε να διατυπωθεί ένας ουσιαστικός νομικός προβληματισμός, ο οποίος διαμορφώθηκε ως απόρροια του γραμματικού περιεχομένου των ρυθμιζόμενων με τις πιο πάνω ρυθμίσεις ιδιοκτησιακών, κυρίως, δικαιωμάτων, αναφερόμενος σε ένα βασικό και κύριο ερώτημα σχετικά με τα δικαιώματα αυτά της ιδιοκτησίας, των οποίων η περί αυτών κοσμοθεωρία του οθωμανικού δικαίου ήταν διαμετρικά αντίθετη με την έννοια της ιδιοκτησίας του υφιστάμενου σε ισχύ στη λοιπή Ελλάδα βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, η επικέντρωση του οποίου αφορούσε την ειδικότερη εφαρμογή των διατάξεων αυτών²⁶⁵, που έπρεπε να λειτουργήσουν για την ενεργοποίηση της υποχρέωσης αυτής του ελληνικού κράτους.

Ωσαύτως, με βάση το νομοθετικό αυτό πλαίσιο προκύπτει ένα θετικό ερμηνευτικό κενό, με την έννοια ότι δε διευκρινιζόταν το βασικά εφαρμοζόμενο δίκαιο, κι *αν το κυρίαρχο δίκαιο* που θα λαβινοταν υπόψη θα ήταν το αντίστοιχο της κτήσεως των δικαιωμάτων αυτών, που ήταν *το οθωμανικό ή το ελληνικό*, με τη μορφή που «ίσχυε» και λειτουργούσε τότε στην Ελλάδα, ως δίκαιο της διάδοξης κυριαρχίας, στο νομικό καθεστώς της οποίας θα υπάγονταν στη συνέχεια και οι δικαιούχοι των «κεκτημένων» υπό το προηγούμενο οθωμανικό δικαϊκό καθεστώς δικαιωμάτων (ως δίκαιο λειτουργίας των «κεκτημένων» δικαιωμάτων).

(62) Συναφής πηγή αξιολογήσεως του νομικού προβληματισμού, που ήδη αναπτύχθηκε, ήταν και η σχετική *ερμηνευτική* της Συμβάσεως των Αθηνών *Εγκύκλιος* υπ' αριθ. 34498/20ής Δεκεμβρίου 1913 του ελληνικού υπουργείου των Εξωτερικών, που υπογραφόταν από τον υπουργό των εξωτερικών Δημ. Πανά και απευθύνονταν «Προς τα επί της Δικαιοσύνης, Εσωτερικών, Οικονομικών και

264. Νάκου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 937.

265. Άρθρα 5 και 6 της Συμβάσεως των Αθηνών. Πρβλ. στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας & 60.

Εθνικής Οικονομίας Β[ασιλικά] Υπουργεία»,²⁶⁶ η οποία, ως ευρισκόμενη εγγύτερα με τις συνθήκες συνάψεώς της, επιχειρούσε να «ερμηνεύσει» το άρθρ. 6.2, δίνοντας έτσι μια μορφή «επίσημη» ελληνικής θέσεως, διά του υπουργείου των Εξωτερικών, σχετικά με τον όρο «δικαιώματα ιδιοκτησίας», τον οποίο μάλιστα ανέφερε μόνο με τη γαλλική του απόδοση «droits de propriété», χωρίς όμως να δίδει κανένα ερμηνευτικό στοιχείο από το οποίο θα συναγόταν η απάντηση για την άρση της ασάφειας του όρου «δικαιώματα ιδιοκτησίας».

Ειδικότερα, η Εγκύκλιος περιελάμβανε ότι: «ο όρος “droits de propriété” δέον να ερμηνευθή εν τη κρατούση εν Τουρκία γενικωτέρα σημασία, ήτοι ο όρος ούτος περιλαμβάνει πάντα τα επί ακινήτων εμπράγματα δικαιώματα, δηλονότι δικαιώματα κυριότητος επί κτημάτων κατά κυριότητα εξουσιαζομένων (μούλκ), δικαιώματα επικαρπίας, προκειμένου περί δημοσίων γαιών (εραζι μιριέ), βακουφικών (αφιερωμένων) κτημάτων κ.λπ., συμφώνως προς τους Οθωμανικούς Νόμους τους ισχύοντας μέχρι της ημέρας της καταλήψεως των προσαρτηθεισών χωρών. Επί τη βάσει δε της Νομοθεσίας ταύτης θέλουσι καθορισθή και τ'αμοιβαία δικαιώματα του Ελληνικού Δημοσίου και των επικαρπωτών δημοσίων γαιών ... αποκλειομένης της εφαρμογής των μεταγενεστέρων της καταλήψεως νεαρών Νόμων ...», από το περιεχόμενο της οποίας δεν συνάγεται πάντως το ακριβές περιεχόμενο των «δικαιωμάτων ιδιοκτησίας», εκτός κι αν θεωρηθεί ότι στο περιεχόμενο αυτό υπάγονταν: «πάντα τα επί ακινήτων εμπράγματα δικαιώματα» σύμφωνα με την πιο πάνω γραμματική διατύπωση της ίδιας Εγκυκλίου, τα οποία προβλέπονταν ότι «επί τη βάσει δε της Νομοθεσίας ταύτης [δηλαδή της οθωμανικής] θέλουσι καθορισθή και τ'αμοιβαία δικαιώματα του Ελληνικού Δημοσίου και των επικαρπωτών δημοσίων γαιών».

Η μόνη *ορθή* κατά τεκμήριο *θέση* της Εγκυκλίου αυτής ήταν η ερμηνευτική *αναγωγή* των «δικαιωμάτων ιδιοκτησίας» στο ρυθμιστικό των δικαιωμάτων αυτών οθωμανικό δίκαιο, με βάση το οποίο θα καθορίζονταν «και τ'αμοιβαία δικαιώματα του Ελληνικού Δημοσίου και των επικαρπωτών δημοσίων γαιών»²⁶⁷, θέση, όμως, η οποία

---

266. Το κείμενο βλ. στους Σ. Αντωνοπούλου, *Αι Συνθήκαι Λονδίνου, Βουκουρεστίου και Αθηνών*, εν Αθήναις 1917, σ. 176 κ.ε.

267. Νάκου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 938.

δεν εναρμονιζόταν απόλυτα με το γραμματικό περιεχόμενο των σχετικών άρθρων της Συμβάσεως, την οποία η Εγκύκλιος αυτή θεωρητικά αλλά και πραγματικά ερμήνευε, κατά τρόπο, βέβαια, όχι απόλυτα σαφή, κι αυτό γιατί, πέρα από το νομικά απαράδεκτο ελληνικό φαινόμενο η εν τοις πράγμασι τακτική της «ερμηνείας» των νόμων αλλά και των διεθνών Πράξεων από τη Διοίκηση, διαμέσου διοικητικών Εγκυκλίων, υποκαθιστώντας έτσι τους συντάκτες τους και τα αρμόδια όργανα για τη νόμιμη ερμηνεία τους.

Το ρυθμιστικό περιεχόμενο, όμως, ιδιαίτερα της Συμβάσεως αυτής των Αθηνών θα μπορούσε να είχε σαφέστερη διατύπωση στα θέματα της «αναγνωρίσεως» των «δικαιωμάτων ιδιοκτησίας», αν ληφθεί υπόψη ότι στο ίδιο το κείμενο της Συμβάσεως υπήρχαν λεπτομερέστατα άρθρα αναφερόμενα κυρίως: (i) στη συνομολογημένη υποχρέωση των συμβαλλόμενων Κυβερνήσεων να αποταθούν στο Διαιτητικό Δικαστήριο της Χάγης για την επίλυση της υφιστάμενης διαφοράς που είχε αναφύει κατά την υπογραφή του από 26 Οκτωβρίου 1912 Πρωτοκόλλου Παραδόσεως της Θεσσαλονίκης, ως προς τα όπλα των Οθωμανών στρατιωτών της φρουράς της πόλεως της Θεσσαλονίκης, επίσης (ii) στις θρησκευτικές ιδιαιτερότητες των παραμενόντων υπό την ελληνική διοίκηση μουσουλμάνων, των αντίστοιχων με το θρήσκευμά τους κοινοτήτων, ως και (iii) της νομικής καταστάσεως των μουσουλμάνων μουφτήδων (άρθρ. 11)²⁶⁸.

Παράλληλα, τονίζονταν ιδιαίτερα (i) οι ιδιομορφίες των οθωμανικών γαιών της κατηγορίας των αφιερωμένων ή βακουφικών (κτημάτων) (άρθρ. 12), καθώς και (ii) το περιεχόμενο των προσαρτημένων πρωτοκόλλων, κυρίως του υπ' αριθ. 2, το οποίο περιελάμβανε κατάσταση κτημάτων ευρισκόμενων στις εκχωρηθείσες χώρες, που σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της οθωμανικής κυβερνήσεως ανήκαν στην ιδιωτική περιουσία του οθωμανικού κράτους και κατά συνέπεια έπρεπε να παραμείνουν «εις Αυτό», απαιτήσεις, όμως, τις οποίες η ελληνική κυβέρνηση δεν αποδεχόταν, ούτε τους οθωμανικούς αυτούς ισχυρισμούς, «ανθισχυριζόμενη» ότι «τα κτήματα αυτά δέον να ανήκωσιν εις Αυτήν», διεκδικούμενα περαιτέρω για τη δικαστική τους επίλυση στο Διαιτητικό Δικαστήριο της Χάγης, καθώς και του υπ' αριθ. 3 πρωτοκόλλου, το οποίο εξειδίκευε τα δι-

268. Νάκου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 937.

καιώματα τόσο των μουσουλμανικών κοινοτήτων όσο και των δικαιοδοσιών των μουφτήδων²⁶⁹.

Λογική απόρροια των πιο πάνω ρυθμίσεων αποτελεί ένα συναγόμενο βασικό αποτέλεσμα, που εξειδικεύει μία βασική σκέψη και ταυτόχρονα οδηγεί άμεσα σε ένα καίριο ερώτημα αναφορικά με τις παρατιθέμενες υπερβολικά λεπτομερείς ειδικότερες ρυθμίσεις, όχι μόνο της Συμβάσεως αλλά και των τριών προσαρτημένων σ' αυτήν πρωτοκόλλων, σχετιζόμενες με τα πιο πάνω θέματα, που ομολογούμενως προκαλούν! κυρίως με τις ιδιαίτερα αναλυτικές τους αναφορές, τέτοιες που δεν παρατέθηκαν ούτε για τα τόσο επισφαλή ιδιοκτησιακά θέματα!, η εξειδικευμένη αναφορά των οποίων προκαλεί ποικίλα ερωτηματικά, κυρίως για τον επιδιωκόμενο (αλλά μη εμφανώς γνωστό!) σκοπό των Οθωμανών, παρά για την τόσο ασαφή εννοιολογικά ερμηνεία των παρατιθέμενων όρων, οι οποίοι τις περισσότερες φορές προκαλούσαν, αντί για την επιδιωκόμενη ερμηνεία, «σύγχυση», τη σημασία των οποίων γνώριζαν οι Οθωμανοί, κι αν δεν τη γνώριζαν αποτελούσε βασική ευθύνη της Ελληνικής Αντιπροσωπείας να προβεί στις απαραίτητες επισημάνσεις!

(63) Στη βάση της πιο πάνω αξιολογήσεως των ρυθμιστικών διατάξεων της Συνθήκης των Αθηνών, αναφορικά με την αναγνώριση των σχετικών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, στηρίχθηκε η «πρωτόγνωρη» για τα ελληνικά δικαιικά δεδομένα «μετατροπή» της βάσεως των δικαιωμάτων αυτών, που οδήγησε μεταγενέστερα σε μια ουσιαστική μορφή ρητού και άμεσου «νομικού μεταβολισμού» της τέως οθωμανικής «δημόσιας ιδιοκτησίας» στην πλήρη κυριότητα του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, που επιτεύχθηκε όχι μόνο με τις επιτασσόμενες επιταγές της πιο πάνω διεθνούς πράξεως, αλλά ουσιαστικά οριοθετήθηκε από τη ρυθμιστική της «οθωμανικής» αυτής ιδιοκτησίας ελληνική νομοθεσία. Αρχικά με τον αξιολογούμενο στη συνέχεια νόμο 147/1914, ο οποίος εισήγαγε στο πλαίσιο της ελληνικής νομοθεσίας τις εξειδικευμένες ρυθμίσεις των «περί γαιών [οθωμανικών] διατάξεων» του οθΝπΓαιών του 1858, ενώ στη συνέχεια με τον με-

---

269. Οι οποίες είχαν ενταχθεί ως βασικά άρθρα υπ' αριθ. 11-12 στο γενικό κείμενο της Συμβάσεως των Αθηνών, καθώς και στο προσαρτημένο στην εν λόγω Σύμβαση υπ' αριθ. 3 Πρωτόκολλο.

ταγενέστερο νόμο 1072/1917 αναγνωρίστηκε η αυτοδίκαιη «μετατροπή» της «ιδιοκτησιακής» βάσεως των κεκτημένων δικαιωμάτων επί των τέως δημόσιων οθωμανικών γαιών σε δικαιώματα πλήρους ιδιοκτησίας²⁷⁰.

(64) Το πρόβλημα της εφαρμογής νομοθετημάτων και θεσμών του προϋφιστάμενου νομοθετικού καθεστώτος και ειδικότερα στην προκείμενη περίπτωση, του οθωμανικού, αποτελεί ουσιαστική υποχρέωση της διάδοχης κυριαρχίας, η οποία αναφέρεται κυρίως στις ρυθμίσεις του διεθνούς Δικαίου και ειδικότερα της Συμβάσεως της Χάγης του 1907, όπου στο άρθρο 43 των ειδικών Κανονισμών της, που προαναφέρθηκε, διατυπώνεται σαφής ρυθμιστική διάταξη που επιτάσσει τη *διατήρηση* των υφιστάμενων νόμων (της προηγούμενης κυριαρχίας) στις κατεχόμενες στρατιωτικώς χώρες, εκτός της υπάρξεως, στη ρυθμιζόμενη αυτή περίπτωση, «*αναποφεύκτου κωλύματος*»²⁷¹ για την εφαρμογή των οποίων, κυρίως κατά τη «διακυβέρνηση» του Ρακτιβάν, λήφθηκαν υπόψη οι διατάξεις τους και λειτούργησαν ιδιαίτερα στις λεγόμενες «ανακτηθείσες μακεδονικές χώρες»²⁷², δηλαδή την περίοδο 1912-1913, προτού προσαρτηθούν στην Ελλάδα οι Νέες Χώρες²⁷³.

(65) Την περίοδο, όμως, μετά το 1913 κυριάρχησε, επίσης, μια τάση, η οποία²⁷⁴ θεωρούσε ότι η διάδοχη της οθωμανικής ελληνική

---

270. Βλ. τελείως εξειδικευμένη τεκμηρίωση στου Νάκου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 936 κ.ε., 938 κ.ε., σε πρβλ. με 931 κ.ε.

271. Βλ. ειδικότερη αξιολόγηση στο πιο πάνω κείμενο της εργασίας μας && 27-28,34, 42, 46 σημ. 231, 56. Επίσης για την πραγματική αδυναμία εφαρμογής της οθωμανικής νομοθεσίας βλ. Πολυχρονιάδου, σ. 81 κ.ε., 96-97 κ.ε.

272. Προσφιλής έκφραση του Πολυχρονιάδου, που είχε τεθεί και ως προμετωπίδα του τίτλου του αυτόθι βιβλίου του.

273. Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, βλ. προχείρως Δημακόπουλου, σσ. 218-220 κ.ε.

274. Με βάση τη θεωρία των «*κεκτημένων*» ιδιωτικών δικαιωμάτων, για τα οποία η διάδοχη κυριαρχία οφείλει να προβεί σε ρυθμίσεις που να οδηγούν σε μια μορφή αναγνωρίσεώς τους, αρκεί τα νομικά αποτελέσματα που δημιουργήθηκαν από έννομες πράξεις που έγιναν υπό τις ρυθμίσεις του προγενέστερου δικαιοκτικού καθεστώτος, να συντέλεσαν στη νόμιμη δημιουργία ιδιωτικών δικαιωμάτων, τα οποία με τον τρόπο αυτό έχουν ήδη κτηθεί και θεωρούνται έτσι «*κεκτημένα*». Στα

κυριαρχία οφείλει άμεσα και το ταχύτερο δυνατό χρονικό διάστημα να εκδώσει σαφή νομοθεσία με ρητές διατάξεις διαχρονικού δικαίου, οι ρυθμίσεις του οποίου πρέπει τις διατάξεις της προηγούμενης νομοθεσίας, αναφορικά με τους θεσμούς και τις νομικές καταστάσεις που είχαν δημιουργηθεί και προΐσχυαν, να τις *εναρμονίσουν*: τόσο με τις νομοθετημένες διατάξεις που ήδη λειτουργούσαν στη διάδοχη κυριαρχία, όσο και με τις νομικές καταστάσεις που έχουν ή είχαν δημιουργηθεί, ιδιαίτερα αυτές που έχουν αρχίσει τη λειτουργία για να δημιουργηθούν νέες έννομες καταστάσεις και σχέσεις, με το νομοθετικό καθεστώς που ισχύει στη διάδοχη κυριαρχία.

(66) Βασική αιτιολογία εκδόσεως των απαραίτητων διαχρονικού δικαίου ρυθμίσεων αποτέλεσε και το ουσιαστικής σημασίας γεγονός των «ακούσιων» παραλείψεων της ελληνικής Πολιτείας, ιδιαίτερα στην περίπτωση της παραχωρήσεως στη χώρα μας της Θεσσαλίας και της Άρτας, το 1881²⁷⁵, όπου φαίνεται ότι η Ελλάδα και η κυβέρνηση της, ακριβώς δεν κατάλαβε τι έγινε με την εν λόγω παραχώρηση, όπου άφησε την *εναρμόνιση* των μη συσχετιζόμενων νομοθεσιών, θεσμών και καταστάσεων, οθωμανικού και ισχύοντος ελληνικού (βυζαντινορωμαϊκού) δικαίου, στην ελληνική Δικαιοσύνη, η οποία, χωρίς καμιά νομοθετική ρύθμιση διαχρονικού δικαίου, όπου στο ασαφές δικαιικό κενό είχε προστεθεί και η «τεχνική» αδυναμία ουσιαστικής γνώσεως της φύσεως του οθωμανικού δικαίου και των θεσμών που ευρίσκονταν σε λειτουργία, κλήθηκε να επιλύσει τα πιο ουσιαστικά γαιοκτητικά προβλήματα, ένα από τα οποία, το πιο ουσιαστικό, που λειτουργούσε τότε ως ιδιόρρυθμο δικαίωμα εμπράγματης μορφής (θεωρούμενου ως μια έκφανση «ιδιοκτησιακού» δικαιώματος) επί των τέως δημόσιων οθωμανικών γαιών, χωρίς να ταυτίζεται με την ιδιοκτησία (κυριότητα) του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, ήταν το αναφερόμενο στο δικαίωμα «*εξουσιάζσεως*» επί των

«κεκτημένα» ιδιωτικά δικαιώματα, όμως, δεν καταλέγονται οι απλές προσδοκίες αυτών, που ήταν εξαρτημένες από ενδεχόμενες αιρέσεις ή προθεσμίες, για να μπορέσουν να καταστούν δικαιώματα, οπότε νομικά δεν είχαν κτηθεί και κατά συνέπεια δεν μπορούσαν να ενασκηθούν, γιατί ως «κεκτημένα» ήταν ανύπαρκτα, για τα οποία βλ. ειδικότερα στον Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 184 κ.ε.

275. Βλ. Νάκου, *Νομικό καθεστώς*, σσ. 303-304 κ.ε.' του ίδιου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 931 σημ. 9, 13 κ.ε.

δημόσιων γαιών, πιο γνωστό ως *tasarruf*²⁷⁶ («τασσαρούφ»), το οποίο, τελικά, «μεταβολίστηκε», το πιθανότερο, από αθέλητη «άγνοια» αλλά τελείως παράνομα, με την επίκληση ενός κατά φαινόμενο υφιστάμενου δικαικού πλάσματος, σε πλήρες δικαίωμα ιδιοκτησίας (κυριότητας), σύμφωνα, βέβαια, με το ισχύον τότε ελληνικό (βυζαντινορωμαϊκό) δίκαιο.

(67) Τα «πικρά» αυτά διδάγματα φαίνεται ότι οδήγησαν τους Έλληνες νομοθέτες μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους σε νομοθετικές ρυθμίσεις, οι οποίες, όμως, «κατάφεραν» να επιτύχουν «πολιτικά» ακριβώς το ίδιο τελικό δικαικό αποτέλεσμα, μόνο που για το σκοπό αυτό δεν αφέρθηκε η επίλυση των γαιοκτητικών προβλημάτων των τέως οθωμανικών γαιών στην ελληνική Δικαιοσύνη, αλλά με την άμεση συνδρομή της νομοθετικής μηχανής²⁷⁷, ενώ διαμορφώθηκε ένα αρχικό δικαικό πλαίσιο, κατά τεκμήριο ασφαλές!, γιατί δια-

---

276. Το οποίο, ως κατηγορία δικαικού θεσμού του οθωμανικού γαιοκτητικού συστήματος ενώ θεωρούνταν ότι αποτελούσε ένα «πλήρες» εμπράγματο δικαίωμα επί των δημόσιων οθωμανικών γαιών, χρήσεως, καρπώσεως, μεταβιβάσεως και κληρονομικής διαδοχής (υπό ορισμένες προϋποθέσεις), εξαιτίας μιας σχετικής νομικής αυτοτέλειας που διέθετε, κυρίως στις βασικές χρησιμότητές του ως ουσιαστικού ιδιοκτησιακού δικαίωματος, για τα οποία ιδιαίτερη αξιολόγηση βλ. στον Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σσ. 165, 269 κ.ε., παρόλα αυτά στερούνταν ενός στοιχείου που απόλειπε για να καταστεί πλήρως αυτοτελής, που χαρακτηριζόταν με τον τεχνικό νομικό οθωμανικό όρο *rakabe*, η ερμηνεία του οποίου αποδιδόταν ως μια μορφή ενισχυμένης «ψιλής κυριότητας», η οποία παρακρατούσαν από την οθωμανική πολιτεία, ως εκδήλωση όχι μόνο της πολιτειακής εξουσίας διαθέσεως των γαιών αυτών, ό.π., σ. 265 κ.ε., αλλά και ως «επιφύλαξη μιας δημοσιονομικής υποτέλειας του εδάφους στο κράτος», σύμφωνα με τη χαρακτηριστική ερμηνευτική αντιμετώπιση του Α. Ζ. Καλλικλή, *Το οθωμανικόν δίκαιον εν Ελλάδι*, Αθήναι 1931, σ. 40.

Περαιτέρω το *tasarruf* αντιμετώπιστηκε νομοθετικά σαν οιονεί ιδιοκτησία που περιελάμβανε στις ειδικότερες γιαυτή ρυθμίσεις όλες τις περιπτώσεις που την αφορούσαν, σαν ουσιαστική ιδιοκτησία. Τις χαρακτηριστικές αυτές ρυθμίσεις βλ. Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σσ. 67-68 κ.ε., καθώς και τις ουσιαστικές εννοιολογικές αναγωγικές συσχετίσεις των νομικών όρων και θεσμών του οθωμανικού δικαίου, με τις θεωρούμενες σαν αντίστοιχες έννοιες και θεσμούς του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, αυτόθι, σ. 272 κ.ε., οι οποίες έχουν στη βάση τους μια «σχετικότητα», εξαιτίας των θεμελιακών διαφορών που υπήρχαν στη φύση και στη δομή των δυο αυτών δικαίων, αυτόθι, σσ. 282-284 κ.ε., 288 κ.ε., 293 κ.ε.

277. Που ήταν ό,τι χειρότερο θα μπορούσε να συμβεί!

μέσου του θεσπισμένου ελληνικού νομοθετήματος, με τις ουσιαστικές διατάξεις του νόμου 147, θα οδηγούμασταν στις ρυθμίσεις μιας ρητής οθωμανικής νομοθεσίας (του οθΝπΓαιών), *εφαρμοζόμενες*, όμως, σύμφωνα με το περιεχόμενο των σχετικών [οθωμανικών] διατάξεων, που οδήγησε, τελικά, στην οριοθέτηση των προϋποθέσεων για να επιτευχθεί μεταγενέστερα, το δικαίωμα «αδιανόητο» να εκχωρηθούν με άλλη ρητή νομοθετική ρύθμιση (νόμου 1072/1917), όλα τα κεκτημένα δικαιώματα «εξουσιάσεως» (tasarruf) επί των δημόσιων οθωμανικών γαιών στους δικαιούχους των δικαιωμάτων αυτών, χωρίς αποζημίωση ή χωρίς καμιά υποχρέωση καλλιέργειάς τους²⁷⁸.

(68) Έτσι, ειδικότερα, η ρητή αναγνώριση ολόκληρου του δικαίωκου πλαισίου της οθωμανικής γαιοκτητικής νομοθεσίας ουσιαστικά εισάγεται με τις βασικές ρυθμίσεις του νόμου υπ' αριθ. 147/1914 «περί της εν ταις προσαρτωμέναις [Νέαις] χώραις εφαρμοστέας νομοθεσίας και της δικαστικής αυτών οργανώσεως»²⁷⁹, οι οποίες ε-

---

278. Η οποία αποτελούσε, ιδιαίτερα η τελευταία, βασική ρύθμιση του οθΝπΓαιών, η παραβίαση της οποίας οδηγούσε σε απώλεια του δικαιώματος tasarruf, με βάση τη ρύθμιση που επαναλαμβάνεται στον νόμο 262/10ης Μαΐου 1914, «περί συμπληρώσεως του νόμου 147 της 5ης-1-1914», ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 130/12ης-5-1914, άρθρ. 9.1, αναφερόμενο στα εγκαταλεημένα ακίνητα των Νέων Χωρών, για τα οποία δόθηκε στους φερόμενους ως αξιούντες ιδιοκτησία ή άλλο εμπράγματο δικαίωμα ετήσια προθεσμία προσαγωγής των αποδεικτικών τίτλων της ιδιοκτησίας τους, ενώ παράλληλα τονίστηκε στο άρθρ. 9.2 ότι «μένουσιν άθικτα εκ της διατάξεως ταύτης τα κατά τους περί γαιών [οθωμανικούς] νόμους δικαιώματα του δημοσίου επί των μη τακτικώς καλλιεργηθεισών δημοσίων γαιών». Σχετικά ερμηνευτικά στοιχεία βλ. στον Ν. Π. Ελευθεριάδου, *Γνωμοδοτήσεις περί κτηματικών ζητημάτων και διαφορών εν ταις Νέαις Χώραις*, τχ. Β', εν Αθήναις 1917, σσ. 80-84 κ.ε., με συμπαραβολή του άρθρ. 68 του οθωμανικού Νόμου περί Γαιών του 1858, σύμφωνα με το οποίο οριζόταν ότι εάν ο νόμιμος δικαιούχος της εξουσιάσεως (tasarruf) δημόσιας γης την αφήσει επί τριετία ακαλλιεργητη επιστρέφει αυτή στο οθωμανικό δημόσιο, *Οθωμανικοί δικαστικοί νόμοι*, τχ. Β', οθΝπΓαιών, εν Αθήναις 1915, σ. 80. Πρβλ. επίσης τον νόμο 262 και στον Βασιλείου, *Κώδικες*, σσ. 1306-1307.

279. Της 5-1-1914, ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 25/1-2-1914, σημ. 95 κ.ε. Ο νόμος αυτός ως νομοσχέδιο κατατέθηκε από το Ρακτιβάν στη Β' συνεδρίαση της Βουλής της 6ης Νοεμβρίου 1913, εισηγητική έκθεση δεν εντοπίστηκε!, επισημάνθηκε, όμως, σχετική εισήγηση του εν λόγω νομοσχεδίου, στην ιδιωτική έκδοση της εφ. «Εθνικός Κήρυξ», *Ιστορία της Ελλάδος, Αι Αγορεύσεις του ελληνικού Κοινοβουλίου, 1909-1956*,

ντάσσονται κύρια και ουσιαστικά στο ελληνικό δίκαιο, με τις εξειδικευμένες διατάξεις τους, ιδιαίτερα του άρθρ. 2 εδ. 4, να περιέχουν (άλλως να αντιγράφουν πιστά) και όχι απλώς να αποδίδουν ρυθμίσεις του οθωμανικού δικαίου²⁸⁰. Από την άποψη του περιεχομένου του ο νόμος 147, από τους πιο θεμελιακούς του ελληνικού δικαίου, θεσπίζει την αποκλειστική ισχύ των ελληνικών ποινικών και αστυνομικών νόμων, που είχαν ήδη εισαχθεί με βάση τον νόμο ΔΡΛΔ'/28ης-10-1913 στις προσαρτημένες χώρες (άρθρ. 1)²⁸¹, ενώ εισάγει στις Νέες Χώρες εν γένει την ελληνική αστική νομοθεσία του παλαιού Βασιλείου (άρθρ. 2 παρ. 1)²⁸², στην οποία συμπεριλαμβάνεται και το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, που είχε «εξισωθεί» αναγωγικά με την «κείμενη» νομοθεσία με βάση το Διάταγμα 23-2/7-5-1835 της «περί Πολιτικού Νόμου»²⁸³, το οποίο, ως σημειωθεί, ρητά αναγνωρί-

---

περ. Β', τ. Γ', Αθήναι 1957, σ. 8 κ.ε. Σχετικά με το ουσιαστικό περιεχόμενο του βασικού άρθρ. 2 εδ. 4 του νόμου 147 βλ. στο πιο κάτω κείμενο της εργασίας μας σημ. 284.

280. Πρβλ. Νάκου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 938 κ.ε. Οι ρυθμίσεις αυτές του άρθρ. 2.4 νόμου 147/1914 καταργήθηκαν με την εισαγωγή του ΑΚ (23-2-1946), σύμφωνα με τα υποστηριζόμενα και από τον Κεραμέα, σ. 7 σημ. 76, με το άρθρ. 5 εδ. 8 ΕισΝΑΚ, το οποίο ερμηνεύεται ότι η παράθεσή του ήταν μεν ρητή αλλά τυπική, Νάκου, αυτόθι, σ. 938 σημ. 56, γιατί μετά τις 23-2-1946 συνεχίζεται η λειτουργία του μέχρι σήμερα, αναγωγικά, με βάση ιδιαίτερα το άρθρ. 51 του ΕισΝΑΚ: «Η απόκτηση κυριότητας ή άλλου εμπράγματος δικαιώματος πριν από την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα κρίνεται κατά το δίκαιο που ίσχυε όταν έγιναν τα πραγματικά γεγονότα για την απόκτησή τους». Βλ. επίσης σχετικά Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 23, 27, 31 κ.ε., 187 κ.ε., 454 κ.ε.

281. Με τον νόμο 147/1ης Ιανουαρίου/1ης Φεβρουαρίου 1914 «περί της εν ταις προσαρτωμέναις χώραις εφαρμοστέας νομοθεσίας και της δικαστικής αυτών οργανώσεως».

282. Που αναφέρονται αναλυτικά στον Αστικό νόμο του 1856, στη νομοθεσία περί ανηλίκων, επιτροπείας και κηδεμονίας του 1861, στους νόμους περί: μικτών γάμων του 1861, βραχυπρόθεσμων παραγραφών, τροποποιήσεως των διατάξεων περί αποσβεστικής προθεσμίας του ισχύοντος δικαίου, περί τόκων, διαθηκών, με εξαίρεση τις ισχύουσες στην Κρήτη διατάξεις του Βυζαντινού Δικαίου αναφορικά προς το οικογενειακό και το κληρονομικό δίκαιο.

283. Η λειτουργία του οποίου συνεχίστηκε μέχρι το 1946, που τέθηκαν σε ισχύ ο ΑΚ και ο ΕισΝΑΚ, όπου με το άρθρ. 1 ΑΚ για τις πηγές του δικαίου θεσπιζόταν ότι οι κανόνες του δικαίου περιλαμβάνονται στους νόμους και τα έθιμα, αρχή που είχε υιοθετηθεί και από τις διατάξεις του ΕισΝΑΚ, ο οποίος ενώ όριζε ότι στο άρθρ. 1 ότι από την έναρξη της ισχύος του ΑΚ καταργούνται όλες οι διατάξεις των

ζει την ισχύ των εθίμων, ενώ ιδιαίτερα στις προσαρτημένες χώρες επαναλαμβάνεται η *εξακολούθηση* της ισχύος για την Κρήτη των διατάξεων του Βυζαντινού Δικαίου, αναφορικά με το οικογενειακό και το κληρονομικό δίκαιο (άρθρ. 2 παρ. 3, νόμου 147).

Το πρόβλημα, όμως, της ισχύος των οθωμανικών διατάξεων *διατηρείται*, σύμφωνα με τη θεσπιζόμενη γραμματική αναφορά, στο ειδικότερο περιεχόμενό τους, το οποίο περιλαμβάνει ότι: «εν ταις χώραις ταις διατελούσαις τέως υπό την άμεσον κυριαρχίαν του Οθωμανικού Κράτους εισάγεται εν γένει η Ελληνική αστική νομοθεσία. Διατηρούνται όμως εν ισχύι αι περί γαιών [οθωμανικές] διατάξεις, αι ρυθμίζουσαι τα επ' αυτών [των οθωμανικών γαιών] ιδιωτικής φύσεως δικαιώματα, των περί τούτων δικαιοπραξιών συντελουμένων εφεξής κατά τους Ελληνικούς νόμους»²⁸⁴ (άρθρ. 2 εδ. 4), που σημαίνει ότι διατηρούνται σε ισχύ άμεσα, αποκλειστικά και εξειδικευμένα, με τις ρυθμίσεις του νόμου 147, οι περί οθωμανικών γαιών διατάξεις του οθωμανικού δικαίου, στις οποίες, εφόσον ο ελληνικός

γενικών ή τοπικών εθίμων που αντιβαίνουν στις διατάξεις του, κ.λπ., με επόμενα ρητά και ειδικά άρθρα υιοθετούσε πλήρως τις κεκτημένες ιδιωτικού δικαίου εθιμικές καταστάσεις που προΐσχυαν, όπως στα άρθρα υπ' αριθ.: (i) 51, που θεσπίζει ότι η απόκτηση κυριότητας ή άλλου εμπράγματος δικαιώματος πριν από την εισαγωγή του ΑΚ κρίνεται κατά το δίκαιο που ίσχυε όταν πραγματοποιήθηκαν τα πραγματικά γεγονότα για την απόκτησή τους, (ii) 57, που αναφέρει ότι τα εμπράγματα δικαιώματα σε ξένο πράγμα ή δικαίωμα, που υπάρχουν κατά την εισαγωγή του ΑΚ, ισχύουν και στο εξής, και διέπονται από το έως τώρα δίκαιο, (iii) 58, που ρυθμίζει τη διατήρηση του εμπράγματος δικαιώματος της εμφυτεύσεως σε ξένο έδαφος, που υπάρχει κατά την εισαγωγή του ΑΚ, το οποίο εξακολουθεί να διέπεται από το έως τώρα δίκαιο ή τις ειδικές σχετικά μ' αυτό διατάξεις που ισχύουν έως τώρα, (iv) 59, το οποίο αναγνωρίζει τη διατήρηση των εμπράγματων δικαιωμάτων της επιφάνειας ή της χωριστής κυριότητας, που υπάρχουν κατά την εισαγωγή του ΑΚ σε φυτεία ή δένδρα ή οικοδομές σε ξένο έδαφος, τα οποία εξακολουθούν να διέπονται από το έως τώρα δίκαιο ή από τις ειδικές για αυτά σχετικές διατάξεις που ισχύουν έως τώρα, (v) 60, το οποίο θεσπίζει τη δυνατότητα του καθενός των μερών να ζητήσει από την εισαγωγή του ΑΚ την εξαγορά των δικαιωμάτων του άλλου, στις περιπτώσεις που δεν περιλαμβάνονται στα πιο πάνω άρθρ. 58, 59, εφόσον δεν παρέχεται ή δεν παρέχεται πλέον η δυνατότητα αυτή, (vi) 61-63, όπου προσδιορίζεται ειδικότερα η κατά τα παραπάνω διαδικασία εξαγοράς, κ.ά.

284. Βλ. πιο πάνω στο κείμενο της εργασίας μας σημ. 279-280. Τη νομοθετική εξελικτική πορεία των ρυθμίσεων του νόμου 147 βλ. Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 31 σημ. 28, 23 σημ. 19, 61 σημ. 96, 454 σημ. 154.

νόμος τις κατέστησε εσωτερικό δίκαιο, ουσιαστικά, πλέον, ανάγεται το περαιτέρω ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο στο προϋφιστάμενο οθωμανικό γαιοκτητικό σύστημα, οι διατάξεις του οποίου θεωρούνται οιονεί ελληνικό δίκαιο και περιέχουν κυρίως και όχι απλώς αποδίδουν ρυθμίσεις του οθωμανικού δικαίου, που περιλαμβάνονται στο βασικό κωδικοποιημένο οθωμανικό νόμο περί Γαιών του 1858, οι διατάξεις του οποίου ρύθμιζαν τα ιδιωτικά δικαιώματα των δικαιούχων²⁸⁵ επί των δημόσιων, των μη κυρίως αφιερωμένων ή βακουφικών, των καθιερωμένων σε κοινή χρήση, των νεκρών και των λεγόμενων μοναστηριακών γαιών.

Επίσης, *αναγνωρίζεται* το ιδιαίτερο καθεστώς των μουσουλμάνων και των ισραηλιτών που ανήκαν στο προσωπικό τους θρήσκευμα, αναφορικά με τις γαμικές και τις προσωπικές σχέσεις των συζύγων, οι οποίες διέπονται και κρίνονται από τον ιερό τους νόμο (άρθρ. 4), *οριοθετείται* η άμεση εισαγωγή του ελληνικού δικαστικού οργανισμού και των δικονομιών, πολιτικής και ποινικής (άρθρ. 5), *επεκτείνεται* ολόκληρη η ισχύουσα στην παλαιά Ελλάδα εμπορική νομοθεσία, συμπεριλαμβανόμενων των διατάξεων περί εμπορικών και βιομηχανικών σημάτων (άρθρ.7), *αναγνωρίζεται* το κύρος των μεταγενέστερων της άρσεως της απαγορεύσεως δικαιοπραξιών επί ακινήτων συναπτόμενων συμβάσεων, χωρίς δυνατότητα ισχυροποίησης των προηγούμενων ακύρων γενόμενων δικαιοπραξιών (άρθρ. 8 παρ.1), *προσδιορίζεται* ότι η συντέλεση της κτήσεως των εμπράγματων δικαιωμάτων πραγματοποιείται διά μεταγραφής (άρθρ. 8 παρ.2), ενώ, *εξειδικεύεται*, παράλληλα, η δυνατότητα *αναγνωρίσεως* ως δεκτικών μεταγραφής των ποικιλοτρόπως συνταγμένων αντεγγράφων, ως αποδεικτικών του πραγματικού ιδιοκτήτη ακίνητων κτημάτων, που εμφανίζονταν μέχρι τότε εικονικά στο όνομα ιδιώτη, σε αντιδιαστολή με τους πραγματικούς δικαιούχους που ήταν τα νομικά πρόσωπα ευαγών ή φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, κοινοτήτων ή του ελληνικού Δημοσίου, κι αυτό γιατί η οθωμανική νομοθεσία δεν αναγνώριζε τα νομικά πρόσωπα, με συνέπεια αυτά να εμφανίζονται εικονικά στο όνομα ιδιωτών (άρθρ. 8 παρ. 3), χαρακτηριστική πρακτική που είχε διαμορφωθεί στο Οικουμενικό Πατρι-

---

285. Για το ειδικότερο περιεχόμενο των οποίων σε μια πιο ολοκληρωμένη μορφή βλ. Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 67 κ.ε.

αρχείο κατά την Τουρκοκρατία, για τη διασφάλιση των περιουσιακών στοιχείων των διάφορων εκκλησιαστικών οργανισμών που δεν είχαν τη νομική δυνατότητα να εγγραφούν στο οθωμανικό κτηματολόγιο, με αποτέλεσμα τη λύση του παρένθετου εικονικού ιδιοκτήτη που φρόντιζε στη συνέχεια στην κατάρτιση του σχετικού αντεγγράφου, όπου διευκρινιζόταν τόσο ο φυσικός όσο και ο εικονικός ιδιοκτήτης²⁸⁶.

Ωσαύτως, *ρυθμίζεται* η δυνατότητα εγγραφής των κεκτημένων δικαιωμάτων υποθήκης, με βάση την οθωμανική νομοθεσία, επί ακίνητων κτημάτων κειμένων στις προσαρτημένες χώρες, στα ειδικά βιβλία υποθηκών (άρθρ. 9) που θα τηρούνταν στις περιφέρειες των ειρηνοδικείων (άρθρ. 10), ενώ *προβλέπεται* η ίδρυση νέων δικαστηρίων (άρθρ. 11), η *χωροθέτηση* των οποιών, σε συνδυασμό με την υπαγωγή των υφιστάμενων κατώτερων δικαστηρίων των νέων χωρών σε ανώτερα δικαστήρια της παλαιάς Ελλάδας, και αντίστροφα, οδηγεί σε μια βασική *ενοποίηση* του ελληνικού δικαιοδοτικού χώρου (άρθρ. 12), στο πλαίσιο του οποίου ρυθμίστηκε η περαιτέρω δικαστική οργάνωση, τόσο από την αριθμητική αναφορά του δικαστικού προσωπικού της καθήμενης και της όρθιας δικαιοσύνης, όσο και των υφιστάμενων ποικίλων σχετικών προβλημάτων, των δικηγορικών συλλόγων και των δικηγόρων, κ.ά. (άρθρ. 13-34).

(69) Αξιολογώντας στη συνέχεια ειδικότερα το νομοθετικό

---

286. Η ειδικότερη εφαρμογή αναγνωρίσεως των εν λόγω αντεγγράφων (άρθρ. 8.3 πιο πάνω νόμου) ως δεκτικών μεταγραφής εγγράφων, που τέθηκε από τον Ρακτιβάν, αμέσως μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας, που θεωρήθηκε ως «οξυδερκής πρόβλεψη» του από τον Κεραμέα, σ. 7, ανακτήσεως των περιουσιακών στοιχείων που φέρονταν εικονικά ότι ανήκαν κατά την Τουρκοκρατία σε ιδιώτες, επειδή η οθωμανική νομοθεσία δεν αναγνώριζε την έννοια των νομικών προσώπων, όντως οδήγησε στην κτήση από πολλά φιλανθρωπικά ιδρύματα ικανού αριθμού περιουσιακών στοιχείων. Η πρακτική, όμως, αυτή, ήταν ήδη γνωστή στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, όπου λειτουργούσε με πολλές ρυθμίσεις και ιδιαίτερη συνέπεια κατά την Τουρκοκρατία, η οποία αξιολογείται στη μελέτη μου «Οι Χριστιανικές Κοινότητες της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία και η μεταγενέστερη μετεξέλιξή τους (Ν. 2508/1920)», ως εισαγωγική ανακοίνωση υπό δημοσίευση στα *Πρακτικά του ΚΕ΄ Συνεδρίου Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Ι. Μονή Βλατάδων, 15η-17η Δεκεμβρίου 2011*, με τίτλο «Χριστιανικές Κοινότητες της Θεσσαλονίκης κατά την Οθωμανική περίοδο».

πλαίσιο της αναγνωρίσεως των περί γαιών οθωμανικών διατάξεων, διαπιστώνεται ότι επήλθε ουσιαστική διεύρυνσή του με την αναγνώριση των κεκτημένων ιδιωτικών δικαιωμάτων, που ανάγονταν κατευθείαν στις ρυθμίσεις του οθΝπΓαιών/1858, η ολοκληρωτική νομοθετική εμπέδωση των οποίων επιτεύχθηκε με το ρυθμιστικό πλαίσιο του διατάγματος υπ' αριθ. 2468/1917 «περί ρυθμίσεως των εννόμων σχέσεων επί των κατά τους οθωμανικούς νόμους δημοσίων γαιών» της Προσωρινής Κυβερνήσεως Θεσσαλονίκης, που κυρώθηκε με τον νόμο 1072/1917 «περί επεκτάσεως καθ' άπαν το κράτος [ως γενικός νόμος] των υπ' αριθ. 2466-2470 διαταγμάτων της προσωρινής Κυβερνήσεως [Θεσσαλονίκης] περί του αγροτικού ζητήματος»²⁸⁷.

Με το εν λόγω διάταγμα 2468 στην ουσία υπερακοντίστηκε η βασική διάταξη του άρθρ. 2 εδ. 4 του νόμου 147, που θέσπιζε τη διατήρηση σε ισχύ των περί γαιών διατάξεων, διευρύνοντας ολόκληρο το πλαίσιο της αρχικής ρυθμίσεως, διαμορφώνοντας ένα νέο πλήρη νομοθετικό «μεταβολισμό», αναγνωρίζοντας την αυτοδίκαιη «μετατροπή»²⁸⁸ των δικαιωμάτων «εξουσιάζσεως» (*tasarruf*) επί των δημοσίων οθωμανικών γαιών, από της δημοσιεύσεως του εν λόγω διατάγματος (20-5-1917), σε δικαιώματα πλήρους ιδιοκτησίας (κυριό-

---

287. Γ' Διάταγμα «περί ρυθμίσεως των εννόμων σχέσεων επί των κατά τους οθωμανικούς νόμους δημοσίων γαιών», ΕτΚ, Α', αριθ. φ. 305/29-12-1917, οφειλόμενης της νομοθετικής αυτής πρωτοβουλίας στον τότε υπουργό της Γεωργίας Ανδρέα Μιχαλακόπουλο, για την οποία βλ. σχετικά στου Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 391 σημ. 33, 427 σημ. 116, 454-455 σημ. 154. Το ουσιαστικό πνεύμα του νομοσχεδίου «περί επεκτάσεως της ισχύος των πέντε διαταγμάτων κ.λπ.», σε συνδυασμό με τις ιδιαίτερα ρηξικέλευθες προτάσεις του περί συστήσεως συνεταιρισμών, η λειτουργία των οποίων θα μπορούσαν να οδηγήσει κατασταλτικά στη μείωση άλλως στην κατάργηση των εντάσεων μεταξύ τσιφλικιούχων και μορτιτών, κ.ά., βλ. στην ανάπτυξη των γενικών γραμμών που διατρέχουν το κατατεθέν νομοσχέδιο, που εκφώνησε στη Βουλή ο υπουργός της Γεωργίας, αντί της εισηγητικής εκθέσεως, για την οποία παρέσχε μια «κατά συνθήκη» δικαιολογία ότι «ο χρόνος δεν συνεχώρησε τον καταρτισμόν της...», στα *Πρακτικά της Βουλής, Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, συνεδρ. αριθ. 10/31ης Ιουλίου 1917, Προεδρία Θεμ. Π. Σοφούλη, εν Αθήναις 1929*, σσ. 63-70, συνεδρ. αριθ. 48/11ης Οκτωβρίου 1917, αυτόθι, σ. 701 κ.ε., με πολύ ενδιαφέρουσες συζητήσεις από πολλούς βουλευτές ιδιαίτερα των αγροτικών περιοχών.

288. Νάκου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 939 σημ. 61.

τητας), τα οποία παραχωρήθηκαν στους δικαιούχους της «εξουσία-σεως» κατά τα 4/5 εξ αδιαιρέτου, με συνδικαιούχο κατά το 1/5 εξ αδιαιρέτου το ελληνικό δημόσιο²⁸⁹, το οποίο κι αυτό στη συνέχεια (1929)²⁹⁰ περιήλθε αυτοδικαίως και χωρίς εγγραφή στα βιβλία Μεταγραφών στους συνιδιοκτήτες των υπόλοιπων 4/5, οπότε η πιο πάνω συνιδιοκτησία επί των δημόσιων γαιών καταργήθηκε.

(70) Αξιοσημείωτο είναι ότι ο νόμος 147/1914, μολονότι *καταργήθηκε* τυπικά με το άρθρ. 5 εδ. 8 του ΕισΝΑΚ, ουσιαστικά *συνεχίζει* τη λειτουργία του με τις ειδικές και αρκούντως θεμελιακές ρυθμίσεις του άρθρ. 51 ΕισΝΑΚ, σύμφωνα με το οποίο: «Η απόκτηση κυριότητας ή άλλου εμπράγματος δικαιώματος πριν από τη εισαγωγή του Αστικού Κώδικα κρίνεται κατά το δίκαιο που ίσχυε όταν έγιναν τα πραγματικά γεγονότα για την απόκτησή τους»²⁹¹, ενώ *αναγωγικά* ισχύει για τα ελκόμενα από τις ρυθμίσεις του κεκτημένα ιδιωτικής φύσεως δικαιώματα, αναφορικά με το νομοθετικό πλαίσιο υπαγωγής τους στις ρυθμίσεις του οθΝπΓαιών/1858.

(71) Με τις διάφορες αυτές εννοιολογικές διακυμάνσεις, στις θεσπισμένες από τις διεθνείς συνθήκες αναγνωρίσεις των κεκτημένων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, επιτεύχθηκαν νομοθετικές διευρύνσεις στην ειδικότερη φύση των δικαιωμάτων αυτών, άλλοτε εκούσιες (πολιτικά) και άλλοτε ακούσιες (με όλες τις πιθανές ή πιθανολογούμενες ερμηνείες), που υπερακόντισαν νομοθετικά, κι αυτό είναι το πιο ανησυχητικό, την αρχική φιλοσοφία και κοσμοθεωρία του Ρακτιβάν για τη «διατήρηση σε ισχύ των περί γαιών [οθωμανικών] διατάξεων, που ρύθμιζαν τα επ' αυτών ιδιωτικής φύσεως δικαιώματα» (νόμος 147/1914), η αξιολόγηση των οποίων ακόμη και με τις ρυθμίσεις του ευρισκόμενου σε ισχύ οθωμανικού νομοθετήματος (*αν τηρούνταν!* γιατί ο οθΝπΓαιών δεν ήταν νομοθέτημα το οποίο επέτρεπε τις μετατροπές της ιδιοκτησιακής βάσεως των επί των γαιών αυτών δικαιωμάτων, που *ελέγχονταν* από το φοβερό και

289. Ενδεικτικά βλ. Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*, σ. 456 κ.ε.

290. Βλ. Νάκου, *Νομικό Καθεστώς*. Βλ. επίσης, του ίδιου, «Δικαιικοί μεταβολισμοί», σ. 939 σημ. 61.

291. Βλ. πιο πάνω στο κείμενο της εργασίας μας ειδικότερη τεκμηρίωση σημ. 280.

άκρως τυπικό οθωμανικό κτηματολόγιο), οδήγησε σε καταστρατηγήσεις, σε πείσμα όλων των αναλυτικών οδηγιών των οικονομικών υπηρεσιών της τότε Ελληνικής Διοικήσεως Μακεδονίας!

(72) Ουσιαστικό κέρδος, όμως, από τις προσαρτήσεις αυτές στον εθνικό κορμό της Ελλάδας, ήταν μια αρκετά μεγάλη *εδαφική επέκταση* της ελληνικής επικράτειας, που έδωσε άλλη υπόσταση στο ελληνικό κράτος, μολονότι ελληνικά γεωγραφικά τμήματα παρέμειναν εξαιτίας παρεμβολών και συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων εκτός των ελληνικών συνόρων.

Παρόλα αυτά η δεύτερη αυτή ελληνική Παλιγγενεσία (η πρώτη ήταν της Επανάστασεως του 1821) των Νέων Χωρών *οδήγησε* στην κατά το δυνατό ουσιαστική *πολιτική ενότητα* της Ελλάδας, τα τέκνα της οποίας, ίσως, είναι απαραίτητο να γνωρίζουν, όχι μόνο τις παλαιότερες πηγές της υπάρξεως, διατηρήσεως και ανασυστάσεως της ελληνικής κρατικής υποστάσεως, αλλά και τις νεότερες ιστορικές συνθήκες, με τις οποίες επιτεύχθηκε όχι μόνο το στρατιωτικό επίτευγμα της Απελευθερώσεως των εδαφών των Νέων Χωρών αλλά και η εν γένει διοικητική στερέωσή τους, για την ενίσχυση κυρίως του ιστορικού προβληματισμού των τέκνων αυτών και τη στερέωση του απαραίτητου κοινωνικού φρονηματισμού τους²⁹².

---

292. Σχετικά βλ. την κατακλείδα στη μελέτη του Τάχου, ότι «η Παλιγγενεσία [των Νέων Χωρών] όμως δεν πρέπει μόνον να τιμάται. Πρέπει και να συνεχίζεται. Αλλοίμονο αν μείνει πράξη αποκομμένη του χθες από το σήμερα. Γιατί τότε το αύριο θα είναι αβέβαιο αν θα μας επιτρέψει επόμενους εορτασμούς. Αυτό το καθήκον δεν πρέπει να το λησμονούμε, διοικούντες και διοικούμενοι», σ. 36, αναφορά η οποία προσφέρεται, παράλληλα, ως μνεία επιστημονικού «μνημοσύνου» του αγαπητού φίλου καθηγητή Τάχου.

